

Vuđđogiella: Dárogiella

Ášši/Sak EKL 004/13

Ášši/Sak DC 023/13

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra

Arkiivaáššennr.
12/1085

Meannudeamit

Politiikkaš dásái	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđđi	23.01.13	SR 14/13
Ealáhus ja kulturlávdegoddi	21.–24.05.13	EKL 004/13
Sámedikki dievasčoahkkinn	4. – 7.06.13	DC 23/13

Ášši meannudeapmi álggahuvvui gaskavahkku geassemánu 04.06.13. dii. 16.25.

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
-----	--------	------------	---------

II Evttohusat ja mearkašumit

Sámediggeráđi mearršdusárvalus:

Sámediggi lea digaštallan sámediggedieđáhusa sámi dáidaga ja kultuvrra birra. Dieđáhus lea mielde čoahkkingirjjiis.

Álggahus

Dán dieđáhusa bokte ovddida Sámediggi láidsteaddji politiikka sámi dáidaga ja kultuvrra birra, mii galgá čielggadit prinsihpalaš gažaldagaid sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneamis servodatsuorginn. Dat galgá maiddái leat čujuheaddjin Sámedikki boahktevaš kulturpolitiikkas.

Sámediggi lea ovdal gieđahallan guokte dieđáhusa dáidda- ja kultursuorggis (2001, 2005). Dasa lassin lea mis ášahusdieđáhus mii ain lea min ášahuspolitiikka vuodđun. Kultuvra lea suorgi man Sámediggi vuoruha. Danne lea dárbbášlaš ovddidit ođđa dáidda- ja kulturdieđáhusa.

Sámedikki kulturpolitihka váldomihttomearri lea dássáži leamaš ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin. Dát mihttomearri čájeha ahte Sámediggi áigu váldit ollislaš ovddasvástádusa sámi dáidda- ja kultureallimis. Dien kulturpolitihkalaš áigumuša vuođđun leat oppalaš ja bajitdási láidestusat das ahte mánát ja nuorat ja gielalaš girjáiuvuohta galget vuoruhuvvot, seammás go galgá leat sadji dáiddalaš friddjavuhtii.

Dán diedđahusa bokte áigu Sámediggi viiddidit mihttomeari dainna lágiin ahte eambo deattuhit kvalitehta ja ahte sámi dáidda ja kultuvra galgá lea olámuttos buohkaide. Min ođđa bajimus mihttomeari sámi dáiddaga ja kultuvrra dáfus lea:

Ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta ja mii lea olámuttos buohkaide.

Olahan dihte dán mihttomeari, de leat mii välljen njeallje ángiruššansuorggi. Dáid leat välljen daid hástalusaid vuođul mat mis lea kulturpolitihkas. Diedđahusa ángiruššansuorggit leat:

- 1. Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái**
- 2. Buoret rámmaeavttut sámi dáiddáriidda**
- 3. Sámi kulturásahusat guovddážiin sámi kultuvrra gaskkusteapmái ja muosáheapmái**
- 4. Árvohákan ja ovdáneapmi kulturealáhusain**

Sámediggi galgá leat deatleamos eavttuidbiddji sámi dáiddaga ja kultuvrra ovddideapmái. Vai oážžut áigái aktiiva ja ovddideaddji kulturpolitihka, de dárbbasit mii buorebut čielggadit Sámedikki ja eará almmolaš bealálaččaid ovddasvástádusa ja rolla sámi dáiddaga ja kultuvrra hárrái. Vuosttaš ángiruššansuorgi fátmasta danne Sámedikki ovttasdoaimma eará almmolaš eiseválddiiguin kulturpolitihka dáfus.

Dáinna diedđahusain áigu Sámediggi fuolahišgoahtit eambo aktiiva politihka sámi dáiddáriid guovdu. Min ovddasvástádus sámi dáiddaga ovdánahttimis lea fuolahit dáiddáriidda buriid ja einnostahtti eavttuid sin doibmii. Sámedikki deatleamos reaidun dán barggus leat min ekonomalaš váikkuhangaskaoamit, muhto maiddái dat váikkuhanvejolašvuohta mii mis lea gulahallama, oktavuoda ja ovttasbarggu bokte eará almmolaš eiseválddiiguin. Nubbi ángiruššansuorgi lea ge danne Sámedikki politihkka sámi dáiddáriid guovdu.

Dál lea vihtta jagi áigi dan rájes go Sámediggeráđđi ovddidii ásahusdiedđahusa. Sámediggeráđđi lea diedđahusas dovddahan čielga áigumuša leahkit guovddáš lágideaddji sámi ásahusovdáneamis. Dán viđa jagis leat mii ollen guhkás sámi ásahusaid huksemis ja ođđasisorganiseremis. Iskkadeamit čájehit earret eará ahte bargosajiid lohku sámi ásahusain lea lassánan. Dáinna diedđahusain áigut mii giddet fuomášumi sámi kulturásahusaid doibmii ja sisdollui, sihke infrastruktuurain sámi dáidda- ja kulturdoaimmamii ja deatlaš bealálažžan sámi dáiddaga ja kultuvrra ovddideapmái. Maiddái dáikko leat min deatleamos reaidun ekonomalaš váikkuhangaskaoamit ja min gulahallan, oktavuoda ja ovttasbargu eará almmolaš eiseválddiiguin ja ásahusaiguin iežaineaset. Goalmát ángiruššansuorgi sisttisdoallá dan movt Sámedikki ásahuspolitihkka galgá jotkojuvvot. Go diedđahusas namuhit sámi ásahusaid, de oaivvildit dainna maiddái sámi festiváldaid.

Sámedikki diedđahusas ealáhusovddideami birra (2011) lei kulturealáhus okta ángiruššansuorgi. Áibbas mearrideaddji eaktun kulturealáhusaid dáfus lea ahte mis lea ealli ja nanu sámi kultureallin. Seammás lea kulturealáhusa ovdáneapmi daid rámmaeavttuid duohken mat láchčojuvvojit sámi dáiddáriidda. Sámi ásahusat eai leat kulturealáhus, muhto dat addet bargosajiid mat leat kultuvrra ala vuođđuduvvon. Dát diedđahus lea lasáhus ealáhusdiedđahussii kulturealáhusaid dáfus go geahčada ealáhusbeliid dáidda- ja kultursuorggis. Njealját ángiruššansuorgi lea danne sámi kulturealáhusa ovddideapmi.

Nu go eará dieđáhusbarggus, de lea okta dieđáhusa ulbmiliin čielggadit Sámedikki politihka dán suorggis. Mii áigut čielggadit doahpagiid, čielggasmahttit Sámedikki ovddasvástádusa ja sajádaga fágasuorggis ja háhkat buoret diehtovuoddu fágasuorggis.

Dieđáhus lea guovtti oasis. Vuosttaš oassi válldaha Sámedikki kulturpolitihka stáhtusa, makkár eavttuid mielde mii bargat, mii Sámedikki dáidda- ja kultursuorgi lea ja makkár máhttovuoddu mis lea iežamet hálddus. Nuppi oasis ságaškuššat ovdáneami ja guhkesáiggi mihttomeriid, strategiijaid ja áŋgiruššansurggiid boahhtevas sámi kulturpolitihkas.

Doahpagat ja ráddjejumit

Sámi dáidda ja kultuvra lea viiddis áššesuorgi. Servodatdieđalašvuodas definerejuvvo kultuvra leat dat árvvut, dábit, kodat ja symbolat maid olbmot oamastit ja fievrredit viidáseappot buolvvas bulvii. Du kultuvra muitala nappo juoidá dan birra gii don leat, gos don boadát ja masa jáhkát, ja dat lea juoga mii dus lea ovttas earáiguin. Dán kulturmearkašupmái čujuhuvvo dávjá go hupmat sámi kultuvrra birra juonin man vuodul mii galgat bargat. Digaštallan servodatdieđalaš kulturdoahpaga vuodul lea deatalaš debáhtta mii fáttmasta buot Sámedikki bargosurggiid. Mii hupmat vuoddoalahusaid birra mat leat deatalaš kulturguoddit, mánáidgárddiid mat leat huksejuvvon sámegeiela ja kultuvrra ala ja sámegeiela birra, mat leat min kultuvrra vuoddu. Dien digaštallama eat válde dán dieđáhusas.

Dán dieđáhusas lea kultuvra okta mángga servodatsuorggis. Sámi dáidda ja kultuvra lea okta min kultuvrra vuoddođeggiin. Dát fáttmasta sihke dáiddalaš ovdanbuktimiid ja ásašusaid ja organisašuvnnaid, mat iešguđet láhkái albmanahhtet diekkár kultuvrralaš beliid. Dáiddalaš albmanahhtimat leat ovdamearka dihte lávdedáidda, girjjálašvuohta, juoigan, musihkka, dánsa, filbma ja dáidda, ja ásašusat ja organisašuvnna fas leat kulturviesut, museat, festiválat ja valáštallan. Diekkár dáiddalaš albmanahhtimat ja ovdanbuktimat gohčoduvvojit dáiddan dán dieđáhusas. Dáidagis lea iešárvu. Dáidda addá midjiide muosáhusaid ja dovdoma, ja dat vuolgga suokkardallamiid, illudahtta min ja provosere min. Dáidda lea maiddái oassin sihke ásašusaid sisdoalus ja kulturealahusa vuoddu.

Dávjá digaštallojuvvo mii lea sámi dáidda. Lea go sámi dáidda čadnojuvvon sámi čearddalašvuohtii, gillii dahje sisdoallui? Lea go sámi filbma jus dat lea ráhkaduvvon sámi guovllus, go dáčča muđui lea dan čállán ja rešisseren? Lea go sámi girji go sámi girječállii lea dan čállán sámegeillii, muhto ii leat sámi sisdoallu? Thomas Kintel (2009) jearrá lea go obage ulbmillaš ráddjet “máilmmi” “sámi dáidaga” ja “sámi dáiddáriid” vuodul, mii dahká sámi dáiddamáilmmi erenoamážin? Sáhtta go “sámi dáidaga” defineret ulbmilin, mii galgá nannet, seailluhit ja ovddidit sámi servodaga? Gávdno go dán áigásaš sierranas sámi dáidda?

Dáiddadiehti Hanna H. Hansen (2009) čuoččuha ahte “sámi dáidda sáhtta leat vaikko mii, muhto ii sáhte leat vaikko mii sámi dáidda”. Lea mearrideaddji, gii bidjá eavttuid. Sámi dáiddadoahpagat adnojuvvojit mángga láhkái, ja sisdoallu rievddada dan mielde gii daid válde atnui. Sámi dáidda gehččojuvvo dávjá etnologalaš čalmmiiguin ja otná dáiddateoriija oktavuodas biddjojuvvo dat dávjá olggobeallái dáidaga definišuvnna. Dát dagaha hástalusaid sámi dáiddáriidda, sihke naššuvnnaččat ja riikkaidgaskasaččat. Dán dieđáhusas eat guoskkat dieid digaštallamiid.

Maid doaba kvalitehta sisttisoallá, lea maiddái digaštallan masa ii gávdno čielga vástádus. Digaštallojuvvot galgá álo mii buorre kvalitehta lea. Oaivilat, árvvut, norpmat ja máhttu váikkuhit kvalitehtadigaštallama. Dat rievdá áiggi mielde, dat rievdá šáŋŋeriid mielde ja dat lea dávjá čadnojuvvon servodaga definišuvdnafápmui. Dieđáhusas leat mii geavahan dán doahpaga fáhten dihte kvalitehta dáiddalaš ámmátčehppodaga hárrái. Sámediggi áigu lágídit dilálašvuoda sámi dáidda- ja kulturfálaldagaide, maid fágalaččat gelbbolaš doaimmaheaddjit čadahit.

Eará stuora ja deatalaš digaštallan guoská árbevirolaš dáiddaovdanbuktimiid geavaheapmái ja boasttugeavaheapmái, ja man guhkás sáhtta geavaheapmi fanahuvvot ovdal go dagaha kultuvrra ovdii.

Ovdamearkan dása leat gii sáhtta juoigat, gii sáhtta goarrut árbevirolaš gávtti ja gii sáhtta gávtti geavahit. Sámi kultuvrralaš ovdanbuktimat sáhttet maiddá geavahuvvot boastut mátkkoštanealáhusain, gos vuvdet ja boastut geavahit sámi-lágan- buktagiid.

Álgoálbmogiid vuoigatvuodát immateriála kulturárbaí, árbevirolaš máhttui ja árbevirolaš kulturovdanbuktimiidda leat vuosttažettiin suodjaluvvon álbmotrievtti bokte. Maŋemus áiggiid leat álbmotrievttis leamaš guovddážiis digaštallamat das makkár vuoigatvuodát álbmogiin leat iežaset erenoamáš kultuvrii. Dát digaštallamat leat leamaš erenoamážit álgoálbmogiid gaskkas. Ollu iešguđet ON-orgánat leat čalmmustahttán vuoigatvuodaid iežas kulturárbaí, árbevirolaš máhttui ja árbevirolaš kulturovdanbuktimiidda. Dat lea deatalaš ja prinsihpalaš digaštallan mii dáhpáhuvvá iešguđetlágan riikkaidgaskasaš forumiin. Diet digaštallan ja áššecuolmmat leat beare viidát ahte sáhttet gieđahallojuvvot dán dieđáhusas.

Kultuvrra doarjumis lea stuora mearkašupmi maiddá eará servodatmihttomeriide, nugo báikegottiid ovdáneapmái, integreremii ja siskkildeapmái, dearvvašvuhtii, oahppamii ja hutkkálašvuhtii. Dieđáhusas eai áiggo digaštallat kultuvrra mearkašumi iešguđet servodatmihttomeriide, muhto guoskkahit dan gokko orru leame lunddolaš.

Dieđáhus bissu bajit dásis. Danne eat guoskkat ovttaskas dáiddavugiid eat ge ovttaskas ásašusaid. Jahkásaš vuoruheamit ja doaimmat, dieđáhusa mihttomeriid ja strategiijaid vuodul, bohtet ovdan Sámedikki bušehtas. Muhtin oktavuodain lea dárbbaslaš čielggadit ja prošeavttaid čađahit. Bohtosiid olaheapmi bohtá ovdan Sámedikki jahkedieđáhusas.

Museaid ja girjerádjosiid birra almmuhuvvojit sierra dieđáhusat. Danne eat gieđahala daid erenoamážit dán dieđáhusas. Dieđáhus ii fáttmas lágádusaid ge, ii ge oskku- ja girkoáššiid.

Proseassa

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvra birra lea boađus Sámedikki siskkáldas proseassas ja proseassain maidda sámi servodat lea searvan.

Sámediggerádis leat leamaš máŋga gulahallančoahkkima gos olggobeali berošteaddjit leat buktán oaiviliid. Berošteaddjit leat maid sáhttán sáddet oaiviliid dieđáhussii e-poastta bokte. Sámi festiválat leat doallan seminára gosa Sámediggi lei bovdejuvvon, ja gos oaččuimet relevánta oaiviliid dieđáhusbargui. Sámedikki dáiddárkonferánssa dollojuvvui vuosttaš gearde čakčamánu 2012. Oaivilat mat leat bohtán čoahkkimiid, e-poasttaid ja dáiddárkonferánssa bokte dahket deatalaš oasi dieđáhusa diehtovuodus.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) lea maid addán oaiviliid dieđáhussii. Iežaset cealkámušas deattuhit sii ahte lea deatalaš ahte sámi mánáide ja nuoraide lágiduvvojit máŋggabealat kulturfálaldagat. Dat lea deatalaš buori bajásšaddamii ja dat addá movtta maŋgel eallimis bargat sámi kultuvrrain ja dáidagiin ja bargat daid ovddas. Sámi valáštallama olis besset nuorat gávnnadit ja čoahkkanit riikkarájiid rastá. SNLP deattuha maiddá iežas cealkámušas ahte kultuvra sáhtta leat bargosajiid ja fitnodatdoaimma vuodđun.

Sámediggeráđdi lea diŋgon guokte raportta ja ovttá evaluerema mat dahket oasi dán dieđáhusbarggu diehtovuodus. Dat leat Norut-Áltta raporta ”Kulturnæringer i samiske områder – syssettingsutvikling og bedriftsstruktur” (“Kulturealáhusat sámi guovlluin – bargosajit ja fitnodatvuogádat”), Telemarksforskning raporta “Norsk kulturindeks. Resultater fra samisk område” (Norgga kulturindeaksa 2012 – Bohtosat sámi guovllus) ja Norut Áltta evalueren das mo Sámedikki ja sámi dáiddárganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadus (dáiddáršiehtadus) lea doaimman.

Sámedikki kulturpolitihka stáhtus

Rámmat

Sámi kultuvrra árvovuoddu

Sámedikki bargu sámi servodagaid nannemis ja ovddideamis lea huksejuvvon sámi vuoddoárvvuid ala. Sámi árvvuiguin oaivvildit mii dán oktavuodas guottuid ja áddejumiid mat leat min vuoruhemiid ja välljejumiid vuodđun, ja mat sáhttet ipmirduvvot leat oktasaččat sámi servodagain. Vaikko mii muhtin árvvuid geassit ovdan erenoamáš sámi árvun, de dat ii mearkkaš ahte dat eai gávdnoše eará servodagain maid. Seamma árvvut gávdnojit mángga eará álbmogis maid, muhto sáhttet deattuhuvvot iešguđet ládje.

Ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin ii leat dušše mihttun sámedipolitihkas, muhto leat maiddái deatlaš árvun. Dáidda ja kultuvra leat inspirašuvnna, guorahallama, máhtolašvuoda ja muosáhusa gáldun buot ahkásaččaide. Girjás kulturfálaldat sámi mánáide ja nuoraide lea deatlaš buori bajásšaddamis, ja dat movttiidahtta bargat sámi dáidagiin ja kultuvrrain maŋŋil eallimis ja bargat daid ovddidemiin. Sámi vuorrasat leat resursaolbmot buotlágan kulturdoaimmain ja erenoamážit árbevirolaš dáidda- ja kulturalbmanahhtimis.

Girjás sámi kultureallin doalaha bajás ealli báikkálaš servodagaid dan bokte go duddjo doaimmaid, gullevašvuoda, loaktima ja identitehta. Vuoigatvuohta bisuhit, doaimmahit, vásihit ja ovddidit min sámi dáidda- ja kultureallima lea árvu mii lea dán diedđáhusa vuodđun.

Sámedikki váldomihttomeriid gaskkas lea ahte servodat galgá leat huksejuvvon dásseárvosašvuoda ala ja ahte buot olbmui galget leat ovttalágan vejolašvuodas beroškeahhtá kultuvrralaš ja sosiála duogážiis. Iešguđet sámi servodagat dahket oktiibuot girjás Sámi, gos leat mánggalágan ealáhusat, árbevierut, kultuvrrat ja gielat. Lea min árvvuid dovdomearka ahte diet girjávuohta boahtá oidnosii sámi dáidda- ja kultureallima bokte.

Ovttadássásašvuohta ja dásseárvu lea Sámedikki doaimma ja barggu vuodđun. Sámediggi galgá lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sihke nissonat ja dievddut, nuorat ja boarrásat galget leat ovttadássásaš bealálaččat sámi servodagain. Sámi dáidda ja kultuvra leat deatlaš veahkkín dasa. Kultuvra lea eallinkvalitehta, ja mii diehtit ahte nissonolbmot geavahit eanemus kulturfálaldagaid (Norgga kulturbaromehter 2008). Sámi kulturásahusat addet dasa lassin allagelbbolašvuodabargosajiid smávva sámi báikkálaš servodagain.

Sámediggái lea deatlaš ahte sámi álbmogis galget leat seammalágan vejolašvuodas searvat kulturfálaldagaide go álbmogis muđui. Ovttadássásaš fálaldat, ovdánahttojuvvon sámiid iežaset eavttuid mielde, lea bajitdási kulturpolitihkalaš mihttomearri.

Sámedikki politihkalaš stivrendokumeanttat

Sámediggerádi politihkalaš álginjulggáštus áigodahkii 2009-2013

Sámediggerádi politihkalaš álginjulggáštus lea Sámedikki doaimma vuoddu válgáigodagas. Signálat mat leat addojuvvon álginjulggáštusas, leat heivehuvvon Sámedikki bušehtii dán áigodagas, maiddái kultursuorggis.

Sámedikki bušeahhta

Sámedikki bušeahhta lea min deatleamos stivrendokumeanta. Das boahtá ovdan mo Sámediggi galgá geavahit iežas ekonomalaš ja hálddahušlaš resurssaid guoskevaš bušeahhtajagis. Bušeahhtas mearrida Sámediggi maiddái mihttomeriid, strategiijaid ja vuoruhemiid fágasurggiin.

Juolludeamit kultuvrii bohtet Kulturdepartemeanttas. Sámedikkis eai leat duohta šiehtadallamat ráđdehusain ovdal go stáhtabušeahhta ovddiduvvo. Dát ráddje dávjá Sámedikki vejolašvuodaid ovddidit politihka kultursuorggis.

Sámedikki bušeahhta čujuha movt váikkuhangaskaoamit galget geavahuvvot kultuvrra ovddideapmái ja lea deatalaš reaidu kulturovddideami doarjagiid hálldašeapmái. Dainna lágiin lea bušeahhta sihke politihkalaš stivrendokumeanta ja reaidu doarjaortnegiid hálldašeamis.

Dáiddáršiehtadus

Sámediggi ja sámi dáiddárorganisašuvnnat, maid Sámi dáiddárráđdi ovddasta, dahke 2004:s ovttasbargošiehtadusa. Šiehtadusas leat guokte oasi, válđošiehtadus ja dáiddáršiehtadus.

Sámi dáiddárráđdi šiehtadallá viđa iešguđet sámi dáiddárorganisašuvnna ovddas, ja doaibmá Sámi dáiddárfoandda, Sámi girječálliid searvvi, Sámi teáhtersearvvi, Sámi komponisttaid searvvi ja Juigiid searvvi ovddasteaddjin. Organisašuvnnain leat oktiibuot sullii 260 miellahtu Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas.

Válđošiehtadusa ulbmilin lea ásahtit njuolggadusaid, ovddasvástádusa ja geatnegasvuodaid Sámedikki ja sámi dáiddáriid šiehtadallamiidda sámi dáiddáršiehtadusa birra. Bealálaččat nannejit ahte lea deatalaš áimmahuššat ja ain čadahit mánga doaibmabiju maid ulbmil lea ovddidit boahttevaš dáidda- ja kulturpolitihka. Bealálaččat nannejit maid ahte lea dárbbaslaš ahte dilálašvuodát lágiduvvojit dasa ahte sáhttet hábmet ja gaskkustit sámi girjjálašvuoda, musihkka, dánssa ja teáhtera, filmma ja govvideaddji dáidaga ja dáiddaduoji, ja ahte leat stuora vejolašvuodát atnit kultuvrra vuodđun sámi servodaga ovddideapmái. Dat guoská juohke dinggi, árbevieruid rájes filmma, mátkkoštanealáhusa, designa ja kulturbuvttadeami rádjái. Ovttasbargošiehtadus galgá maid ahte fátmastit dáidda- ja kulturpolitihka mánáid ja nuoraid várás.

Dáiddáršiehtadusas boahtá ovdan ahte bealálaččat leat soahpan ahte galget čadahuvvot jahkásaš šiehtadallamat sámi dáiddáršiehtadusa hárrái. Bušeahhtajagis 2006 ja dan rájes leaba Sámediggi ja Sámi dáiddárráđdi čadahán jahkásaš šiehtadallamiid dáiddáršiehtadusa sisdoalu ja ekonomalaš rámmaid hárrái. 2012 dáiddáršiehtadusa rámma lea 6 295 000 kr. Dat sisttisdoallá doaibmadoarjagiid dáiddárorganisašuvnnaide ja Sámi dáiddárráđđái, dáiddárstipeandaid, ruđa govvadáidagiid ja dáiddaduojiid oastimii, sámi čáppagirjjálašvuoda oastimii, musihkkii ja luohtái ja juolludemiid čájáhusbuhtadussii, fágakonsuleanttaide ja dáiddárfondii.

Dáiddáršiehtadus lea evaluerejuvvon 2012:s. Maŋgelis dán dieđáhusas lea eambo evaluerema sisdoalu birra.

Bealálaččat leat soahpan ahte ođđa dáiddáršiehtadus galgá leat fámus 01.01.2014 rájes.

Konsultašuvdnasoahpamuš

Soahpamuš stáhta eiseválddiid ja Sámedikki konsultašuvnnaid čađaheami ja vuogi birra dohkkehuvvui Sámedikkis 2005:s ja nannejuvvui gonagaslaš resolušuvnna bokte 2006:s. Álgoálbmogin lea sámiin vuoigatvuohta guldaluvvot áššiin main sáhtta leat njuolga guoskevašvuohta sidjiide.

Konsultašuvdnasoahpamuša ulbmil lea olahit ovttamielalašvuoda stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaska go jurdda lea ásahtit lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámi beroštumiide. Sámedikkis lea maid ahte vejolašvuohta ieš ovddidit áššiid.

Konsultašuvdnasoahpamuš ii atte Sámediggái vetovuoigatvuođa áššiin mat váikkuhit sámi beroštumiide. Leat ain stáhta eiseválddit ja Stuoradiggi mat dahket formála mearrádusaid. Ortnet addá datte Sámediggái váikkuhanválddi ja vejolašvuođa oaiviliid ovddidit, mii lea ge soahpamuša ulbmil. Jus Sámediggi ja stáhta eiseválddit eai leat ovttaoaivilis, de boahtá dat ovdan go áššit gieđahallojuvvojit ráđdehusas ja stuoradikkis.

Stáhtalaš eiseválddiin lea geatnegasvuohta maiddá konsulteret sámi báikkálaš servodagaid ja/dahje sámi beroštumiid áššiin mat konkrehta, erenoamážit ja njuolga gusket daidda. Stáhta galgá ovttaštáhttit diekkár konsultašuvnnaid daid konsultašuvnnaiguin mat sis leat Sámedikkiin.

Vaikko konsultašuvdnasoahpamuš čielggasmahtta gulahallama vuogi ja njuolggadusaid, de lea stáhta geatnegasvuohta konsulteret nannejuvvon ILO-soahpamušas nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanalaš stáhtain, ON` 1966` julggaštusas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra ja ON` 2007` julggaštusas álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra.

Ovttasbargu

Ovttasbargu guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin

Sámediggi lea dahkan ovttasbargošiehtadusaid sámi guovllu fylkkagiieldaiguin. Šiehtadusaid bajimus ulbmil lea nannet ja čalmmustahttit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Ovttasbargošiehtadusat geatnegahttet goappašagaid gulahallat ja ovttasbargat earret eará kultuvrra, valástallama, ášahusaid ja museaid hárrái.

Ovttasbargošiehtadusaid olis leat mii čadahan mánga buori proševtta ja doaimma. Saemien Sijte huksen, doaimbadoarjja NuorajTV:ii, ovttasbargu Riddu Riđđu ja Davviálbmogiid guovddáža hárrái, leat dušše moadde dain ollu buoriid ovdamearkkain.

Ovttasbargošiehtadusat galget dál ođasmahttojuvvot vai doaimma boahtá eambo guovddáži. Soahpamuš Finnmarkku fylkkagiieldain lea easka ođasmahttojuvvon. Soahpamušas lea bajit, strategalaš oassi ja jahkásaš doaimmaplána. Soahpamuša bajit mihttomeari ulbmil lea váikkuhit positiiva ovdáneami Finnmarkkus, erenoamážit sámegeiela, kultuvrra ja earáhuseallima ja muđui servodateallima dáfus.

Dađistaga eanebut välljejit fárret eret árbevirolaš sámi ássanguovlluin stuorit čoahkkebáikkiide ja gávpoigiidda. Sámediggi dáhttu danne nannet barggu gávpostsuohkaniin, ja doarju aktiivvalaččat iešgudetlágan kulturdoaimmaid, festiváid, sámi viesuid ja nu ain. Seammás rahppojuvvo vejolašvuohta juolludit doarjagiid ealahusovddidandoaimmaide gávpoigiin. Seammás lasihuvvo ánggiruššan sámi mánáidgárddiid ja sámi oahpahusa dáfus gávpoigiin.

Mii leat dál ovttasbargošiehtadusaid bokte formalisereme ovttasbarggu gávpostsuohkaniiguin gos orrot ollu sámit. Mihttomearrin lea čalmmustahttit sámi álbmoga diein gávpostsuohkaniin, ja sihkkarastit sin vuoigatvuođaid geavahit sámegeiela, doaimmahit kultuvrra ja oazžut oahpahusa. Sámediggi lea bures boahtán johtui ovttasbargošiehtadusain Romssa suohkaniin, ja mii leat sáhkálaga Troanddimiin ja Osloin ovttasbargošiehtadusaid ja eará ovttasbargoproševttaid birra.

Eará ovttasbargu

Sámedikkis leat áigges áigái čoahkkimat politihkalaš dásis *Sámi girkoráđiin* gos áigejuovdilis áššit leat leamaš ovdan. Dasa lassin leaba Sámediggi ja Sámi girkoráđđi dahkan ovttasbargošiehtadusa mii mielddisbuktá ahte bealit galget jahkásaččat doallat čoahkkimiid hálddahaslaš dásis. Ulbmil čoahkkimiin lea goabbat guoibmáseaska addit dieđuid áššiin mat gusket goappašagaide. Áigejuovdilis áššit sáhttet leat sámi girkoeallin ja girkolaš álgoálbmotovttasbargu, ja servodatdilálašvuohta ja olmmošvuoigatvuođadilálašvuođat sámiid ja álgoálbmogiid guovdu.

Davvi-Norgga kultursoahpamuš lea Finnmarkku, Romssa ja Nordlándda fylkkagiieldaid soahpamuš. Ulbmil soahpamušain lea joatkit ja viidáseappot ovdánahttit kulturovttasbarggu Davvi-Norggas. Dála kultursoahpamuš gusto áigodahki 2010-2013, ja fáttmasta višuvnna, mihttomeriid ja strategijaid Davvi-Norgga kulturovttasbarggus. Šiehtadus ođasmahttojuvvo automáhtalaččat juohke njealját jagi dan oktavuodas go fylkkaplánat ođasmahttojuvvojit. Davvi-Norgga kulturovttasbargu galgá šiehtadusáigodagas 2010-2013 erenoamážit deattuhit golbma suorggi: ámmátdási musihka, filmma ja visuála dáidaga, ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggu mas erenoamážit Davviguovllut ja Barentsguovlu deattuhuvvojit.

Lea ášahuvvon sierra riikkaoasseráđđi kultuvrra vástte, nannen dihte kulturovttasbarggu. Riikkaoasseráđđi lea politihkalaš ráđđi, mii lagas ovttasbarggus dáidda- ja kultursurggiin galgá bargat Kulturlága (2007) ulbmila ovddas “viidát ovddidit ja lágidit dilálašvuođaid buotlágan kulturdoaimmaide, nu ahte buohkain galgá leat vejolašvuohta searvat kulturdoaimmaide ja vásihit girjás kulturfálaldagaid”. Riikkaoasseráđđi áigu, ovttá mánngga áŋgiruššamis, nannet ovttasbarggu Sámedikkiin ja sámi ášahusaiguin, dás maiddá Sámi dáiddaguovddážiin. Sámedikkis leat vuordámušat dasa ahte dát áŋgiruššan čuovvoluvvo, ja ahte sámi dáidda- ja kulturbealli boahtá eambbo ovddastuvvot soahpamuša boahttevaš ođasteami olis.

Ovttasbargu *Statsbyggain* (Stáhta huksendoaimmain) lea vuodđuduvvon konsultašuvdnasoahpamušii sámi kulturviesuid viessoláigoruhadeami birra. Dat miellidibuktá ahte Sámediggi sáhtá mearriduvvon konsultašuvdnavuogádagaid vuodul t gohččunreivve bokte addit Statsbyggii barggu, doaimmahit ođđa huksenprošeavttaid. Ovttasbarggu mihttomearrin lea ahte ođđa sámi kulturvistit sáhttet čađahuvvot Statsbygg prošeaktamodealla ja viessoláigoortnega bokte.

Norgga kulturráđđi addá doarjagiid dáidagii ja kultuvrii miehtá riikka, ovddida ođđa dáidda- ja kulturprošeavttaid, doaimmaha ovddidanbarggu ja lea stáhtii ráđdeaddin kulturáššiin. Kulturráđdis leat mánnga hálddašnovddasvástádusa mat vuosttažettiin gullet museadoibmii, arkiivii ja kultursuodjaleapmái, dán vuolde maiddá doaimmat digitála čađahemiid ja bálvalusaid dáfus. Kulturráđdis lea sierra dutkan- ja ovdánahttinossodat mii vuolggaha ja čađaha dutkan-, čielggadan- ja evaluerenprošeavttaid, ja bargá dutkangaskkustemiin. Kulturráđdis leat mánnggat riikkaidgaskasaš doaimmat, earret eará bargojuvvo EU kulturprográmmain ja EEO kulturlonohallamiin. Fágahálddahas lea dasa lassin ovddasvástádus oppalaččat čuovvut Kultuvrralaš skuvlaseahka. 2013:s juolluda Norgga kulturráđđi 577 mill. kr Norgga kulturfoandda bokte. Kulturdepartemeanta bidjá láidestusaid jahkásaš juolludanreivve bokte, go celkojuvvo ahte “Norgga kulturráđđi galgá ain bargat dan ovdii ahte ovddidit sámi kultuvrra ja sámi kultuvrralaš girjái vuodá”.

Sámedikkis leat jahkásaččat gulahallančoahkkimat Norgga kulturráđiin gos lonohallat dieđuid áigequovdilis áššiid birra. Sámediggi ovddida maiddá oainnuid áššiide mat guoskkahit sámi kultursuorggi. Erenoamážit leat guovddážiis áššit mat gusket museadoibmii ja kulturárbbiide. Sámediggi oaidná ahte ovttasbargu Norgga kulturráđiin sáhtášii ain ovdánahttojuvvot. Dasa lassin lea kulturráđdis gelbbolašvuohta mánngga fágasuorggis, mii sáhtášii boahtit ávkin sámi dáidda- ja kultureallimii. Sámi ášahusat ja sámi kultureallin ohcá, ja oažžu juolludemiid Norgga kulturráđis.

Rájiidrasttideaddji kulturovttasbargu

Sámi dáidda- ja kultureallimis lea maid rájiidrasttideaddji bealli, go sámit orrot njealji riikkas. Sámedikkis lea sajáiduvvon ovttasbargu Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiiguin Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) bokte. Ráđđi gieđahallá áššiid mat gusket sámiide njealji riikkas dahje sámiide oktan álbmogin. Ruošša beale sámiin lea vuoigatvuohta čuovvut ráđi čoahkkimiid. SPR ovttasbargá earret eará evttohasaid ovddidit davviriikkaid ráđi girjjálašvuođabálkkašupmái.

Norgga sámedikkis leat, daid eará davviriikkaid sámedikkiid ektui, eambbo resurssat, maiddá dáidda- ja kultursuorggis. Danne leat Norgga sámedikkis stuorát vejolašvuođat bargat sámi vuoigatvuođaid ovddas Davviriikkain. Ovttas Suoma ja Ruota sámedikkiiguin lea ge danne deatalaš ahte Norgga sámedikkis lea diđolaš rolla áimmahuššat ollessámi álgoálbmotberoštumiid. Norgga sámediggi lea maid váldán ovddasvástádusa sámi kultuvrra ovddas olles Sámis. Dan leat mii dahkan earret eará ovttasbargošiehtadusa bokte Sámi dáiddárráđiin, mas leat miellahtut miehtá Sámi ja iežamet doarjaga bokte Arctic Winter Games lágidemiide, gosa Sápmi sádde oasseváldiid buot sámi guovlluin.

Sámedikkis lea maid ortnet mas sáhtá ohcat doarjaga riikkaidgaskasaš doaimmaide, mat galget leat mielde nanneme álgoálbmogiid kultuvrra ja servodateallima. Earret eará lea Riikkaidgaskasaš sámi filbmaguovddáš ožžon prošeaktadoarjaga dán ortnega bokte.

Interreg lea EU` prográmma ovddidit sosiála ja ekonomalaš integrašuvnna riikkarájiid rastá guovlluid ovttasbarggu bokte. Prográmma ásuovvui nannen dihte ovttasbarggu ránnjaguovlluid gaska, maid EU siskkáldas rájit ja ránnjáríikkaid rájiid sirrejit. Sápmi oasseprográmma ulbmil lea nannet sámi kultur- ja ealáhuseallima dan bokte ahte buoridit eavttuid viidát ja eambo strukturerejuvvon ealáhusovttasbargui ja deattuhit oktasaš čovdosiid sámi kultuvrra erenoamáš beliid ovddideapmái.

Sámiin lea maid ovttasbargu ja kulturlonohallan eará álgoálbmogiiguin, sihke davviguovlluin ja riikkaidgaskasaččat muđui. Sámediggái lea deatalaš ahte bargojuvvo lágídit ođđa, ja nannet ovdalaš arenaid mat doibmet gávnadanbáikin ja álbmogiidgaskasaš arenan dáiddáriidda, kulturbargiide, nuoraide ja muđui eará olbmuide davviguovlluin. Álgoálbmogiid dáidda ja kultuvra fertejit leat áŋgiruššansuorggit ja fertejit vuoruhuvvot iešguđetlágan prográmmain ja ruhtadanortnegiin, nu go Barentskult ja Norgga-Ruošša kulturovttasbargu. Álgoálbmogat fertejit beassat searvat dásseárvosaš bealálažžan iešguđetlágan ovttasbargoforumaide, ráđiide ja lávdegottiide.

Ráđđehusa davviguovlluid strategiijain leat álbmogiidgaskasaš ovttasbargu ja kultuvra deatalaš. 2009:s bođii ”Mulighetenes landsdel – handlingsplan for kultur i Nordområdene” (Vejolašvuodaid riikkaoassi – Davviguovlluid doaibmaplána). Doaibmaplána sisttisdoallá doaimmaid Davvi-Norgga kultureallimis, doaimmaid mat leat čadnon kulturovttasbargui Ruoššain ja doaimmaid čadnon earret eará riikkaidgaskasaš ráđjerasttideddji kulturovttasbargui. Sáme- ja álgoálbmotkultuvra leat lunddolaš bealit buot golmma dásis.

Norgga-Ruošša ovttasbarggu lea sáme-/álgoálbmotkultuvra okta viđa temásuorggis mat ledje deattuhuvvon kulturovttasbarggu prográmmas Ruoššain, áigodagas 2010-2012. Sámediggi lea ovddidan oainnuid ođđa golmma jagi prográmmii Norgga-Ruošša kultursoahpamuša hárrái. Iežamet cealkámušas leat mii earret eará dorjon dan oainnu ahte mánáid- ja nuoraidskultuvra ja álgoálbmotkultuvra leat deatalaš áššit Norgga-Ruošša ovttasbarggu, beroškeahhtá prográmmaid ođastemiin. Sámediggi oaivvilda ahte álgoálbmogiid dáidda ja kultuvra ferte deattuhuvvot maiddái boahhtevas prográmmaáigodagas, ja ahte dát eandalii sáhtášii celkojuvvot eambo konkrehta. Prográmmas 2010-2012 lea dát hábmejuvvon ná: “Álgoálbmogiid dáidaga ja kultuvrra oktasaš arenat”. Sámediggi oaivvilda maiddái ahte berre boahtit ovdan movt bealálaččat áigot lágídit dilálašvuodaid ovttasbargui álgoálbmotdáidaga ja -kultuvrra hárrái.

Láгат ja soahpamušat

Norgga stáhta lea geatnegahtán iežas lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sámit sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Dát geatnegasvuodat leat nannejuvvon lágaid ja soahpamušaid bokte. Dat leat vuodđun min gulahallamii naššuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará beliiguin geaiguin mis lea ovttasdoaimma.

Vuodđolága § 100a čuodjá: *Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuodta lábčit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta seailluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.* Dát mearráduš bođii Vuodđoláhkii 1988:s. Dat mearráduš mearkkaša ahte stáhta galgá leat veahkkín ovddideame posiitiiva ovdáneami earret eará kulturpolitihka bokte.

Sámelága (Lábka Sámedikki ja eará riektedilálašvuodaid birra, 1989) ulbmil lea lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sámi álbmotjoavku Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

Kulturlága (2007) ulbmil lea čielggasmahttit almmolaš eiseválddiid ovddasvástádusa lágídit dilálašvuodaid ja ovddidit mánggabealat kulturfálaldagaid, nu ahte buohkain galgá leat vejolašvuodta searvat kulturdoaimmaide ja vásihit girjás kultureallima. 3. §:s daddjo ahte stáhta galgá ovddidit ja lágídit dilálašvuodaid viiddis kulturfálaldagaide miehtá riikka rievttálaš, ekonomalaš, organisatuvrralaš, dieđiheddji ja eará heivvolaš váikkuhangaskaomiid ja doaimmaid bokte. Stáhta galgá hábmet váikkuhangaskaomiid ja čadahit doaimmaid mat ovddidit ja suodjalit mánggabealat kulturovdanbuktimiid riikkaidgaskasaš vuogatvuodaid ja geatnegasvuodaid olis.

ON` *Julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra*, man ON` váldočoahkkin mearridii 2007:s, mielddisbuktá álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriiddjavuodaid doahhtaleami. Julggaštus čielgasit dohkkeha álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda, dás maiddái sámi álbmoga rievtti friiddja mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dát vuoigatvuoha sisttisdoallá maiddái rievtti friiddja mearridit iežas politihkalaš sajadaga. Álgoálbmogiin lea maiddái riekti iežaset kulturárbbái ja geavahit ja sirdit máhtu mii lea čadnon historjái, gillii ja máhttovuogádagaide. Dát boahťá čielgasepmosit ovdan álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliin 11, 12, 13 ja 31. Álgoálbmogiin lea riekti čalmmustahttit, doaimmahit, ovddidit ja oahppat iežaset kultuvrra ja árbevieruid birra.

ILO-soahpamuš nr. 169 (ILO 169) álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešbeanalaš stáhtain guoská maiddái álgoálbmogiid kultuvrii ja álgoálbmogiid ášahusaide. 2. artihkkalis boahťá earret eará ovdan ahte ráđđehusas lea ovddasvástádus ovddidit ovtastuvvon ja systemáhtalaš doaimmaid suodjalan várás álgoálbmogiid vuoigatvuodaid, ja dáhkidit ahte sin integritehta doahhtaluvvo. Guoskevaš álgoálbmot galgá searvat dien bargui. Diekkár doaimmaid gaskkas galget leat váikkuhandoaimmat mat duddjojit guoskevaš álbmogiid sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid dievas duohtandahkama, doahhtalettiin sin sosiála ja kultuvrralaš identitehta, dábiid, árbevieruid ja ášahusaid. 4. artihkkalis nannejuvvo ahte galget čađahuvvot erenoamáš doaimmat sihkkarastit guoskevaš álbmogiid ášahusaid. ILO 169 7. artihkkalis čuovvu ahte maiddái álgoálbmogiin lea riekti mearridit iežaset vuoruhemiid ovdánahttinproseassaide dan muddui go dat earret eará maiddái gusket sin ášahusaide, ja dan muddui go lea vejolaš, gozihit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dán artihkkala ferte maiddái geahččat 6. artihkkala vuodul, mii geatnegahtta ráđđehusa konsulteret álgoálbmoga go lea áigumuš ásahit láhkamearrádusaid dahje hálddahaslaš mearrádusaid main lea mearkkašupmi sidjiide.

ON-soahpamušas 1966 siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 27. artihkkalis daddjo ahte stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkoldatlaš dahje gielalaš unnitlogut, ii galgga sis geat gullet daidda, rivvejuvot vuoigatvuoha, ovttas eará miellahtuiguin iežas joavkkus, doaimmahit iežaset kultuvrra, dovddastit iežaset oskku ja čađahit oskkudoaimmaid, dahje geavahit iežaset giela.

Norga lea 1991:s vuolláičállán *ON-soahpamuša mánáid vuoigatvuodaid birra, Mánáidkonvenšuvnna*. Mánáidkonvenšuvdna siskkilduvvui olmmošvuoigatvuodálága bokte 2003:s ja nappo manná dat ovdalii Norgga lágaide. 30. artihkal čujuha njuolga unnitloguid ja álgoálbmogiid mánáide: “Stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkoldat-, dahje gielalaš unnitlogut dahje olbmot geat gullet álgoálbmogii, ii galgga mánás mii gullá unnitlohkui dahje álgoálbmogii, hehttejuvot su vuoigatvuoha ovttas earáiguin geat gullet su jovkui, eallit iežas kultuvrra mielde, dovddastit iežas oskku ja doaimmahit iežas kultuvrra dahje geavahit iežas giela. Mánáidkonvenšuvnna 30. artihkal addá sámi mánáide oktagaslaš vuoigatvuoda bisuhit iežaset kultuvrra ja iežaset kultuvrralaš identitehta. Mánáidkonvenšuvnna artihkal 17 d) čujuha maiddái álgoálbmotmánáide, go doppe daddjojuvvo ahte stáhta galgá: “ávžžuhit mediahivvodaga erenoamážit váldit vuhtii daid mánáid gielalaš dárbbuid geat gullet unnitlohkui dahje álgoálbmogii”.

UNESCO-soahpamuš vuoigatvuodaid kulturárbbi birra 2003, lea ráhkaduvvon dainna ulbmiliin ahte sihkkarastit ja lasihit diđolašvuoda vuoigatvuodaid kulturárbbi mearkkašumi ja dan árvvus atnima hárrái. Norga vuolláičálii soahpamuša 2007:s. Soahpamuša ulbmil lea suodjalit vuoigatvuodaid kulturálbmanahhtimiid, ja dan bokte čalmmustahttit ja sihkkarastit guoskevaš servodagaid, joavkkuid ja ovttaskas olbmuid kultuvrra ja dan árvvus atnima. St.prp. 73 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven (Miediheami birra vuolláičállit UNESCO konvenšuvnna vuoigatvuodaid kulturárbbi suodjaleami hárrái)* deattuhii ahte lea suorit dárbu suodjalit Norgga sámi álgoálbmoga ja naššuvnnalaš unnitloguid vuoigatvuodaid kulturárbbi, ja ahte erenoamážit lea deatalaš deattuhit álgoálbmogiid ja naššuvnnalaš unnitloguid Norggas, go árvvoštallojuvvo deavdá go Norga soahpamuša gáibádusaid.

Norgga kulturráđđi lea Kulturdepartemeanttas ožžon gohččuma dievasmahttit UNESCO-soahpamuša vuoigatvuodaid kulturárbbi suodjaleami hárrái, ja ášši lea leamaš ságas Sámedikki ja Norgga kulturráđi čoahkkimis. Sámediggi lea deattuhan ahte easkka ášahuvvon ráđđeaddi fágálávdegottis, mii

galgá Norggas bargat vuoiŋŋalaš kulturárbbi evttoheamiin Unesco golmma riikkaidgaskasaš listui, ferte leat gelbbolašvuohta álgoálbmogiid/sámiid ja naššuvnnalaš unnitloguid vuoiŋŋalaš kulturárbbi dáfus. Sámediggi lea nammadan ovttalahtu fágálávdegoddaí. Sámediggi áigu čuovvolit ságastallama ja ovttasbarggu Norgga kulturráđiin ja Kulturdepartemeanttain soahpamuša dievasmahttima hárrái.

Sámi dáidda ja kultureallin

Sámediggeráđđi lea válljen ahte dán dieđáhusa proseassas ii ovddit čielggadusa kultuvrra birra. Dán teakstaoasis áigut danne oanehaččat čilget dálá dili sámi dáidda- ja kultursuorggis. Čilgehusa vuodđun lea Sámedikki kultursuorggi bušeahhta.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Juolludeamit	29 100	30 244	31 734	32 613	44 243	47 905	53 543	61 993	65 353	67 379	70 379
Kulturdep.:s											
Sámediggái											
- lassáneapmi		1 144	1 490	879	11 630	3 662	5 638	8 450	3 360	2 026	3 000
jagis											
- lassáneapmi		3,9 %	4,9 %	2,80 %	35,70 %	8,30 %	11,80 %	15,80 %	5,40 %	3,10 %	4,45 %
jagis, %											
Juolludeamit	18 205	38 569	40 028	41 973	44 410	53 624	64 785	72 597	77 007	83 245	94 587
Sámedikkis											
kultuvrii											
- lassáneapmi		20 364	1 459	1 945	2 437	9 214	11 161	7 812	4 410	6 238	11 342
jagis											
- lassáneapmi		111,9 %	3,8 %	4,9 %	5,8 %	20,7 %	20,8 %	12,1 %	6,1 %	8,1 %	13,6 %
jagis, %											

Tabella čájeha Kulturdepartemeantta juolludeami Sámediggái (bajimus ráidu) ja juolludemiid Sámedikkis kulturdoaimmaide oktiibuot Sámedikki bušehta bokte. Tabella čájeha guokte beali; nubbi ahte juolludeamit Kulturdepartemeanttas Sámediggái eai vástit dan juolludeapmái maid Sámediggi addái kultuvrii, ja nubbi ahte Sámedikki bušehtas leat ollu jagiid leamaš stuora lassáneamit.

Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanásahusat

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušehta bokte njuolggodoarjagiid sámi kulturviesuide ja kulturgaskkustanásahusaide. Doarjja galgá leat veahkkinn kulturgaskkustanásahusaide mat čalmmustahttet sámi kultureallima ja doibmet sámi kultuvrra ovddideami arenan.

Dáid kulturviesuin ja kulturgaskkustanásahusain leat oalle iešguđetlágan doaimmat. Dat boahká muhtin muđui das go daid ásaheamis lea iešguđetlágan duogáš ja muhtin muđui leat iešguđetlágan ekonomalaš rámmaeavttut. Lea datte maid dáid nu ahte ásaheamis leat leamaš iešguđetlágan návccat ovdánahttit iežaset doaimma ja barggu. Muhtin ásaheamis leat leamaš gievrrat ovdánit ja leat doaibman “čuovgardoardnan” iežaset báikkálaš servodagain, go fas eará ásaheamis lea unnit doaibma, mii fas dagaha unnit ovdáneami ja stuorruma. Go leat dien meari stuora erohusat sámi kulturásahusaid gaska, de lea lunddolaš ahte fertejit čađahuvvot iešguđetlágan doaibmabijut vai ásaheamis ovdánit dohkálaččat.

Sámediggi dáhttu doalahit ja ovddidit doaimmaid sámi kulturviesuin, sihke čielga politihka ja jahkásaš ruhtajuolludemiid bokte. Ásaheamis aldiineaset lea almmotge sierra ovddasvástádus doalahit ja ovdánahttit iežaset ásaheamis, ja háhkat buori ovttasbarggu iešguđetlágan bealálaččaiguin. Danne sámediggi bidjá čielga eavttuid buot ásaheamis doibmii mat ožžot njuolggodoarjaga sámedikki bušehta bokte.

Sámediggi lea 2013:s ásaheamis ođđa ortnega iežamet bušehtas, man leat gohčodan dáidaga ja kulturgaskkusteami arenat, ja masa gullet proševttat, stipeanddat ja doaibmabijut. Sámi kulturviesut ja

kulturgaskustanásahusat mat eai oaččo njuolggodoarjaga sámedikki bokte, sáhttet dán ortnegis ohcat doarjaga.

Ásahusdieđáhusa (2008) čuovvoleapmin leat mii čuovvolan ollu vuoruhuvvon doaimmaid. Dat leat mángga sámi kulturviesu odđasis organiseren, namalassii nuppástuhttin vuodđudussan ja oasussearvin, stivralahtuid nammadanváldi ásahusain maidda Sámediggi addá njuolggodoarjaga, ja vuodđudusaid njuolggadusrievdadeapmi. Dát doaimmat leat oassin sámi ásahusaid ovdánahttimis, ja daid deatlašvuoda deattuheapmi sámi demokratiija nannemis ja ovdánahttimis.

Sámi festiválat

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid sámi festiválaide. Doarjja galgá leat mielde nanneme sámi festiválaide mat čalmmustahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi kultuvrra.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte sámi festiválat galget bisuhuvvot ja ovdánit deatlaš sámi ja eará álgoálbmogiid dáidda- ja kulturarenan, ja ahte dat galget leat jahkásaš doalut mat geasuhit gehččiid, artisttaid ja kulturgaskkusteddjiid Sámis ja eará álgoálbmotservodagain.

Sámi festiválat leat hui deatlaččat sámi servodahkii. Dain lea sihke čálgoekonomalaš ja márkanekonomalaš árvu. Festiválain lea kultuvrralaš árvu, gielalaš árvu, dat huksejit identitehta ja ásahit bargosajiid, buktet gálvojođu ja muđui ávkki servodahkii. Dat leat maiddái sámiiid, iešguđet buolvvaid ja iešguđet álbmogiid gávnadanbáikkid.

Kultuvrralaš fáaldagat servodagas oppalaččat mannet dan guvlui ahte festiválaide lohku sakka lassána. Eambo fáaldatberoštupmi kultureallimis geasuha buotlágan servodatlahtuid ja lasiha vuordamušaid festiválaide kvalitehta ja sisdoalu hárrái. Sámi festiválat atnet dárbbaslašžan čuovvut dien ovdáneami, mii fas eaktuda oadjebas birgenvuođu ja bissovašvuoda, sihke ekonomalaš ja olmmošlaš resurssaid dáfus.

Teáhter ja lávdedáidda

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid guovtti sámi teáhterii, Beivváš Sámi Našunálateáhterii ja Áajelsaemien Teaterii. Doarjja galgá leat mielde ovdánahttime dieid sajáiduvvan sámi teáhteriiid dáiddalaččat, ja leat veahkkín dasa ahte dat sáhttet buvttadit alla dási lávdedáidaga ja mátkkoštít lávdedáidagiin, nu ahte doibmet kulturvásiheami ja kulturgaskkusteami arenan, ja báikin gos sámegiella geavahuvvo ja čalmmustahttojuvvo.

Sámi servodagain lea teáhter čájehuvvon odđaaigásaš lávddis oalle nuorra dáiddavuohki. Sámi lávdedáidda ja teáhterdoaimma lea deatlaš sámi dáidaga, kultuvrra, giela ja identitehta vásiheapmái, čalmmustahttimii ja gaskkusteapmái. Teáhter lea dáiddavuohki masa servet mánggalágan dáiddárat: neavttárat, dánsejeaddjit, rešissevrat, dramatihkkárat, hábmejeaddjit, musihkkárat, scenográfát ja nu ain.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte sámi teáhterdoaimma bisuhuvvo ja ovdána, sihke sajáiduvvan sámi teáhterat ja astoaiggeteáhterdoaimma. Mánáid ja nuoraid teáhterdoaimma lea vuoruhuvvon suorgi.

Sámediggi bargá ovtta Beivváš Sámi Našunálateáhteriin oažžut odđá teáhtervisti sámi našunálateáhterii. Sámediggi lea addán Statsbyggii bargun plánet odđá vistti. Prográmmabargu oktan latnja- ja doaimmaprográmmain lea juo gárvvís, ja leat čađahuvvon konsultašuvnnat Kulturdepartemeanttain odđá sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami hárrái. Prošeavtta viidáset čađaheapmi dahkkojuvvo viessoláigoruhtadeami ortnega vuogádaga mielde.

Girjjálašvuohta

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga girjjálašvuođa almmuhemiide ohcanvuđot ortnega bokte. Doarjjaortnega ulbmiljoavkun leat leamaš sámi girjjálašvuođa lohkkat. Hui oallugat ohcet doarjaga girjjálašvuođa almmuhemiide, ja lohku lassána jagis jahkái. Sámediggi lea mañemus jagiid vuoruhan mánáid ja nuoraid go juolluda ruđa girjjálašvuhtii. Dát guoská erenoamážit sámi čáppagirjjálašvuhtii, jorgaluvvon čáppagirjjálašvuhtii ja jietnagirjjiide. Movttiidahttin dihte mánáid ja nuoraid lohkat eambo ja vai dan golmma sámegeilli almmuhuvvojit eambo, de lea Sámediggi välljen erenoamážit ovddidit girjjálašvuođa mánáide ja nuoraide.

Sámi dáidda- ja kulturbirrasat leat moaitán girjjálašvuođa- ja musihkkaohcamiid árvvoštallama. Dáiddáriid gáibáduš lea ahte ferte earuhit politihka ja fága. Dáidda- ja kulturfágalaš árvvoštallan galgá leat vuodđun go ohccojuvvon proševttat árvvoštallojuvvojit.

Sámediggi lea dadjat áidna mii doarju sámegeil girjjálašvuođa almmuheami. Dat lea hástalussan go lea sáhka addimis sámi girječálliide dohkálaš rámmaeavttuid. Ođđa girjjálaš albmanahhtinvuogit, nu mo áppát ja e-girjjiit, addet vel stuorit hástalusaid daid ekonomalaš rámmaeavttuid hárrái maid Sámediggi hálddaša.

Musihkka

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga musihkkaalmmuhemiide ohcanvuđot ortnega bokte. Lea maiddá juolluduvvon doarjja musihkka-video ráhkadeapmái ja turné-doibmii. Bohtet hui ollu ohcamat. Sámediggi vuoruha jahkásaččat bušeahta bokte guđet doaimmat galget oazžut doarjaga, ja vuoruheamit sáhttet rievdat jagis jahkái.

Sámediggi lea mañemus jagiid vuoruhan nuorra sámi musihkkáriid ovddideami. Erenoamážit leat dorjon nuorra musihkkáriid stuorit márkaniid guvlui, ámmátdási ja márkantievrrideami dáfus. Sámi musihkka ođasmuvvá ja ovdána seamma ládje go musihkka muđui servodagas, mii fas lea boktán eambo beroštumi ja bivnutvuoda.

Árbevirolaš sámi juoigan ii leat vuoruhuvvon 2010 rájes. Vai leat sáhttán doarjut nuorra musihkkáriid ja mánáid ja nuoraid musihka, de lea árbevirolaš juoigan biddjon mañgele, ja dat lea dahkkojuvvon ekonomalaš rámmaeavttuid geažil. Nu go girjjálašvuođadoarjagiid dáfus, de lea maiddá musihkkabirrasat moaitán váilevaš einnosteami vuoruhemiid dáfus.

Visuála dáidda

Sámediggi doarju sámi dáidaga dáiddáršiehtadusa bokte. Álggu rájes juo lea sámi dálá áigge dáidaga ja dáiddaduoji sisaoastima ortnet leamaš oassin šiehtadusas. Ulbmilin šiehtadusain lea čalmmustahttit sámi dáidaga. Dáidda galgá čohkkejuvvoat boahstevaš sámi dáiddamuseii.

Sámediggi lea addán gulaskuddancealkámuša Stuoradiggedieđáhussii nr. 23 (2011-2012) mii lea visuála dáidaga birra. Stuoradiggedieđáhusas čielggada Kulturdepartemeanta sámi dáidaga ja ovddida departemeantta árvvoštallamiid. Departemeanta árvvoštallá earret eará ahte: “Guovddáš eiseválddit galget vuhtii váldit sámi beali ollislaš kulturpolitihkas, mii galgá speadjalastit kultuvrralaš girjái vuoda mii lea Norggas. Buohkat geat orrot riikkas, galget beassat oahpásmuvvat ja dovddiidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Suorggi nannemis ja viiddideamis lea maiddá positiiva váikkuhus sámi dáiddáriid ja sámi ášahusaid guovdu”.

Norgga kulturráđđi definere otná visuála dáiddasuorggi iežas strategijaplánas 2011--2014, čuovvovaš vugiin: *“Otná dáiddasuorgái gullá njuhttojuvvon govva, fotografija, sárgeus, grafihkka, skulptuvra, video/filbma/dokumentára, installašuvnnat, báikái gullevaš ja relašuvnavuđot ovdanbuktimat, jietnadáidda, performance, neahhtadáidda, streetart, grafitti, govvaráiddut, artists` books, olggu ja almmolaš lanjaid geaveapmi jna. Dáidda sáhtá leat dinga, muhto seamma bures maiddá dahku, dáhpáhus ja dilálašvuohta. Dáiddasuorgái gullet*

maiddá dat deatalaš rollat maid digaštallan ja máhttobuvttadeapmi ovddastit, sihke olbmo iežas dáiddavuohkein, muhto maiddá semináraid ja almmubemiid hámis.”

Duodji lea guhkes ja nanu árbevierru sámi dáiddabirrasiin. Duodjái gullet buotlágan ráhkadeaddji doaimmat nugo dipmaduodji, ámmátduodji, dáiddaduodji, garraduodji ja smávvaindustriija man vuodđun lea sámi kultuvra ja árbevierru. Odne earuhuvvo dáidda ja duodji, mas dáidda fáttmasta friddjahutkkálaš dáiddaduoji, ja duodjin ges adnojuvvo ráhkadeapmi man vuodđun lea sámi árbevierru.

Filbma

Sámedikkis lea ohcanvuđot ortnet mas vuoruhuvvojit doarjagat sámi filbma- ja mediafálaldagaide ja dokumentáraid buvttadeapmái sámi dilálašvuodaid birra.

Sámediggi addá njuolggodoarjaga Internašunála Sámi filbmaguovddáži AS (ISF) Guovdageainnus. Guovddáš áshuvvui 2007:s ja dan áidna eaiggát lea Guovdageainnu suohkan.

Guovddáži lea riikkaidgaskasaš stáhtus, vaikko stáhtadoarjja addojuvvo ge poastta 73 (guovlulaš filbmaguovddáži) bokte. ISF hástalus lea váilevaš doaibmaruhtadeapmi. Sámediggi lea lohkan iežas mielas searvat filbmaguovddáži eaiggádin. Filbmaguovddáš háliida ahte eambbo almmolaš bealit Norggas, Ruotas ja Suomas berrejit searvat eaiggádin. Dat dagahivččii ahte guovddáš sáhtášii ohcat našuvnnalaš ruhtadeami diein riikkain, mii sáhtášii lasihit sámi filmmaid buvttadeami. Doaimmat ISF olis leat sakka lassánan, ja ođđa proševttat ja taleanttat leat ilbman mearkkašahtti láhkái. Dat ovttasbarget dasa lassin filmbabirrasiguin Norggas, Ruotas Suomas ja Ruoššas. 2011:s ja 2012:s almmuhii ISF doarjagiid sámi filmmaid ovdánahttimii ja buvttadeapmái.

Sámi filbma lea sihke deatalaš kulturfálaldat ja gielladoaibma. Sámediggi lea danne bušeahta ohcanvuđot doarjagiid bokte sámegeieldoaimmaide vuoruhan sámi mánáid- ja nuoraidfilmmaid dubbema. Dán ášši leat mii maiddá ovddidan ráđđehussii.

Museat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga guđa konsoliderejuvnon sámi museii. Ulbmil dáiinna ortnegiin lea seailluhit, hálldašit ja gaskkustit sámi kulturhistorjjá báikkálaš servodagain. Sámi museat doaimmahit iežaset museadoaimmaid museafágalaš prinsihpaid, našuvnnalaš mihttomeriid ja Sámedikki njuolggadusaid mielde. Sámi museadoaibma lea deatalaš áshussan sámi servodagain, mas sámi museain lea guovddáš sajádat sámi demokratiija čađaheamis, vaikko stáhta ii leat ge daidda láhčán nu buriid rámmaeavttuid. Sámi museat ieža ja Sámediggi háliidit ovddidit sámi museaid ain dobbeli, muhto das leat ollu hástalusat. Leat sihke museafágalaš hástalusat, ja maiddá hástalusat dan hárrái ahte lea dárbbášlaš viiddidit ja hukset ođđa museavisttiid.

Lea ráhkaduvvon čielggadus Bååstede – sámi kulturárbbi máhcaheapmi, man maiddá guoskevaš bealit, Kulturhistorjjálaš musea, Norgga álbmotmusea ja Sámediggi, leat mearridan. Mearrádusas daddjo ahte sámi kulturhistorjjálaš dávvirat mat dál leat Norgga álbmotmuseas, galget máhcahuvvot sámi museaide. Diet proseassa lea áigeáddjái ja divrras, ja dasa ferte gávdnot ruhtadeapmi.

Sámi museadoaibma ii ovddiduvvo dán dieđáhusas, muhto gieđahallojuvvo sierra museapolitiikkalaš čielggadusas.

Girjerádjosat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga ovcci girjebussii. Dasa lassin addit mii investerendoarjaga ođđa bussiid oastimii. Mis lea maiddá iežamet girjerájus sámediggeviesus Kárášjogas.

Sámedikki váldomihttu sámi girjerájusbálvalusain lea ahte olles sámi álbmot galgá oážžut dohkálaš girjerájusfálaldaga. Sámis ášset olbmot biedgguid. Sámedikki girjerájus ja sámi girjebusset leat

deatalaččat dasa ahte lágídit girjerájusfálaldaga álbmogii. Sámedikki girjerájus galgá leat sámi girjjálašvuoda ja girjerájusbálvalusa gelbbolašvuodaiguovddáš, ja dat galgá leat hálddašangirjerájus Sámedikki politihkkáriidda ja bargiide.

Girjerájus ja girjebusset eai gieđahallojuvvo dán diedáhusas. Boahttevaš čielggadusas girjerádjosiid birra guorahallat mii áššesuorggi dárkileappot.

Valáštallan

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid sámi valáštallanorganisašuvnnaide. Ulbmil dánna ortnegiin lea bisuhit fysalaš doaimmaide arenaid ja arenaid gos sámi mánát ja nuorat besset vásihit oktavuoda, mat leat identitehta huksejeaddjit.

Njuolggodoarjja Sámedikkis manná organisašuvnnaid jodiheapmái ja doibmii. Dasa lassin lea Sápmi, Sámi Valáštallanlihtu (SVL) bokte 2004 rájes juohke nuppi jagi searvan guossin Arctic Winter Games lágideamis. Joavkkus mii lea mátkkoštan Canadai/Alaskai, leat mielde leamaš sihke valáštallit ja kulturovddasteaddjit. Sápmi lea gilvviide sádden nieida- ja bárdnečuigiid ja spábbačiekčamii ges juniornieiddaid.

Sámediggi lea jahkásaččat 2005 rájes ožžon speallanruđaid bokte juolludeami Kulturdepartemeanttas. Dát ruđat galget juolludaneavttuid mielde mannat bisuhit ja ovdánahttit erenoamáš sámi valáštallandoaimmaid, ja erenoamážit doaimmaid mánáid ja nuoraid váste. Doarjja máksojuvvo Sámediggái, ja dat lea buot jagiid áigodagas 2005-2011 máksán dan viidáseappot SVL-N:ii.

Eaktodáhtolaš searvvit ja ovtastusat

Eaktodáhtolašvuodas lea sihke servodatlaš ja ekonomalaš mearkkašupmi. Eaktodáhtolaš organisašuvnna leat guovddáš doaimmaheaddjit mángga servodatsuorggis iežaset barggu bokte, maiddá go lágídit vejolašvuodaid aktiivvalaččat searvat, ja dan sosiála oktavuoda bokte man dat ovddastit. Dain leat ollu rollat servodagas, go dat leat gávnadansajit, oahppansajit, kulturgaskkusteaddjit, iešguđetlágan bálvalusaid buvttadeaddjit, doaibmaguovddážit, vuolgaheaddjit ja diedusge maiddá váikkuhangaskaoamit ja “bearráigeahččit”. Danne lea almmolašvuoda ja eaktodáhtolašvuoda ovtasdoaibma hirbmat deatalaš, maiddá kultursuorggi ovddideamis.

Brutto nationálabuktaga ektui dagai eaktodáhtolaš organisašuvnnaid árvoháhkkan, oktan eaktodáhtolaš bargguin, 3,9 % jagis 2010. Bargu man eaktodáhtolaš olbmot doaimmahit, lea meroštallojuvvon dahkat 60 miljárdda kruvno. Seammás diehtit ahte dien doaimma ii sáhte ruđain mihtidit, go olbmot skenkejit iežaset áiggi. Stuora rievdamat politihkas maŋemus jagiid váikkuhit eaktodáhtolaš servviid dietnasiidda, ovdamearkka dihte speallanautomáhtaid gielđin ja buhtadusortnet mii dan sadjái bođii, rásseruhtasoassi ja lassiarvodivada buhtadusortnet 2010 rájes. Eaktodáhtolaš doaibma vásiha stuora rievdamiid, sihke viidodaga, hámi ja sisdoalu dáfus, oppalaš servodatproseassaid olis. Go olbmuid searvan kulturfálaldagaide rievdá, organisašuvnavuogit ja demográfalaš bealit rivdet jna., de dat váikkuha eaktodáhtolaš doaimma ja movtta searvat eaktodáhtolaš bargui. Smávva servodagain lihkestuvvet buorebut oazžut stuorit osiid álbmogis searvat eaktodáhtolaš bargui.

Maiddá sámi oktavuodas lea eaktodáhtolašvuodas stuora mearkkašupmi kulturdoibmii. Ollu sámi ášahusat eai livčče áigái bohtán eaktodáhtolaš báikkálaš álggaheddjiid ja olbmuid haga. Eaktodáhtolaš ášahusain lea maiddá mearkkašupmi iešguđetlágan valáštallan-, dáidda- ja kulturorganisašuvnnaide, muhto maiddá nuvttábarggu ja eaktodáhtolašvuoda bokte iešguđetlágan kulturlágidemiin. Eaktodáhtolašvuoda bokte ásavuvvojit deatalaš gávnadansajit, erenoamážit mánáide ja nuoraide. Sámi organisašuvnadoaimmas lea rádjerasttideapmi maiddá mearkkašahhti.

Sámediggi juolluda doaibmadoarjaga iešguđetlágan kulturorganisašuvnnaide, ja juolluda ohcama vuodul doarjaga iešguđetlágan doaluide maid eaktodáhtolaš kulturbealálaččat lágídit.

Dál lea digaštallan eaktodáhtolašvuoda ja profesoaliserema birra eaktodáhtolašvuodas, maiddá

dáidda- ja kultureallima dáfus. Lea earret eará váttis oažžut olbmuid eaktodáhtolaččat váldit ovddasvástádusa organisašuvdnadoaimmaid dáfus, ja de fertejit bálkáhít olbmuid dasa. Mánnggat doarjjaohccit muitalit ahte lea šaddan váddáseabbo oažžut olbmuid bargat nuvttá, ja danne dárbbášit sii ruđa bálkáhít/buhtadit olbmuid bargat. Sámi festiválat leat buori muddui vuodđuduvvon eaktodáhtolašvuoda ala, go servodaga rievdan dien dáfus ii vuos leat ollen dohko.

Mihttun lea ahte sámi eaktodáhtolaš kultureallimis galget leat buorit rámmaeavttut vai sáhttet ovdánit ja hutkat ođđa ja gelddolaš doaimmaid, mat addet movtta searvat dakkár bargui, ja mii dahká dan geasuheaddjin gilvvus eará fáldalagaiguin.

Media

Sámedikki mihttomearri mediapolitiikain leat mánnggabealat sámi mediat mat čalmmustahttet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima. Mediat galget ieža fállat arenaid gos sámegeielas, sámi kultuvrras ja servodateallimis lea sorjjasmeahttun jietna, ja mii lea identitehta huksejeddji. Sámediggi juolluda iežas bušehta bokte doarjagiid iešgudetlágan almmuhemiide ja NuorajTV:ii, mii lea neahtta-tv julevsámegillii ja man julevsámi nuorat doaimmahit.

Sámedikkis ii leat hálddašanoovddasvástádus sámi mediapolitiikkas. Mediaberráigeahčču hálddaša stáhtadoarjaga sámi aviissaide. Gulahallamis ráđđehusain fertet mii čielgasit ovdanbuktit maid mii atnit váilevažžan sin sámi mediapolitiikkas. Lassin ráđđehusa sámi mediapolitiikkii juolluda Sámediggi doaimbadoarjagiid sámi almmuhemiide ja NuorajTV prošeaktii.

Girjijis ”Sámi logut muitalit 3” čujuhuvvo ahte sámi mediaid ovdáneapmi lea leamaš guovddázis bealušteame ja ovddideame sámi kultuvrra. Sámi bealis lea iežaset mediaid ásaheapmái biddjojuvvon stuora fuomášupmi, ja barggu boadusin lea ahte mis odne leat beaivválaš sámegeielfáldalagat radio, tv, aviissaid ja Interneahta bokte.

NRK Sápmi lea nannen iežas sajádaga sámi álbmoga guovdu, go lea dat media mas olbmot válljejit gullat sámi áššiid birra. Go sáddenáiggít leat lassánan ođđasiidda, mánáid-tv:ii ja magasiidnaprogrammaide, de lea das viidámus fáldalat sámi álbmogii. NRK ja Sámediggi leaba ságastallan bargat sierra tv-kanála ásaheami ovdii, mii lea ge NRK Sápmi mihttomearri.

Lea ain hástalusat mediafáldalagaid dáfus mat bures áimmahušaše julev- ja lullisámi giellaguovlluid, ja mat attáše julev- ja lullisámiide dohkálaš ja dásseárvosaš mediafáldalaga. Mediafáldalat lullisámegillii lea okta ášši ovttasbargošiehtadusas lullisámi guovllu dáfus. Sámediggeráđđi dáhttu oažžut áigái kártema čielggadan dihte mediafáldalaga lullisámiide ja lullisámegillii. NuorajTV bargá viiddidit seamma fáldalaga nuoraide lullisámi guovllus. Girjijis “Sámi logut muitalit 3” gávnnašuvvo ahte orru leame nu ahte sámit olggobealde Finnmárkkku eai geavat sámi mediaid seamma aktiivvalaččat go sápmelaččat Finnmárkkus. Dát dáidá bohtit das go eanas oassi mediafáldalagas lea davvisámegillii.

Sosiála mediaid ja interneahtha geavaheapmi lea ovdáneame nuoraid gaskkas. Sii álkit heivehit iežaset digitála ođasmuvvamiidda, ja dasa lea earret eará NuorajTV buorre ovdamearka.

Eai leat čađahuvvon viiddis iskkadeamit sámi mediaid birra Skogerbo raportta rájes, ”Samiske medier. Innhold, bruk og rammevilkår” (2000) (Sámi mediat. Sisdoallu, geavaheapmi ja rámmaeavttut, 2000). Sámediggi lei diŋgon dien raportta.

Artihkal sámi mediaid birra girjijis “Sámi logut muitalit 3” rávve ahte čađahuvvo ođđa iskkadeapmi sámi mediaid birra. Dat lea erenoamáš deatalaš iskan dihte man muddui sámiide olggobealde eanemus guovddáš sámi guovlluid lea dohkálaš mediafáldalat, ja erenoamážit olggobealde Sis-Finmárkkku. Berre maiddái dárkileappot guorahallojuvvot mo sámi aviissaide lea beroštupmi ja makkár rámmaeavttut dain leat. Ođđaáigásaš mediaid geavaheapmi sámiid gaskkas berre maiddái iskojuvvot, mo sámit geavahit daid, ja man muddui dat geavahuvvojit diehtogáldun sámi dilálašvuodaid hárrái.

Kulturealáhus

Sámedikkis lea iežas ealáhusdieđáhusas (2011) bidjan kulturealáhusa oktan áŋgiruššansuorgin. Dán áŋgiruššansuorggi mihttomearrin lea háhkat eambo bargosajiid sámi kulturealáhusain ja kultuvrii vuodustuvvon ealáhusain.

Kulturealáhus ráddjejuvvo ealáhusdieđáhusas priváhta ealáhussan mat ráhkadit ja vuvdet kultuvrralaš gálvvuid dahje bálvalusaid. Diet leat earret eará sámi almmuhus- ja máinnusdoaimmat, arkitektuvra, girjjit, aviussat, bláđit jna, design, foto, filbma, video, duodji, dáiddalaš doaibma (čadaheaddji ja ráhkadeaddji dáidda, dáiddaduodji) ja musihkka. Mátkkoštanealáhus adnojuvvo leat sierra ealáhus, mas sámi kulturelemeantat leat guovddáš oassin fitnodaga doaimmas. Duodjealáhus lea deatalaš ealáhus mas leat guhkes árbevierut sámi servodagas. Mihttomearit ja strategiijat mátkkoštanealáhusa ja duoji hárrái leat gieđahallojuvvon Sámedikki ealáhusdieđáhusas.

Eará bealit dien ealáhusas leat dat dáiddalaš buktagat maid sámi dáidda- ja kulturdoaimmaheaddjit ráhkadit. Kulturealáhusas lea buori muddui sáhka sámi dáiddáriid rámmaeavttuin. Danne áigut mii maiddái dán dieđáhusas váldit ovdan ássi sierra áŋgiruššansuorgin, mas dáiddáriid doaibma erenoamážit deattuhuvvo.

Sámedikki áŋgiruššan kulturealáhusaid ovddas bohtá lassin dan viiddis áŋgiruššamii mii muđui lea sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Lea áibbas mearrideaddji eaktu ahte mis lea ealli ja nanu sámi dáidda- ja kultureallin, go dan haga ii livčče mis makkárge kulturealáhus.

Kulturealáhus lea hui áigejuovdilis ássi miehtá riikka. Kulturdepartemeanta, Ealáhus- ja gávpedepartemeanta ja Gielda- ja guovlodepartemeanta ovddidit 2013 mielde kulturealáhusaid doaibmaplána. Buot fylkkagieldain sámi guovlluin leat sierra doaibmaplánat iežaset kulturealáhusáŋgiruššamiidda, ja Romssas ja Finnmárkkus leat ásahuvvon sierra kulturealáhusfoanddat. Dasa lassin lea Davvi-Norgga Seastinbáŋku ásahan vuodđudusa mii galgá juohkit 100 miljovvna kruvno kulturealáhusáigumušaide riikkaoasis.

Hástalusat otná kulturpolitihkas

Sámi dáidaga ja kultureallima dála dili guorahallan čájeha ahte mis leat ollu hástalusat kultursuorggis. Dieđáhusas eai leat vástadusat buot hástalusaide, muhto áŋgiruššansurggiid oktavuodas gieđahallat mii máŋga dain surggiin bajit dásis.

Sámedikki stuorimus hástalus sámi kulturpolitihkas lea min váilevaš doaibmanmunni sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái. Mii háliidivččiiimet leat njunuš eavttuidbiddji sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideamis. Sámedikki vejolašvuodát váldit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái ráddjejuvvo dan dihte go Sámedikki ja ráđdehusa gaskka leat váilevaš bušeahttačielggadeamit. Mii fertet áigges áigái eallit daid láidestusaiguin maid ráđdehus bidjá stáhtabušehta bokte.

Viidáseappot oaivvildit mii ahte sámi kultuvra ii leat ožžon iežas lunddolaš ja deatalaš saji eará almmolaš eiseválddiid politihkas. Sámediggi šaddá dávjá akto bargat sámi dáidaga ja kultuvrra nannemiin, ovddideamiin ja gaskkustemiin. Dát dagaha vuosttažettiin sámi dáidaga ja kultureallima doaimmaheddjiid ovdii. Dat dagaha maiddái álbmoga ovdii geat eai beasa vásihit ja muosáhit sámi dáidaga ja kultuvrra. Dat lea vahágin Norgga dáidda- ja kultureallimii.

Sámi dáiddár- ja kulturbiras moaitá Sámedikki das go mii bidjat politihkalaš láidestusaid dáiddáriidda sin beaivválaš dáiddalaš barggus. Lea go vejolaš earuhit dáiddalaš ja kulturfágalaš árvvoštallamiid politihkalaš árvvoštallamiin? Gokko galgá rádji mannat, ja gean vuoruheamit/árvvoštallamat galget biddjojuvvot vuodđun? Sáhtta go Sámediggi, mii lea sihke politihkalaš orgána ja hálddašanorgána, sirrejuvvot olggobeallái friddja ja sorjjasmeahtun dáidaga? Movt sáhtta Sámediggi bures hálddašit Sámedikki kulturráidat sirrema prinsihpa vuodul, seammás go Sámediggi, mii dáibalaččat šaddá akto ruhtadit sámi dáidda- ja kulturprošeavttaid, galgá sáhttit bidjat eavttuid gáibádusaid? Seammás lea

ealli ja mánggabealat dáidda- ja kultureallin Sámedikki kulturpolitihkalaš mihttomearrin. Dát mearkkaša ahte kulturpolitihkalaš árvvoštallamis galget oppalaš ja bajitdási láidestussan leat gielalaš girjávuohta ja mánáid ja nuoraid vuoruheapmi, seammás go dáiddalaš friddjavuohta galgá vuhtii válđojuvvot.

Dát leat deatalaš gažaldagat mat gusket sámi dáiddáriid rámmaeavttuide. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min doarjagat sámi dáidagii ja kultuvrii, sihke njuolggodoarjagat, ohcanvuđot doarjagat ja dáiddáršiehtadus. Vástáduusat dáidda gažaldagaide fertejit gávdnot ovttasráđiid sámi dáiddárorganisašuvnnaiguin.

Ásahusdieđáhusa bokte 2008:s bijai Sámediggi iežas ásahuspolitihkkii vuoddu. Dieđáhusas leat láidestusat earret eará ásahusaid odđasis organiseremii. Dat bargu lea dál jođus ja galgá ain jotkojuvvot. Ásahusdieđáhusas bohtet maiddái ovdan makkár doaibmagáibáduusat ásahusaide biddjojuvvot. Mii bidjat čielgaset gáibádumaid doaimma hárrái buot ásahusaide ja organisašuvnnaide mat ožžot njuolggodoarjaga Sámedikki bušeahta bokte. Sámediggi oaidná datte ahte mii eat leat leamaš doarvái čielgasat iežamet gulahallamis ásahusaiguin doaimmaid ja vuordámušaid hárrái.

Sámit lea álbmot mii orru njealji riikkas. Rádjárasttideaddji bealli ferte maiddái leat kulturpolitihka vuodđun.

Diehtovuodđu

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra lea ráhkaduvvon daid dieđuid vuodul mat mis leat eará dokumeanttain, statistihkas, evaluatoriim ja dutkamis, raporttain maid leat dinggon erenoamážit dán dieđáhusa ráhkadeapmái ja dasto vel dieđuid vuodul maid kultuvrii gullevaš olbmot leat vásáhusaid bokte háhkan.

Dán kapihttalis addit oanehis bajilgova diein dieđuin ja čilget oanehaččat manne dat leat relevanttat.

Sámi kultuvrra servodatdieđalaš mearkkašupmi lea bures duođaštuvvon. Muhto sámi kultuvra servodatbeallin, ja dat makkár mearkkašupmi dáidda- ja kulturdoaimmaheamis lea servodahkii, lea unnán dutkojuvvon. Sámi dáidda- ja kulturuđot ealáhus lea maiddái unnán dutkojuvvon. Dutkan dán suorggis attášii midjiide ávkkálaš dieđuid áiggis goas dát lea deatalaš ángiruššansuorgi riikkadásis ja okta dain odđa ealáhusgeainnuin davvin.

Raporttat ja evaluatoremat

Kulturdieđáhusa bargui lea Sámediggi dinggon guokte raportta/váikkuhusanaliissa; Telemarksforskningas “Norsk kulturindeks 2012 – Resultater fra samisk område” (Norgga kulturindeaksa 2012 – Bohtosat sámi guovllus), ja Norut Álttás “Kulturnæringer i samiske områder – sysselsetting og bedriftskultur” (Kulturealáhusat sámi guovlluin – bargosajit ja fitnodatvuogádat). Goappaš raporttain leat mii bivdán vuodđun atnit 24 dihto suohkana. Dát ráddjelijupmi lea dahkkojuvvon SED-guovllu vuodul, mii lea Sámedikki doarjaortnegiid ealáhusovddideami doarjagiid guovlu, ja lea nappo oalle viiddis ráddjelijupmi mii fátmasta ollu suohkaniid gos sámi álbmot iešguđet muddui lea unnitlogus.

Liigeváikkuhusanaliissat dadjet dájvja juoidá doaimma birra dan jagis/áigodagas goas mihtida liigeváikkuhusaid, muhto unnán ovddit ja mañit jagiid birra. Seammás leat diekkár analiisat deatalaččat earret eará bealuštan dihte kulturdoaimmaid doarjuma. Vai oazžu politihkalaš dohkkeheami, de fertejit addojuvvot eambo čilgehusat dasa manne eambo ruhta geavahuvvo dáidda- ja kultursuorgái. Kultuvrra iešárvu ii leat doarvái ágga go suorgi galgá gilvalit ovdamearkka dihte oahpahusain, dearvvašvuodain ja ealáhusaiguin. Avkkálašvuoda árvu mii čuovvu ekonomalaš ja servodatbealálaš váikkuhusas, lea maiddái deatalaš. Sámi oktavuodas leat maiddái árvovariábelat nugo identitehta, gullevašvuoha ja giella guovddázis.

Lea ain stuora dárbu háhkat statistihka ja vuodđodieđuid sámi servodatdilálašvuodaid birra. Sámediggi árvvoštallá oažžut ráhkaduvvot sámi kulturindeavssaid ja liigeváikkuhusiskkademiid maiddáí boahhteáiggis, vai beasašeimmet čuovvut ovdáneami áiggi mielde. Lassin Sámedikki iežas bajilgovaide ja eará raporttaide ja čielggademiide attášii dat buori gova kultureallima ja bargosajiid dilálašvuodas sámi guovlluin.

Norgga kulturindeaksa 2012. Bohtosat sámi guovllus

Norgga kulturindeaksa lea jahkásaš bajilgovva Norgga suohkaniid, guovlluid ja fylkkaid kulturfálaldagain ja kulturdoaimmain. Indeaksa ráhkaduvvo dieđuid vuodul mángga almolaš ossodagas, beroštusorganisašuvnnain ja servviin. Raporttas sámi guovllu dáfus ovddida Telemarksforskning bajilgova mii sáhtá mitalit juoidá kultureallima dili birra sámi guovllus Norsk kulturindeks 2012 loguid vuodul. Ovdanbuktimis leat logut ja rehkenastimat sámi guovlluid hárrái, buohtastahttojuvnon riikka gaskameriin ja njeljiin davimus fylkkain, ja logut 24 välljejuvnon suohkanis. Vaikko Norsk kulturindeks vuodđodieđuin váilot soames áigequovdilis dieđut sámi oktavuodas, de addá dat vuodu buohtastahttit kultureallima dilálašvuoda dán sámi guovllus eará regionnaiguin, ja dadjat juoidá das mo kultureallima stáhtus lea iešguđet sámi suohkaniin.

Raporta čájeha ahte barggaheapmi lassána kulturealáhusain sámi guovlluin, ja ahte lassáneapmi lea leamaš stuorimus vásáhus- ja aktivitehtafitnodagain ja beroštusorganisašuvnnain. Barggaheapmi lea goasii beiliin lassánan ja lea stuorit lassáneapmi go riikkaoasis ja Norggas muđui. Sámi guovlluin barget 594 olbmo iešguđetlágan kulturfidnuin. 204 sis barget medias, 110 iešguđetlágan dáiddalaš bargguin, 228 olbmo leat kulturgaskkusteaddjit, omd. musea- ja girjerájusbarget, ja 52 olbmo barget dáiddaoahpahusain kulturskuvllain dahje sullasaš doaimmas.

Oktiibuot ássat 96 dáiddára sámi guovlluin. Dat vástida guokte dáiddára juohke duháat ássis, ja dat dáiddárluhku lea sullii bealli riikka gaskamearis. Dáiddáriid lohku sámi guovllus lea lassánan 6 % mañemus jagi. Riikkadásis ii leat dáiddáriid lohku lassánan.

Sámi guovlluid suohkaniin lea Guovdageaidnu dat stuora dáiddársuohkan. Dáppe leat oktiibuot 30 dáiddára, namalassii 10,2 juohke duháat ássi nammii, namalassii lea okta proseanta álbmogis miellahttu ovttá dahje mángga dáiddárorganisašuvnnas. Guovdageainnus lea 17 musihkkara ja komponistta, čieža neavttára ja guhitta visuála dáiddára. Guovdageaidnu lea goalmmát sajis dáiddársuohkaniid logus.

Kulturealáhusat sámi guovlluin – barggaheami ovdáneapmi ja fitnodatkultuvra

Ulbmil raporttain man Norut Áltá lea ráhkadan, lea analiseret barggaheami ovdáneami ja fitnodatkultuvrra kulturealáhusain sámi guovllus. Raporta čájeha earret eará ahte dáiddáriid lohku lassána sámi guovlluin, ja ahte sámi guovlluin lea stuorit lassáneapmi go muđui riikkas. Analiissat čájehit ahte kulturealáhus vástida 4,5 % barggaheamis dan 24 suohkanis maid leat rehkenastán sámi suohkanin, mii lea veahá badjelis go Davvi-Norga, ja veahá vuollelis riikkadási. Leat veahá eambbo nisssonolbmot go dievddut mat barget kulturealáhusain. Bargiid lohku kulturealáhusain lea 2002 rájes lassánan 33 % otnáži, goas bargiid lohku lea 880. Dat lea stuorit lassáneapmi go riikkaoasis ja muđui riikkas.

Lassáneapmi lea erenoamážit leamaš vásáhus-/aktivitehtafitnodagain, doaibmi dáidaga/musihka guovdu ja ealáhusa beroštusorganisašuvnnain, ja duot mañemus danne go ealáhusii gullet maiddáí mángga dain giella- ja kulturguovddážiin mat leat áshuvvon mañemus logi jagis. Sámediggi doarju mángga dain.

Sámedikki ja sámi dáiddárorganisašuvnnaid ovtasbargošiehtadusa evalueren

Sámi dáiddárorganisašuvnnat ja Sámediggi ledje soahpan ahte sin gustovaš ovtasbargošiehtadus galgá evaluerejuvnot ovdal go ođđa válđošiehtadus galgá sohppojuvnot 2014 rájes. Evalueremis gehččojuvvui dáiddáršiehtadusa beaktilvuolta, mo dat lea doaibman, ja lea go dat leamaš mielde nanneme dáidaga ja dáiddáriid vejolašvuoda ovdánit sámi servodagas.

Evalueren čájuhii ahte dáiddáršiehtadus lea leamaš deatalaš bissovaš ekonomalaš rámmaid ja ortnegiid lágideamis sámi dáidaga várás. Dat addá dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide sihkkaris vuodu mii dahká vejolažžan plánet doaimmaid guhkit áigái ovddasguvlui.

Dáiddáršiehtadus addá datte váilevaš ekonomalaš doaibmavejolašvuodaid. Norut Áltá čujuha ahte duogázin dasa lea šiehtadallandilálašvuohhta Sámedikkiin, mii buori muddui lea mearridan ekonomalaš rámmaid ovdal go šiehtadallamat álget. Šiehtadallamiid rámmat dahket maiddái ahte lea váttis oazžut ođđa doaibmavugiid mielde šiehtadussii. Šiehtadus navdojuvvo maiddái ráddjet sámi dáiddárganisašuvnnaid gulahallama Sámedikkiin, ja ráddje nappo sin vejolašvuoda gaskkustit iežaset dárbbuid dohko.

Evalueren čájeha maiddái ahte okta stuorimus hástalusain dasa ahte sáhttit dadjat maide šiehtadusa beaktivuodas, lea ahte dáiddáršiehtadusain eai leat mearriduvvon mihtomearit. Dát ráddje vejolašvuoda sáhttit árvvoštallat ahte addet go ekonomalaš doarjagat sávvojuvvon bohtosiid ja ahte ovdána go sámi dáidda rievttis guvloi.

Norut Áltá ávžžuha evalueremis ahte čađahuvvo vuđolaš ságaskušan das máid bealálaččat áigot olahit diekkár ovttasbargošiehtadusain, maid sáhtta dahkat vai sámi dáidda ovdána, ja lea go ođđa šiehtadus rievttis geaidnu ovdáneapmái.

Sámedikki Kulturovdáneapmi-doarjaortnega evalueren 2010:s evaluerejuvvui Sámedikki doarjja kulturovdáneapmái áigodagas 2006-2008. Evalueremis gehččojuvvui movt váikkuhangaskaoamit geavahuvvojedje áigodagas, ja movt doarjaortnega ohccit ledje árvvoštallan Sámedikki veahkkáivuoda bagadallamis ja áššemeannudeamis.

Evalueren čájuhii ahte ruđat ledje adnon ollu iešguđetlágan doaimmaide mat leat ollu beroštumi boktán sámi kultureallimis. Eanas prošeavttat maidda ohccojuvvo, eai livčče čađahuvvon almmá Sámedikki doarjaga haga. Evalueren čájuhii viidáseappot ahte doarjagat kulturovdáneapmái leat háhkan eambo didolašvuoda sámi kultuvrra seailuheami, ovddideami ja gaskkusteami hárrái. Sámedikki doarjagat leat mielde addime sámi kulturovddideddjiide árvvu ja movtta joatkit iežaset prošeavttaiguin.

Evalueren čájuhii maiddái ahte Sámedikkis lea buoridanmunni bagadallama dáfus ja prošeavttaid čuovvoleamis ja dárkkisteamis máksimiid oktavuodas.

Norut-Áltá čujuhii maiddái ahte Sámedikki doarjagiin kulturovddideapmái guhkit áiggi vuollái maiddái bohtá leat bargosajiid dáfus mearkkašupmi, muhto dán evalueremis ii leat leamaš vejolaš mihtidit dienlágan váikkuhusaid.

Evalueren duodaštii ahte Sámedikki doarjagat kulturovddideapmái leat deatalaččat sámi kultuvrra ovddidanbarggus.

Čoahkkimat ja ávžžuhusat

Sámedikki vuosttaš dáiddárkonferánssa dollojuvvui Sámedikkis Kárášjogas čakčamánu 2012. Ulbmil konferánssain lei ásaht arena gos sáhtta lonohallat fágalaš vásáhusaid, sámi dáidaga ja kultuvrra muosáhusaid ja digaštallat kulturpolitihka. Prográmmas ledje logaldallamat ja dáiddalaš ovdanbuktimat buot dáiddašáŋgeriin nugo lávdedáidda, luohiti, musihkka, girjjálašvuohhta, visuála dáidda ja filbma. Konferánssa loahpas ledje joavkobarggut ja ávžžuhusaid ja oainnuid ovddideapmi boahhtevaš kulturpolitihkkii.

Ávžžuhusat leat váldojuvvon mielde viidáset barggus kulturdiedáhusain. Okta oaidnu man oallugat ovddidedje, lei ahte našuvnnaš kulturpolitihkka lea unnán váldán vuhtii sámi dáidaga ja kultuvrra ja nu nappo ohcaluvvo našuvnnaš sámi kulturpolitihkka. Lei stuora beroštupmi searvat konferánsii ja oasseváldiid áŋgirvuohhta čájuhii ahte sámi dáiddáriin ja kulturbargiin lea stuora dárbu fágalaš

čoahkkananbáikkiide. Danne áigu Sámediggi maiddá boahhteáiggis doallat dáiddárkonferánsaid áiggis áigái. Konferánsa lágiduvvui ovttasráđiid Sámi dáiddárráđiin ja lea okta dáiddáršiehtadusa bohtosiin.

Sámediggeráđdi lea maiddá doallan gulahallančoahkkimiid kulturdoaluin 2012 geasi. Gulahallančoahkkimiid olis háliideimmet mii sámi dáidda- ja kultureallima oasálaččain ja eará berošteddjiin oažžut oainnuid boahttevaš kulturpolitihkkii. Gulahallančoahkkimat leat addán Sámediggái vejolašvuoda oažžut áigái njuolggodigaštallama kulturpolitihka birra singuin geat gullet dohko ja geat beroštit das. Ovttas oainnuiguin mat leat bohtán e-poastta bokte dahket oainnut ja ávžžuhusat gulahallančoahkkimiin deatalaš oasi dán dieđáhusa diehtovuodus.

Diehtovuodđu muđui

Ovdalaččas gávdnojit maiddá dieđut sámi dáidaga ja kultuvrra ja Sámedikki kulturpolitihka hárrái. Mii leat geavahan soames dutkamusaide dieđáhusbarggus. Dat bohtá ovdan girjjálašvuodalisttus.

Kommenterejuvvon sámi statistihka ráiddus “Sámi logut muitalit” addet vuđolaš dieđuid dilálašvuodaid birra sámi servodagas. 4. girjjis gehččojuvvojit erenoamážit Sámedikki juolludeamit kulturáigumušaide. Guoskevaš artihkkalis lea buorre bajilgovva Sámedikki juolludemiid sturrodagain, ohcanloguin dáidda ortnegiidda ja das gos ohcamat bohtet. 3. girjjis giedahallojuvvojit sámi mediat.

Ráđđehusa politihka lea deatalaš vuodđun Sámedikki kulturpolitihkkii. Sin stuoradiggedieđáhusat ja čielggadeamit oppalaš sámpolitihka ja kulturpolitihka hárrái leat maiddá deatalaš vuodđun dán dieđáhusbarggus.

Dasa lassin leat fágasuorggis ráhkaduvvon iešguđetlágan bajilgovat ekonomalaš ovdáneami hárrái Sámedikki iežas doarjagiid vuodul sámi kultuvrii.

Ángiruššansuorggit

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra galgá vuoruhit ángiruššansuorggiid ja čalmmustahttit daid hástalusaid, mihttomeriid ja strategiijaid mat mis leat. Dás čuovvovaččat áigut almmuhit dan 4 ángiruššansuorggi. Dat ovdanbuktojuvvojit sierralagaid, muhto oktasaš mihttomearri lea dattege ealli ja mánggabealat dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta ja lea buohkaide olámuttos. Dat njeallje ángiruššansuorggi leat:

- 1. Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái**
- 2. Sámi dáiddáriidda buoret rámmaeavttut**
- 3. Sámi kulturásahusat sámi kultuvrra gaskkusteami ja muosáheami arenan**
- 4. Árvohákan ja ovdáneapmi kulturealáhusain**

Hástalusaid identifiseren kultursuorggis lea daid vásáhusaid vuodul mat mis alldiineamet leat politihka ovddideamis ja daid máhtuid vuodul mat mis dien suorggis leat olámuttos. Erenoamážit leat mii deattuhan oainnuid ja ávžžuhusaid mat bohtet sámi dáidda- ja kulturdoaimmaheddjiin.

1 Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái

Sámediggi ii sáhte ii ge dáhto akto guoddit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Maiddá nášuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiin lea ovddasvástádus das ahte sámi dáidagis ja kultuvrras leat seamma ovdánanvejolašvuodát go muđui Norgga dáidda- ja kultureallimis leat. Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnama ala, sápmelaččaid ja dáččaid. Sámeigiella ja sámi kultuvra adnojuvvojit leat Norgga álgogiella ja -kultuvra ja danne lea dain seamma vuoigatvuohsa suodjaluvvot ja ovddiduvvot go dárogielas ja Norgga kultuvrras lea. Sámi álbmot vásiha ahte nášuvnnalaš, guovlulaš ja suohkanlaš eiseválddit eai atte sámi kultuvrii seamma suodjalan- ja ovdánaneavttuid go dáčča kultuvrii. Vuosttaš ángiruššansuorgi lea danne Sámedikki ovttasdoaimba eará almmolaš eiseválddiiguin kulturpolitihkas.

Hástalusat

Sámedikki ovddasvástádus

Sámedikki váldobargun kulturpolitihkas lea lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sámi dáidda- ja kulturdoaimmat sáhttet ovdánit. Min mihttomearrin lea ahte mis galgá leat buohkaide olámuttos ealli ja máŋggabealat sámi dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta.

Sámi servodat lea ain servodathuksejeddji dásis, mas vuodđoosit kultuvrra ja giela dáfus leat vuoruhuvvon ja ain fertejit vuoruhuvvot. Dát eaktuda garra ángiruššama sámi servodaga iežas bealis, sámi ášahusaid, Sámedikki ja stáhtalaš eiseválddiid bealis. Sámediggi atná iežas ovddasvástádussan áimmahuššat ja ovddidit daid álgagiid ja doaimmaid maid sámi álbmot ovddasta ja áigu dán proseassas leat deataleamos eavttuidbiddji. Stáhtalaš eiseválddiin lea liikká bajimus ovddasvástádus lágídit dilálašvuodaid nu ahte sámi servodat ieš sáhtá viidáseappot ovdánahttit ja hukset iežas servodaga.

Sámedikkis lea ovddasvástádus máŋgga hálddašandoaimma dáfus sámi dáidda- ja kultureallimis. Ovdalaččas ášahuvvon sámi ášahusaid ja ortnegiid hálddašanoovddasvástádus sirdojuvvui stáhtas midjiide 2002:s. Dát guoskkai sámi museaide, Beaivváš Sámi Našunálateahteri, sámi festiválaide, sámi valášallamii ja máŋgga eará ekonomalaš ortnegii kultursuorggis. Dát mielddisbuvttii earret eará ahte Sámediggi dál hálddaša ja juolluda stáhtadoarjaga dieidda doaimmaide. Sámediggi lea dasa lassin siskkildan eambo ortnegiid ja ášahusaid min kulturhálddašeapmái olahan dihte iežamet mihttomeriid dán suorggis.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte ráđđehus galggašii áimmahuššat sámi dáidda- ja kultureallima ovdánahttima iežaset bajitdási politihkas. Dát guoská áššiide main Sámedikkis lea formála hálddašanoovddasvástádus ja áššiide main ráđđehusas lea ovddasvástádus. Dán barggus leat min deataleamos reaiddut konsultašuvdnašiehtadus ja gulahallančoahkkimat juohke jahkebealis Kulturdepartemeanttain.

Sámedikki ja ráđđehusa konsultašuvdnašiehtadusas boahká ovdan ahte galgá Sámedikkiin gulahallojuvvot buot lágan áššiin mat sáhttet njuolga čuoheat sámiide. Stáhta konsultašuvdnageatnegasvuodaid gullet buot lágaid ja hálddašandoaimmaid ásaheamit, mat sáhttet njuolga váikkuhit sámiide álgoálbmogin. Lea buori muddui Sámedikki duohken mearridit guđet áššit gusket njuolga sámiide. Dat čuovvu sámelága §:s 2-1. Dat mearkaša ahte ieš konsultašuvdna maiddái galgá čielggadit boahká go doaibma váikkuhit sámiide njuolga. Sámediggi áigu ain garraseappot geavahit konsultašuvdnašiehtadusa iežas barggus buoridit sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneami.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte buohkain galgá leat vejolašvuohta muosáhit sámi dáidaga ja kultuvrra. Mii leat rámis sámi historjjáin, iežamet kulturárbbiin ja iežamet dáidagiin ja kultuvrrain. Sámi ášahusat leat min deataleamos báikkit gos sámi dáidda ja kultuvra gaskkustuvvo.

Ráđđehusa ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái

Sámi kultuvrra sealluheapmi lea našuvnnalaš ovddasvástádus. Norgga stáhta lea Vuodđolága, láhkaásahusaid ja soahpamušaid bokte geatnegahttan iežas váldit ovddasvástádusa sámegiela, sámi kultuvrra, historjjá ja servodateallima ovddas. Sámi beroštumiid vuhtiiváldin galgá leat mielde politihkkahábmemis buot áigeguovdilis surggiin. Sámediggi ášahuvvui sihkkarastin dihte sámiide dáseárvosaš dili. Danne ferte ráđđehus hálddašit iežas ovddasvástádusa ovttrasáđiid Sámedikkiin.

St. dieđ. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken (Sámepolitihkka) nanne ahte ráđđehus áigu kulturpolitihkalaččat guovtti váldolinjjá mielde doaimmahit stáhta ovddasvástádusa sámi kultuvrra hárrái. Vuosttažettiin áigu ráđđehus lágídit dilálašvuodaid dasa ahte Sámediggi sáhtá čadahit iešheanaláš kulturpolitihka. Ráđđehus áigu dasa lassin čadahit oppalaš ja bajitdási kulturpolitihka, mas maiddái sámi kultuvrras lea lunddolaš ja deataláš sadji.

Sámediggi oaivvilda ahte ráđđehus ii fuolat dien ovddasvástádusa doarvái bures.

Stáhtabušehta bokte mearrida ráđđehus rámmaid Sámedikki juolludemiide sámi dáidagii ja kultuvrii. Go ráđđehusa ja Sámedikki gaskka eai leat čielggaduvvon vuogádagat ja proseassat kultursuorggi dilálašvuoda, ovdánandárbbuid ja bušehttavuoruhemiid birra, de lea maiddá ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái eahpečielggas.

Sámedikki vejolašvuodát váldit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddas ráddjejuvvo das go Sámedikki ja ráđđehusa gaskka leat váilevaš bušehttavuogádagat. Mii fertet áigges áigái doalahit iežamet daidda láidestusaide maid ráđđehus bidjá stáhtabušehtas. Lea leamaš hástalussan ahte juolludeamet stáhtabušehta bokte várrejuvvojit dihto doaimmaide ja ahte vejolaš lasiheamet dušše gokčet hadde- ja bálkálássáneami. Sámedikki rolla šaddá dan geažil eahpečielggas. Mis leat ollu sámi dáidda- ja kulturortnegiid dáfus hálldašnovddasvástádus, muhto juolludeamet stáhtabušehta bokte eai atte suogái muni ovdánit.

Ráđđehusa ovddasvástádussii sámi kultuvrra ovddas gullá maiddá ahte sámi kultuvrras galgá leat lunddolaš ja deatalaš sadi oppalaš ja bajitdási kulturpolitihkas. Ráđđehus čađaha jeavddalaččat ođđa ođastusaide, ángiruššamiid, čielggademiid, lávdegottiid ja proševttaid kultursuorggis. Čállojuvvojit stuoradiggedieđáhusat kultuvrii gullevaš fáttáin ja stuoradiggedieđáhusat eará áššesurggiin mat váikkuhit kultursuorggi. Dat lea buorre ja dárbbalaš. Sámediggi oaivvilda ahte diekkár doaimmaid plánemis berre árvoštallojuvvo man muddui dat maiddá guoskkahit sámi dilálašvuodaid ja kultuvrra, njuolga dahje eahpenjuolga. Dan oktavuodas sáhtá maid leat relevánta čielggadit diekkár čuolmmaid Sámedikkiin juo dalle go plánegohtet. Ovdamearkka dihte go iešguđetlágan lávdegottiide hábmejuvvo mandáhtta ja nammaduvvojit olbmot.

Ráđđehus lea kulturloktema oktavuodas našuvnalaččat ovddideame kultuvrra. Kulturloktema ulbmil lea lasihit ruhtadoarjagiid kultursuorgái, addit kultureallimii ja eaktodáhtolašvuhtii eambo ánsu ja stáhtusa, ja čielggasmahtit eiseválddiid ovddasvástádusa kultursuorggis. Sámediggi ii leat duhtavaš daid lasáhusaiguin mat dán ángiruššama olis leat bohtán sámi kultuvrii. Mii vásihit ahte ráđđehus bidjá meriid dasa mo ruhta galgá geavahuvvot, ja mii vásihit ahte sámi giella ja kultuvra eai čalmmustahttojuvvo ja siskilduvvo kulturloktema eará ángiruššamiin. Sámediggi lea datte duhtavaš ráđđehusa signálaide 2013 stáhtabušehtas, gos ráđđehus dieđiha sámi kultuvrii ja gillii bohtit 50 miljovna 5 jagis.

Oppalaš ja bajitdási politihka dahká oasi maiddá sámi dáiddáriid ja sámi dáiddár-organisašuvnnaid rámmaeavttuin. Dan lea Sámediggi mángga háve čujuhan ráđđehusa kulturpolitihka hárrái. Sámediggi vásiha dávjá ahte ii váldojuvvo mielde dakkár proseassaide, ahte eai váldde vuhtii min cealkámušaid, dahje ahte ráđđehusain sohpojuvvon áigumušaide eai čuovo doarvái ruđalaš doarjagat.

Okta ovdamearka duon mañemussii lea konsultašuvdna Sámedikki ja Kulturdepartemeantta gaskka St.dieđ. nr. 32 (2007-2008) *Bak kulissene* hárrái. Konsultašuvnnaid boadusin šattai eambo teaksta sámi kultuvrra ja sámi lávdedáidaga birra, mas ráđđehus deattuhii iežas bajimus ovddasvástádusa sámi kultuvrra guovdu ja ahte lea dárbbalaš ahte teáhteriin leat buorit rámmaeavttut iežaset doibmii. Liikká lea dilli ain nu ahte Beaivváš Sámi Našunalteáhter lea sámi našunalteáhter, muhto das eai leat seamma resurssat go eará teáhteriin seamma institušunála dásis. Beaivváš sáhtá buohtastahtit iežas eará riikkaidgaskasaš ja guovlulaš teáhteriiguin Norggas dáiddalaš kvalitehta hárrái. Muhto teáhter ii sáhte ekonomalaš eavttuid hárrái buohtastahtit iežas eará našunála lávdedáiddaásahusaiguin, ii ge vel unnimus guovluteáhteriiguin ge.

Mii muittuhit ahte stáhtas lea konsultašuvdnageatnegasvuohka sámi beroštumiiguin áššiin mat konkrehta, muhtin muddui ja njuolga gusket daidda.

Sámediggi oaivvilda ahte ráđđehusas maiddá lea ovddasvástádus dasa ahte sámi dáidda ja kultuvra lea oidnosis ja olámuttos buohkaide. Mii oaivvildit ahte lea vahágin Norgga kultuvrii go eambo bealálaččat kultursuorggis eai ane eambo beroštumi dasa ahte sámi kultuvra lea deatalaš ja diehtelas

oassi min riikka kultuvrras. Mis lea sámi našunálateáhter mii čájeha bihtáid sámegillii ja bihtáid maid duogážin leat sámi servodatdílalašvuodát. Mii háliidivččiiimet oaidnit eambo buvttademiid ovdamearkka dihte Nasjonalteáhteris dahje daid eará guovluteáhteriin main temán leat sámi servodatáššit dahje maid sámi dáiddárat leat buvttadan. Vaikko ságas dávjá leat ge sámi guovllut, de han sámit ássat miehtá Norgga. Dađistaga eanebut fárrejit gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide. Mii jáhkkit ahte norgalaččaide muđui nai livččii hávski vásihit sámi dáidaga ja kultuvrra.

Ráđđehusas leat ollu ortnegat mat buoridit dáiddáriid rámmaeavttuid. Muhtimat dain eai addojuvvo sámi dáidagii ja kulturproševttaide danne go atnet vuodđun dušše dárogela ja dáčča kultuvrra.

Okta ovdamearka lea NORLA (Norwegian Literature Abroad), mii lea dienaskeahtes informašuvdnakantuvra mii oažžu stáhtadoarjaga. Guovddáš vuovdala ja gaskkusta Norgga girjjálašvuoda olgoriikii. NORLA hálddaša iešguđetlágan doarjagiid Olgoriikkadepartemeantta (ORD) ja Kulturdepartemeantta (KUD) ovddas Norgga girjjálašvuoda jorgaleapmái ja eksporteremii. Girjjálašvuoda jorgaleami ortnet eaktuda ahte girjjálašvuoha vuos lea almmuhuvvon dárogillii. Dat mearkkaša ahte sámegiel girjjálašvuoha ii sáhte dien ortnega bokte oažžut doarjaga jorgaluvvot eará gielaide.

Sáhttit buohtastahttit eará doarjaortnegiiguin mat Olgoriikkadepartemeanttas leat riikkaidgaskasaš dáidda- ja kulturovttasbargui (ovdamearkka dihte musihkkii, lávdedáidagii, dáiddaduodjái, govvadáidagii, designii ja arkitektuvrii, filbmii). Ii guđesge dain leat eaktun ahte ohccit vuos galget buvttadan/almmuhan dárogillii.

Guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiid ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái
Maiddá guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiid ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái lea eahpečielggas. Sámediggi oaivvilda ahte sihke fylkkagielddain ja gielddain lea ovddasvástádus ovddidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Dat mearkkaša ahte dat fertejit iežaset barggus maiddá váldit ovddasvástádusa das ahte sámi kultuvrras galgá leat lunddolaš ja deatalaš sadii sin poltihkalaš ovdánahttimis.

Mis leat mánga buori ovdamearkka dasa ahte guovlulaš eiseválddit váldet dán ovddasvástádusa. Sápmi music lea prošeakta Finnmárkku fylkkagieldda olis, man mihttomearri lea suhppet sámi musihkkáriid viidát máilbmái. Sámi musihkkárat sáhttet ohcat šaddat jagi artistan ja oažžut veahki márkanfievrridit iežaset buvttademiid siskkobealde ja olggobealde Norgga rájiid, ja veahki searvat riikkaidgaskasaš festiválaide. Mis lea maiddá buorre ovttasbargu Romssa fylkkagielddain sin guovllu kulturviesuid ja festiválaid hárrái.

Sámediggi lea datte vásihan ahte go Sámediggi oažžu hálddašnovddasvástádusa ortnegiidda sámi kultuvrra várás, de geassádit regiovnínalaš eiseválddit. Dat dáhpáhuvai earret eará dalle go Sámediggi válddi badjelasás hálddašnovddasvástádusa sámi museaid dáfus. Muhtin fylkkagielddat eai šat atte maide sámi ášahusaid doaimmaheapmái, vaikko sis lea ge stuora sámi álbmot iežaset guovllus. Dát rihkku Kulturlága (2007), mii nanne stáhta, fylkkagieldda ja suohkana ovddasvástádusa kulturdoaimmaid hárrái. Kulturláhka cealká maiddá ahte lea geatnegasvuoha fuolahit ahte eanemus lági mielde olbmot besset muosáhit mánggabealat kulturfálaldagaid.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin Hedmárkku rájes lullin gitta Finnmárkui davvin. Dat lea min deataleamos reaidu ovttasdoaimmas fylkkagielddaiguin. Leat maiddá ekonomalaš váikkuhangaskaoamit čadnojuvvon šiehtadusaide ja dain eaktuduvvo ahte prošeavttaid galgat mii ovttas ruhtadit. Sámediggi lea, ovttas fylkkagielddaiguin álggahan barggu oažžut ovttasbargošiehtadusaid eambo konkrehtan ja čielggasmahttit ulbmiliid. Mii bargat dan ovdii ahte dát sáhtášii leat mielde nanneme sámi kultureallima.

Fylkkagielddat eaggáduššet ja ruhtadit dahje nammadit stivralahtuid ollu kulturásahusaide. Sámediggi oaivvilda ahte fylkkagielddat sáhtáše dien stivrenejolašvuoda geavahit bargat dan ovdii ahte diet

ásahusat ovttasbarggaše sámi ásahusaiguin dahje lágdivčče dili nu ahte diet ásahusat sáhtáše gaskkustit sámi dáidaga ja kultuvrra. Ovdamearkka dihte leat sihke Finnmárkku ja Romssa fylkkagiieldat oasuseaiggádat Hålogaland teáhteris ja nammadeaba ovttas ovtta áirasa stivrii. Fylkkagiieldat sáhtáše garraseappot oččodit sámi buvttademiid teáhteriidda dahje ovttasbarggu sámi ásahusaiguin. Sámediggi áigu dieđusge maiddá bargat dan ovdii.

Kultuvrralaš skuvlaseahkka rahpá ollu mánáide ja nuoraide geainnu mánggalágan kulturvásáhusaide ja dat olaha oallugiid. Kultuvrralaš vázzinsoabbi ges lágida kultuvrralaš vásáhusaid vuorrasiid. Ortneгат fertejit jotkojuvvot ja eandalii viiddiduvvot. Sámi kultuvra ferte šaddat lunddolaš ja siskilduvvon oassin diein ortnegiin. Diekko lea Norgga kulturráđis deatalaš ovddasvástádus.

Suohkanat leat deatalaččat doaimmaid čađaheamis sámi álbmoga várás. Ollu suohkaniin leat sámi ásahusat, mat buktet bargosajiid smávva suohkaniidda. Suohkaniid heajos ruhtadili geažil de unnidit ollu suohkanat iežaset doarjagiid sámi kulturdoaimmaide ja -ásahusaide, ja muhtimat juo heaittihit oalát. Sámediggi šaddá ollu ovdamearkkain de akto ruhtadit ásahusaide ja festiválaide mat addet kulturfálaldagaid ja -vásáhusaid olles álbmogii, seammás go leat buorit bargosajit.

Suohkaniid kulturskuvllat leat buorit fálaldagat mánáide ja nuoraide, ja berreše oazžut dohkálaš vuodu iežaset doibmii. Sámi guovlluin berrejit maiddá fállujuvvot sámi kulturdoaimmat kulturskuvllain. Deanu gielddas lea iežas kulturskuvlafálaldaga bokte mánáideáhter mii buori vuogi mielde geavaha sámegiela ja hukse iežas buvttademiid sámi duohtadiliid vuodul.

Sámediggi bargá dál ráhkadit ovttasbargošiehtadusa Romssa suohkaniin. Mii leat maid sáhkhalaga Álttáin, Osloin ja Troanddimiin dan birra. Ulbmil šiehtadusaiguin lea lágidit dilálašvuoda bissovaš ja diehtevaš ovttasbargui bealálaččaid gaska sámi áššiin ja ahte bealálaččat barget dan ovdii ahte sámit sáhttet gáhttet ja ovdánahttit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Ovttasbargu suohkaniiguin addá ollu vejolašvuodaid. Dat sáhtta nannet ja váikkuhit poltiikkahábmema sámi servodatsurggiin, mat ovdal eai leat leamaš lunddolaččat suohkaniidda. Kultureallimii sáhtta dat mearkkašit ahte dat olaha eambo ja ođđa olbmuid ja gehččiid, ja nu beassá sámi kultuvra oazžut eambo fuomášumi.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldoulbmil:

- Sámediggi lea sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami deataleamos eavttuidbiddji.

Oasseulbmil:

- Duohta šiehtadallamat ráđđehusain juolludemiid birra sámi dáidagii ja kultuvrii
- Sámi kultuvrras lea lunddolaš ja deatalaš sadji ráđđehusa oppalaš ja bajitdási kulturpolitihkas
- Guovlulaš ja báikkálaš eiseválddit barget ovttas ovdánahttit sámi dáidaga, kultureallima ja sámi kulturásahusaide
- Sámi dáidda ja kultuvra galgá leat buohkaide olámuttos
- Sámi kultuvra lea diehttelas oassi našuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš dáidda- ja kulturgaskkusteamis

Strategiijat:

- Ovddasvástádus sámi kultuvrra ovddas čielggasmahttojuvvo ráđđehusa ja Sámedikki bušeahttašiehtadallamiid bokte
- Eambo geavahit konsultašuvdnašiehtadusa kulturáššiid gulahallamis ráđđehusain
- Ovttasbargošiehtadusaide bokte čalmmustahttit guovlulaš eiseválddiid ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddas
- Oččodit buori ovttasbarggu guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái

2 Sámi dáiddáriidda buoret rámmaeavttut

Sámedikki ovddasvástádus sámi dáidaga ovddideamis lea fuolahit ahte dáiddáriin leat buorit ja einnostahtti rámmaeavttut sin doibmii. Mii galgat sihke lágídit dilálašvuodaid dasa ahte mis lea girjás sámi kultureallin seammás go galgat láchit vuođu dasa ahte kvalitehta ja profesunalitehta sáhtta ovdánit. Mii galgat láchit dili árbevirolaš ovdanbuktinvugiide, seammás go galgat láchit dili dán áiggi sámi dáidagii. Sámit leat álbmot mas leat mánga sámegeala. Dat riggodat galgá oidnot maiddá kulturoktavuodain. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min ekonomalaš váikkuhangaskaoamit, muhto maiddá dat váikkuhanváldi mii mis lea ságastallamiid, gulahallamiid ja ovttasbarggu bokte eará almmolaš eiseválddiiguin.

Dát ángiruššansuorgi lea Sámedikki politihka sámi dáiddáriid guovdu. Dán dieđáhusa olis áigut čađahišgoahtit eambo aktiiva politihka iežamet dáiddáriid guovdu.

Hástalusat

Sámedikki ohcanvuđot doarjagat

Dáiddárkonferánsas, oainnuin e-poasttaid bokte ja gulahallančoahkkimiin lea Sámediggi ožžon moaitagiid min ohcanvuđot doarjagiid vuostá kultursuorggis ja dasa movt mii daid hálddašit. Vásihuvvo ahte doarjaortnegat leat gáržžit ja unnán einnostahttit. Sii ohcalit ahte kvalitehta deattuhuvvošii eambo ja sii ohcalit eambo stipeandaid. Sámi dáidda- ja kulturbirrasiid ovddasteaddjit oaivvildit ahte ruhta stivrejuvvo beare instrumentálalaččat, ja ahte Sámediggi politihkalaš orgánan bidjá politihkalaš láidestusaid dáiddáriidda ja sin dáiddalaš bargui. Dáiddáriid gáibáduš lea ahte fertet earuhit politihka ja fága, ja ahte dáidda- ja kulturfágalaš árvvoštallan ferte leat vuođđun ohccojuvvon proševttaid gieđahallamis. Dat guoská erenoamážit girjjálašvuoda ja musihka fágasurggiide.

Dáid čuolmmaid ja moaitámušaid váldá Sámediggi duodas. Vai olahivččimet iežamet mihttomeari ealli ja mánggabealat dáidda- ja kultureallima hárrái mas lea buorre kvalitehta ja mii lea olámuttos buohkaide, de ferte leat sadji dáiddalaš friddjavuhtii. Seammás leat mis oppalaš ja bajitdási láidestusat das ahte mánát ja nuorat ja gielalaš girjái vuohka galget leat vuođđun kulturpolitihkalaš árvvoštallamis. Stáhtalaš doarjagiin leat, ja galget leat, nanu njuolggadusat vuođus.

Dáidda galgá leat friddja ja galgá viiddidit ovdanbuktinvejolašvuodaid servodahkii. Eambo rabasvuohka, fágalaš lávdegottit gos dáiddafágalaš árvvoštallamat dahkkojuvvojit buriid árvvoštallamiid vuođul, ja buorit rámmaeavttut galget leat mielde ovddideame aktiiva diehtovuđot kulturpolitihka. Sámedikkis lea mihttun doalahit veahá gaska friddja dáidda- ja kultureallimii, seammás go fertet jierpmi geavahit goappaš bealde beavddi. Sámedikkis ja sámi servodagas lea legitiima riekti stivret iežas beroštumiid dihto guvlui, muhtin kulturpolitihkalaš mihtut galget duohtan dahkkojuvvot.

Rabasvuohka das mo proseassat čađahuvvojit, digaštallamat árvvoštallamiid ja eavttuid birra, ja fágalaččat vuođustuvvon árvvoštallamat ohcanproseassain sáhttet leat mielde buorideame luohttámuša dasa movt Sámediggi hálddaša doarjaortnegiid. Dáiddarat ja kulturdoaimmaheaddjit fertet ges bealiteaset maiddá guldalit politihkalaš beallái, dáidda ii leat luvvejuvvon servodagas. Doarjut mánggabealatvuoda sámi servodagas lea seamma go doarjut kvalitehta ja ođasmahttimiid. Dáidda lea maiddá servodatberošteaddji, dáidda lea maiddá servodatoasseváldi.

Sámediggi áigu dárkilit guorahallat iežamet ohcanvuđot doarjaortnegiid. Dat dáhpáhušvá ovttasráđiid sámi dáiddárorganisašuvnnaiguin.

Dáiddáršiehtadus

Ovttasbargu Sámedikki ja Sámi dáiddáráđi gaska lea regulerejuvvon Sámedikki ja sámi dáiddárorganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadusa (dáiddáršiehtadusa) bokte. Evalueremis 2012:s deattuhuvvui ahte dáiddáršiehtadus lea hui deatalaš dasa ahte sámi dáidagis leat muhtin einnostahtti

rámmat ja ortnegat. Dat addá dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide sihkarvuođa mii dahká vejolažžan guhkit áigái plánet doaimmaid. Šiehtadus sihkkarastá maiddá ahte dáiddárat ieža buori muddui besset stivret dan ruđa mii boahotá šiehtadusa olis.

Evalueren čájeha datte ahte dáiddáršiehtadus dovdo bisuheaddji instrumeantan mas lea unnán sadji dakkár dynamihkkii mii sáhtášii sámi dáidaga doalvut ovttá lávkki viidáseappot. Duogážin dasa lea váilevaš ekonomalaš doaimmanmunni šiehtadallandilálašvuodas, danne go Sámediggi buori muddui juo lea mearridan ekonomalaš rámmaid šiehtadallamii, ovdal go dat oba álget ge. Viidáseappot dahket šiehtadallama rámmat váttisin oazžut ođđa doaimmaid šiehtadussii. Šiehtadus navdojuvvo maiddá ráddjet sámi dáiddárorganisašuvnnaid gulahallama Sámedikkiin, ja nu nappo sin vejolašvuođa olahit dohko iežaset dárbbuiguin.

Okta dain stuorimus hástalusain sáhttit dadjat maide šiehtadusa váikkuhusaid birra, lea go dáiddáršiehtadusas eai leat biddjojuvvon mihttomearit mat galget olahuvvot. Dat ráddje vejolašvuođa árvoštallat addá go ekonomalaš doarjja sávvojuvvon ávkki ja lea go sámi dáidda ovdánan rievttis guvlui. Eai leat mearriduvvon mihttomearit ovdáneami hárrái, mat sáhtáše čujuhit guđe guvlui ovdáneapmi galggašii mannat. Danne lea váttis organisašuvnnaide ákkastallat dárbbuid ovddas doaimmaide mat sáhtáše leat veahkkinn olahit mihttomeriid mat leat dobbelis otná dási. Dieinna lágiin sáhtta dadjat ahte dáiddáršiehtadus lea oadđinguoddán sihke organisašuvnnaide ja Sámediggái.

Dáiddáršiehtadus ii leat ođasmahttojuvvon dan rájes go ášahuvvui 2004:s. Ođđa válđošiehtadus galgá sohppojuvvo ja leat gustovaš 2014 rájes. Šiehtadusa evaluerema bohtosat ja rabas gulahallan dáiddárorganisašuvnnaiguin šaddá dien barggu vuodđun. Sámediggi áigu láchit dili dasa ahte sámi dáiddárorganisašuvnnaat sáhttet leat aktiiva bealálažžan sámi kulturpolitihkas.

Eará rámmaeavttut sámi dáiddáriidda

Gávdnokit mángga deatalaš vuodu sámi dáiddáriid rámmaeavttuide. Earret eará infrastruktuorra maid sámi ášahusat dahket, našuvnnaš eiseválddiid oppalaš kulturpolitihkka, báikkálaš ja guovlulaš eiseválddiid kulturpolitihkka, eará ruđalaš doarjjaortnegat kultuvrii, ovttasbargovejolašvuoddat eará dáiddáriiguin ja eará ášahusaiguin ja kulturealáhusa ovdáneapmi. Dat gieđahallojuvvojit daid eará ánggirusšansurggiid vuolde.

Mihttomearit ja strategiiat

Váldomihttomeari:

- Hábmets, doaimmahit, gaskkustit ja vásihit girjás ja mánggabealat sámi dáidda- ja kulturovdanbuktimiid

Oassemihttomearit:

- Sámi dáiddáriin leat buorit ja einnostahtti rámmaeavttut iežaset bargui
- Gievrras ja aktiiva sámi dáiddárorganisašuvnnaat

Strategiiat:

- Buoret mihttomearre- ja boadusstivrejupmi sámi dáidaga ja kultuvrra ohcanvuodot doarjagiidda
- Nannet dálá áiggi sámi dáidda- ja kulturdoaimmaid
- Gáhttet, doaimmahit ja gaskkustit árbevirolaš dáidda- ja kulturvugiid
- Sámedikki kulturpolitihkas áimmahuššat sámi mánáid ja nuoraid ja gielalaš girjái vuoda
- Ovdánahttit Sámedikki ja Sámi dáiddárráđi ovttasbargošiehtadusa (dáiddáršiehtadusa)
- Háhkát guovlulaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbargoarenaid sámi ja eará dáiddáriidda
- Dáiddáršiehtadusa bokte addit Sámi dáiddárráđái vejolašvuoda váldit stuorit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideamis
- Oččodit áigái guovlulaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbargoarenaid sámi ja eará dáiddáriidda
- Politihkkahábmenn lagas gulahallama bokte dáidda- ja kultursurggiiguin

- Oččodit áigái arenaid, fierpmádagaid ja ovttasbargoproševttaid mat dagahit ahte sámi dáidda ja kultuvra eambo fálojuvvo ja vuovdujuvvo riikkaidgaskasaš márkaniin

3 Sámi kulturásahusat sámi kultuvrra gaskkusteami ja muosáheami arenan

2008:s ovddidii sámediggeráđđi ášahusdieđáhusa. Dieđáhusas bohtá ovdan ahte sámediggeráđi mihttomearri ášahusaid ovddidemiin lea nannet ja ovdánahttit sámi ášahusaid guovddáš servodatsurggiin sámi demokratiija, máhtolašvuoda ja kapasitehta vuodđun, ja ávkin sámi servodahki. Sámediggi lea dieđáhusas dovddahan iežas čielga áigumuša leat guovddázis láchime dili sámi ášahusaid ovdánahttimii.

Dán ángiruššansuorggi olis áigu Sámediggi viidáseappot fievrredit iežas ášahuspolitihka.

Hástalusat

Sámediggi lea maŋemus jagiid geavahan olu návccaid ášahusdieđáhusa čuovvoleapmái. Mii leat atnán fuola ášahusaid huksemis ja organiseremis. Ollu ášahusat leat odđasis organiserjuvvon, sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami ornet lea dál ášahuvvon, mánga huksenproseassa leat joatkašuvvan ja álggahuvvon ja eambo kulturásahusat leat bohtán mielde Sámedikki bušehtti. Norut-Álttá (2012) raporta kulturealáhusaid birra sámi guovlluin čájeha ahte almmolaččat ruhtadan sámi kulturásahusain lea lassánan barggaheapmi.

Bargu hukset ja nannet sámi ášahusaid organiserema lea leamaš dárbbášlaš. Dainna bargguin áigut joatkit, nu ahte olahit iežamet mihtomeriid gievrras sámi ášahusaid hárrái.

Ášahuspolitihka viidáset čađaheamis ferte leat čielgaset geahčastat kulturásahusaid doaimma ja fágalaš sisdoalu guvlui, ja dasa movt ášahusaid rolla kultursuorggis galgá leat. Sámediggi ferte čielgaseappot dovddahit makkár doaibmadási mii vuordit ovdamearkka dihte kulturviesuin. Mii fertet čielgasit oazžut ovdan ahte sámi ášahusat leat deatalaš bealálaččat ja ovttasbargoguoimmit sámi dáidda- ja kultureallima ovdánahttimis. Sámi ášahusat leat maiddái deatalaš infrastruktuurán sámi dáiddáriidda. Dat galget leat arenan gos ođasmahttin, gaskkusteapmi ja ovdáneapmi dáhphuvvá, ja gos sámegiella ja sámi kultuvra leat guovddázis. Dat ii mearkkaš ahte ášahusat eai juo leat dakkárat odne. Mii nappo háliidit čielggasmahttit daid sisdoalu ja rolla.

Sámi ášahusat leat maid ohcalan lagat čuovvoleami ja gulahallama Sámedikki bealis, nu ahte min vuordámušat ášahusaide boadáše čielgaseappot ovdan, earret eará doarjjajuolludemiid mihttomearre- ja boadusstivremis, ja nu ahte ášahusat sáhtáše čilget iežaset dárbbuid ja hástalusaid.

Lea ášahusaid iežaset ovddasvástádus doalahit ja ovdánahttit iežaset ášahussan ja háhkat buriid ovttasbargooktavuođaid eará bealálaččaide. Sámedikki ovddasvástádus lea earret eará láchit dasa dili váikkuhangaskaomiidis bokte, gulahallama bokte ja go ášaha ovttasbargoarenaid. Sámediggi áigu maiddái joatkit dán barggu ráđdehusa guovdu nannen dihte sámi ášahusaid ekonomalaš rámmaeavttuid.

Sámediggi lea eanas ovdamearkkain sámi ášahusaid stuorimus ruhtadeaddji. Stuora oassi Sámedikki bušehta juolludemiin kultuvrii manná sámi ášahusaid ja organisašuvnnaid doibmii. Iežamet doarjjagiid bokte sáhttit mii maiddái bidjat gáibádusaid ášahusaide. Mii fertet čielgaseappot oazžugoahhtit ovdan iežamet vuordámušaid dan hárrái masa njuolggodoarjagat sáhttet geavahuvvot. Sámediggi áigu aktiivvalaččabut geavahit ruhtadandoarjaga ovddidit dan eavttu ahte eambo doaibma addá buoret bušehttabohtosiid. Nu go bohtá ovdan ášahusdieđáhusas, de ii leat Sámedikkis dainna makkárga sávaldat stivret ášahusaid.

Sámediggi nammada stivráláhtuid iešguđetlágan kulturásahusaide. Mii áigut dárkileappot geahčadit movt min stivránammadanrolla sáhtášii ovdánahttojuvvo. Stivračoahkkádus mas lea guoskevaš gelbbolašvuodha heivehuvvon ášahusa rollii ja ulbmili, lea oassin ášahusa ovddideamis. Oassin

ásahusaid gelbbolašvuodáhuksemis lea Sámediggi ovdal doallan seminára stivralahtuide geaid mii ieža leat nammadan sámi kulturásahusaide. Mii oaidnit ahte sáhtta maiddá leat dárbbaslaš koordineret eará stivranammadeaddji orgánaiguin vai stivrrain šaddá vejolaš olahit mihttomeari unnimusat 40-60 % sohkabealovddasteami hárrái.

Sámi ásausat leat deatlaš infrastruktuurán sámi dáiddáriidda. Sámi dáidda ja dáiddadoaimmaheapmi lea mángga láhkái sámi ásausaide vuodđun. Teahterat ja festiválat leat dat ásausat gos diet bohtá čielgasepmosit ovdan. Boahhtevaš sámi dáiddamusea šaddá hui deatlaš sámi dálá áiggi dáidaga gaskkusteamis. Boahhtevaš sámi dáiddamusea lea deatlaš fágalaš, gaskkustan-, diehtjuohkin- ja koordinerejeaddji orgána mángga sámi dáiddárii ja dáiddaduojárii.

Dutkan- ja dáiddárviessu Lásságámmi lea iežas guosseorruide inspirašuvdnan ain joatkit ja ovdánit fágalaččat. Sámediggi áigu bargat dan ovdii ahte sámi ásausaide ja sámi dáiddáriid gaska šaddá ain lagat ovttasbargu.

Sámi ásausat lea maiddá deatlaččat barggaheami ja bargosajiid dáfus. Dat addet allagelbbolašvuodabargosajiid smávva sámi báikegottiide. Dás lea maiddá dásseárvobealli danne go ollu nissonolbmot barget dán ásausaide, mii sáhtta leat mielde doalaheame sin báikkis ja eastadeame eretfárre. Norut Áltá raporta kulturealáhusa birra sámi guovlluin čájeha ahte bargiid lohku sámi giella- ja kulturguovddážiin lea mearkašahhti láhkái lássanan.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldomihttomeari:

- Sámi kulturásahusat leat deatlaččat sámi dáidaga ja kultuvrra ovdánahttimis

Oassemihttomearit:

- Fágalaččat nanu sámi kulturásahusat
- Sámi ásausat leat resursan sámi dáiddáriidda ja kulturdoaimmaheddjiide
- Sámi ásausaide lea buorre ovttasbargu gaskaneaset
- Sámi ásausat addet kulturbargosajiid sámi servodagaide
- Sámi ásausat leat sámi dáidaga ja kultuvrra deatlaš gaskkusteaddjit

Strategiijat:

- Bargat dan ovdii ahte sámi ásausaide leat buorit rámmaeavttut nu ahte sáhttet leat mielde ovdánahttime ja gaskkusteame sámi dáidda- ja kultureallima
- Čielgasit ovdanbuktit iežamet vuordamušaid sámi ásausaide ovddasvástádusa hárrái sámi dáidaga ja kultuvrra ovdánahttimis
- Dárkileappot čuovvolit ja gulahallat ásausaiguin stivrraid nammademiid ja doarjagiid bokte
- Bargat ain buoret ásausaide gaskasaš ovttasbarggu ja buoret fágalaš ovddasvástádusjuogu ovdii
- Bargat ain buoridit ovttasbarggu sámi dáiddáriid ja sámi kulturásahusaide gaska
- Bargat viidáseappot hukset bajás ja ođđasis organiseret sámi kulturásahusaide

4 Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusaide

Kulturealáhusa ovdideapmi lea buori muddui seamma go buoridit sámi dáiddáriid rámmaeavttuid. Kulturealáhussuorggi otná dovdomearkkat leat ollu smávva bealálaččat mat leat čiekjudan iežaset dáidda- ja kulturalbmanahttimiidda. Dán suorggis lea árvoháhkkan vuosttažettiin ekonomalaš árvvut.

Dát ángiruššansuorgi lea vuosttažettiin dat movt Sámediggi sáhtta bargat dan ovdii ahte eambo dáiddarat sáhtáše birgenlági oazžut dáidaga bokte.

Hástalusat

Kulturealáhussuorgi doaimmahuvvo garra idealisisma bokte ja dábálaččat almmá ámmátlaš jodiheami haga. Ollu bealálaččain leat eará barggut lassin dahje lotnolasat eará ealáhusaiguin. Bealálaččat atnet

dábálaččat iežaset dáiddárin dahje kulturdoaimmaheaddjin – eai ge ealáhusdoallin. Hástalusat mat čuožžilit go kultuvra galgá deaivvadit ealáhusdoahpágiin, leat oktasaččat dán suorggis miehtá riikka.

Sámi kulturbuktagiid kvalitehta lea dábálaččat hui buorre ja das lea stuora ealáhuspotensiála našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Hástalusán lea nannet sámi kulturealáhusa bealálaččaid, nu ahte sis livččii iešluohttamuš ja máhttu mii nagodivččii doalvut sin buktagiid máilbmái.

Dat mii earuha sámi kulturealáhusa bealálaččaid dáčča dakkáriin, lea erenoamážit sin oktavuoha sámi kulturárbbái. Mánnga sámi kulturbealálačča hálddašit ja gaskkustit sámi servodaga árbejuvvon kulturárvvuid. Dat dahká ahte sámi kulturbealálaččain lea guovttegeardán vuordámuš čadnojuvvon sin bargui. Sii eai galgga dušše dáiddalašvuoda áimmahuššat, muhto maiddái guoddit persovnnalaš ovddasvástádusa kulturárbbi ovddas. Dasa lassin boahdá gažaldat gii galgá dinet sámi kultuvrra vuodul. Ja galgá go sáhttit vuoddit buotlágan sámi kultuvrra? Ságas lea ávkki oažžut sámi kultuvrras almmá billiskeahhtá sámi kultuvrra. Hástalusán buohkaide geat barget sámi kulturealáhusas lea áimmahuššat ehtalaš beali ealáhusovddideamis.

Dasa lassin lea davvi guovllu bealálaččaide hástalusán ahte sin márkanguovlu lea oalle báikkálaš, ja ahte stuora márkaniidda lea nu guhkki. Liikká lea deatalaš geahččat kulturealáhusa stuorit oktavuodas go dušše ovttaskas bealálaččaid sierra. Sii leat dávjá oasit stuorit árvogollosis, gos čadaheaddjit dárbbášit guđet guimmiideaset iežaset buktagiid ovdandivvumis ja gaskkusteamis. Ovttaskas čadaheaddjiid gelbbolašvuoda nannen nannešii olles árvogollosa ja sámi kulturealáhusa oppalohkáii.

Kultuvra vs. ealáhus

Okta dain stuorimus hástalusán čuožžila juo go deaivvada kulturealáhusdoahpágiin. Kulturpolitihkka lea vuodustuvvon dasa ahte kultuvrras lea iešárvu ja dasa leat ollu vuordámušat čadnojuvvon: nannet sámi gullelašvuoda ja identitehta, ovddidit ealli báikkálaš servodagaid ja áimmahuššat min kulturárbbi leat dušše muhtin ovdamearkkat. Ealáhuspolitihkka lea árvoháhkkan, ja das leat mánnggat mihttomearit ja váikkuhangaskaoamit mat galget nannet doaimmaid ekonomalaš potenciála. Kultuvra ja ealáhus nappo eai álo huma ovttá giela, ja sáhttet čuožžilit hástalusat go moalkás kultureallin galgá geahččalit iežas heivehit gáržžes ealáhusipmárdussii mii lea hutkojuvvon áibbas eará surggiid váste. Lea maiddái deatalaš dovddastit ahte eai buot kulturdoaimmaheaddjit dáhto dahje galgga heivehuvvot ealáhusdoahpaga vuollái. Vai sáhttit hukset nanu kulturealáhusa, de lea vuosttaš hástalus oažžut kulturdoaimmaheddjiid dovdat iežaset gullat ealáhusdoahpaga vuollái. Ealáhusoktavuodas eai leat ceavzilis ja bistevaš bargosajit dušše almmolaš doarjagiid duohken.

Gelbbolašvuoha

Dáidda- ja kulturdoaimmaheaddjit leat árbevirolaččat bidjan návccaideaset dasa masa leat čeahpimusat, namalassii iežaset buktagii. Nie ferte ain leat, nanu kultureallin lea bures lihkestuvvan kulturealáhusánjiruššama deataleamos vuoddu. Liikká lea hástalusán olles árvogollosii, ja ovttaskas kulturdoaimmaheddjiide alcceseaset, ahte oallugiin lea beare unnán gelbbolašvuoha doaimma ealáhusbeliide. Dás oavvilduvvo buot gávpedoaimma ovddideami rájes merkantiila ja ekonomalaš gelbbolašvuhtii, márkaniipmárdus, buvttavodideapmi, márkánstrategiijat jna. Muhtin sámi kulturdoaimmaheaddjit fertejit álgit álggu rájes iešluohttamuša nannemiin ja váldit oahpu fitnodatásaheamis, ja earáide lea doarvái oahppat strategiijaovdáneami oaidnin dihte iežaset doaimma potenciála. Váldohástalusán šaddá oažžut kulturdoaimmaheddjiid oaidnit iežaset deatalaš ealáhusbealálažžan.

Dáidda ja kultuvra lea kompleaksa ja allaárvosaš iežas jurddašanvuogi bokte. Hoigat kultuvrra ovdánahttinprográmmaide mat leat oavvilduvvon ealáhuseallimii, sáhtta dahkat ahte dat buorit kreatiiva proseassat mannet duššái. Riska lea dalle ahte báhcet buorit fitnodatplánat, muhto heittot buktagat. Bures lihkestuvvan kulturealáhusánjiruššama huksemis lea kultuvrra iešárvvu ipmirdeapmi ja dohkkeheapmi hui deatalaš.

Sámi kulturealáhus ja kulturvuđot ealáhus lea beare unnán dutkojuvvon. Dutkan dán suorggis attášii midjiide ávkkálaš dieđuid áiggis goas diet leat deatalaš ángirusšansuorggit riikkadásis ja oassin dain ođđa ealáhusgeainnuin dáppe davvin.

Unna kulturealáhussuorggázis gos ollu bealálaččat dárbbasit guđet guimmiideaset lea hástalussan ahte eai gávdno ásahuvvon fierpmádagat ja ovttasbarggut. Sámi dáiddárorganisašuvnnaid ja kulturásahusaid ásahan gelbbolašvuodabirrasiin sáhttit datte viežžat ollu vásihusaid.

Mihttomearit ja strategijat

Váldomihttomearri:

- Ceavzilis bargosajit sámi dáidda- ja kulturvuđot ealáhusas

Oassemihttomearit:

- Eambbo ruhtajorru ja gánnáheapmi kulturealáhusa doaimmaheddjiide
- Eambbo bargosajit sámi dáidda- ja kulturvuđot ealáhusa olis
- Kulturealáhus mas jáhkehahttivuohta ja duohta kultuvra lea guovddázis
- Kulturealáhus huksejuvvon gelbbolašvuoda ala

Strategijat:

- Ovddidit gánnáheami kulturealáhussuorggis
- Lasihit profeshunaliserema sámi kulturealáhusas
- Lágidit gávnadansajiid ja fierpmádagaid kulturealáhusdoaimmaheddjiide
- Vuolggahit eambbo dutkama sámi kulturealáhusa hárrái
- Ovttasbarggus ráđđehusain ja guovlulaš bealálaččaiguin bargat hukset kulturealáhusa oktan ođđa ealáhusgeaidnun sámiide

Ekonomalaš ja hálddahušlaš váikkuhusat

Dieđáhusa čuovvoleapmi boahťa dahkkojuvvot jahkásaš bušehtaid bokte mas doaimmat vuoruhuvvojit iešguđet mihttomeriid vuolde. Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat ráhkadit sierra doaibmaplána dieđáhusa čuovvoleapmin. Dieđáhusas lea guhkesáiggi perspektiiva, ja lea lunddolaš ođđasis geahčadit dieđáhusa golmma njealji jagi geahčen, árvvoštallan dihte lea go Sámedigge olahan daid mihttomeriid maid lea bidjan dieđáhusas.

Kulturkapihtal lea stuorimus kapihtal Sámedikki bušehtas, gos leat ollu njuolgo ja ohcanvuđot doarjjaortnegat. Stuora oassi min hálddahušlaš resurssain manná hálddašit daid ortnegiid. Mii leat dieđáhusas čujuhan dárbbaslažžan ahte ásahuvvojit eambbo geatnegahtti dialogakanálat nu mo konsultašuvdnašiehtadus ja ovttasbargošiehtadusat, ovddidan dihte sámi dáidaga ja kultuvrra eará almmolaš eiseválddiid guovdu. Mii leat maid oaidnán ahte lea dárbbaslaš čielggasmahttit gulahallama sámi ásahusaiguin ja sámi dáiddárorganisašuvnnaiguin.

Buori gulahallama bokte guovddáš eiseválddiiguin vuordá Sámediggi ahte ekonomalaš rámmat sámi dáidda- ja kulturovddideapmái lasihuvvojit sakka. Sámi servodat ii leat ožžon oasi seamma ovddideamis dáidda- ja kultursuorggis Kulturloktema doarjagiid ja eará almmolaš doarjagiid bokte go servodat muđui, ja dál vurdojuvvo ahte sámi kultuvra oažžu dan loktema mii lea dárbbaslaš vai olahit ovdáneami ja doaibmanmuni suorggis. Sámediggi vuordá maiddá ahte guovlulaš ja báikkálaš eiseválddit váldet iežaset ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái.

Dieđáhusa čuovvoleapmi eaktuda ekonomalaš ja hálddahušlaš resurssaid. Ásahusdieđáhusa čuovvoleapmi ja boahťevaš čilgehus sámi museaid birra ferte maiddá váldojuvvot mielde ekonomalaš ja hálddahušlaš váikkuhusaid ollislaš dárbbuid logahallamii kultursuorggis. Dárbbasuvvojit eambbo bargit, ja stuorit ekonomalaš juolludeamit sáhttit olahit mihttomeriid dán dieđáhusas daid áigemiid sisa mat leat jurddašuvvon.

Girjjálašvuohta

Bååstede – tilbakeføring av samiske kulturarv (2012). Norsk Folkemuseum, Sámediggi ja Kulturhistorjjálaš musea.

ON` julggástus álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra (2007)

ON` riikkaidgaskasaš soahpamuš siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra (1966)

ON` soahpamuš mánáid vuoigatvuodaid birra (Mánáidkonvenšuvdna) 1989.

Vuodđoláhkka (1814). Justiisa- ja gearggusvuodádepartemeanta.

Hansen, Hanna H. (2009): *Fra stereotypi til parabol – en fortelling om samiske samtidskunst*. I *Gierdu – Bevegelser i samiske kunstverden*. SKINN - samorganisasjonen for kunstformidling i Nord-Norge ja RiddoDuottarMuseat (SKINN – dáiddagaskkusteami ovttastahti organisašuvdna Davvi-Norggas ja RiddoDuottarMuseat).

Hermetikken Næringshage(2010): *Sluttrapport, forprosjekt for samiske kulturnæringer*.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 (ILO 169) álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešbeanalaš stáhtain.

Kintel, Thomas (2009): *Hva står på spill i den samiske kunstverdenen?* I *Gierdu – Bevegelser i samiske kunstverden*. SKINN - samorganisasjonen for kunstformidling i Nord-Norge og RiddoDuottarMuseat. (SKINN – dáiddagaskkusteami ovttastahti organisašuvdna Davvi-Norggas)

Kramvig, Britt (2007): *Kultur som næring – møter som sammenstøter*. Magma 9/2009.

Kramvig, Britt(2012): *Orientalisme eller kulturmøter? Tendenser i samiske turisme og kulturnæringer*. I Forbord, M., Kvam, G. og Rønningen, M.: *Smak, kultur og opplevelser” – nye ideer om reiseliv i Norge*, fagbokforlaget 2011.

Kulturláhkka (2007). Kulturdepartemeanta.

Norsk kulturbarometer 2008. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Norgga kulturráddi. *Strategi 2011–2014*.

Norut (2010): *Evaluering av Sametingets tilskuddsordning Kulturutvikling*.

Norut (2012): *Evaluering av samarbeidsavtalen mellom Sametinget og de samiske kunstnerorganisasjonene*.

Norut (2012): *Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingsutvikling og bedriftskultur*.

Sámedikki bušeahtta (2012). Sámediggi.

Sámedikki bušeahtta (2013). Sámediggi.

Sámediggiedáhus ealáhusovddideami birra (2011). Sámediggi.

Sámediggi rádi dieđáhus sámi ásabusaidd birra (2008). Sámediggi.

Sámediggi rádi politihkalaš álginjulggástus. Sámedikki eanetlogurádi politihkalaš vuodđu 2009-2013. Sámediggi.

Láhka Sámedikke ja eará sámi riektediliid birra (Sámeláhka) (1987). Ođasmahttin-, hálddašan- ja girkodepartemeanta.

Sámi logut muitalit 3. Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2010. Sámi allaskuvla ja Norden.

Sámi logut muitalit 4. Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2011. Sámi allaskuvla ja Norden.

Skogerbø, Eli (2000): *Samiske medier. Innhold, bruk og rammevilkår.*

St. dieđ. nr. 22 (2003-2004): *Kultur og næring.*

St. dieđ. nr. 28 (2007-2008) *Samepolitikken.*

St. dieđ. nr. 32 (2007-2008) *Bak kulissene.*

St. dieđ. nr. 23 (2011-2012): *Visuell kunst.*

St. prp. 73 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.*

Telemarksforskning (2012): *Norsk kulturindeks 2012. Resultater fra samiske område.*

UNESCO-konvensjona vuonjalas kulturárbbi suodjaleami birra (2003).

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus

Álggahus

Sámedikki ealáhus - ja kulturlávdegoddi lea meannudan dieđáhusa dáidaga ja kultuvrra birra.

Mearkkašumit

Norgga sámiid riikasearvvi (NSR) lahuttu Geir Tommy Pedersen, Gunn Britt Retter, Mathis Nilsen Eira, Randi A. Skum, Jobhtisámiid listtu lahuttu Per A. Bævr, Nordkalottfolket lahuttu Toril Bakken Kåven ja Ovddádusbellodaga lahuttu Aud Martinsen ovddidit čuovvovaš mearkkašumi:

Sámediggedieđáhusa sámi dáidaga ja kultuvrra birra barggu oktavuodas lea evttohuvvon 4 vuoruhansuorggi, gos okta dái lea kulturealáhusaid árvoháhkama ja ovdáneami birra. Seammás go lávdegoddi lei meannudeamen ášši, de bijai sámediggeráđđi ovdán mearriduvvon kulturealáhusa doaibmaplána. Doaibmaplána čujuhuvvo, ahte vuodđun pláni lea dieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra, mii galgá meannuduvvot geassemánu dievasčoahkkimis, geahča ášši 23/13. Sámediggeráđđi ii sáhte mo ge láhkai leat ovddabeale dievasčoahkkim meannudeami, mii guoská sámediggedieđáhusaide. Dát ii leat dakkár vuogi mielde mo áššit galget meannuduvvot Sámedikkis. Dákkár bargovugiin váldá sámediggeráđđi eret vejolašvuoda dievasčoahkkimis buktit mearkkašumiid áššiide mat gusket sámi dáidagii ja kultuvrii.

Dát lea čielga mearka sámi álbmogii, ahte ii leat ulbmilaš geavahit demokrátalaš váikkuhangaskaoami ovddidit oainnuid, go jo sámediggeráđđi mearrida doaibmaplánaid mat eai leat vuodduuvvon sámediggedievasčoahkkimis.

Dasa lassin eat oainne faktavuodu diedáhusas lea doarvá, nu ahte sáhtašii veardidit makkár dárbbut leat álggahit iešguđege doaibmajuid nannen dihte sámi dáidaga ja kultuvrra.

Dán vuodul dáhttu dát mielláhtut ahte diedáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra meannuduvvo ođđasis sámediggeráđis.

Norgga sámiid riikasearvvi (NSR) labttut Geir Tommy Pedersen, Randi A. Skum, Mathis Nilsen Eira, Gunn Britt Retter ja Jobttisámiid listtu labttu Per A. Bævr ovddidit čuovvovaš mearkašumi:

Dát mielláhtuid mielas lea kultursuorgi okta Sámedikki deataleamos politihkkasurggiin. Kultuvra lea jurdagat, árvvut ja norpmat mat servodagas leat oktasaččat ja maid mii háliidit gaskkustit boahtte bulvii. Dát mielláhtut háliida nannet, áimmahuššat ja ovddidit sihke ođđaáiggi ja árbevirolaš sámi kulturmáhtu. Dát mielláhtut háliida movttiidahttit sámi kultureallima ovdáneami dakko bokte ahte eanedit sámi kulturbargosajiid. Ealli ja nana sámi báikegottit ja árbevirolaš ealáhusat ja eallinvuogit leat deatalaččat vuodđun sámi kultuvrra buvttadeapmái.

Dát mielláhtuid mielas lea buorre go Sámediggeráđđi viimmat lea ovddidan diedáhusa sámi dáidaga ja kultuvrra birra.

Álggos áigu Sámediggi cuiggodit man unohas dat lea ahte Sámediggi muhtun sajiin diedáhusa vállje geavahit dakkár dadjanvugiid mat sáhttet bidjat cakkiiid Sámedikki ja dáidda- ja kulturdoaimmaheddjiid. Čuoggás Hástalusat otná kulturpolitihkas jearrá Sámediggeráđđi mo Diggi galgá buori láchkai hálddašit Sámedikki kulturuđaid seammás go Diggi mánga eará oktavuodain lea sámi dáidda- ja kulturprošeavttaid áidna ruhtadangáldun. Sámedikki oaivila vuodul dat addá áibbas boasttu signálaid ahte jerrojuvvo mo Sámediggi “galgá sáhttit bidjat eavttuid gáibádusaide” kulturbargiid ektui almmá dan ahte dakkár gáibádusat leat ovddiduvvon dán suorgái. Dakkár dadjanvugiid ii sáhte ii ge berre Sámediggi geavahit olbmuid ektui mat buori muddui oaffaruššet ollu sin áiggi kultuvrra bálvaleapmái, eanaš eaktodáhtolaš dásis. Seamma láchkai oasis Diehtovuodđu, Sámedikki ja sámi dáiddárganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadusa evalueren ja ángiruššansuorggis 2 mas Sámediggeráđis lea dat sávaldat ahte “árvoštallat addá go ekonomalaš doarjja sávvojuvvon ávkki ja lea go sámi dáidda ovdánan rievttis guvlu”. Sámediggi vuosttalda garrasit ahte Sámediggi álbmotválljen orgánan man ge láchkai háliida stivret kultuvrra “rievttis guvlu”.

Ángiruššansuorggit

Diedáhusas ovddiduvvojit njeallje ángiruššansuorggit:

Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái

Buoret rámmaeavttut sámi dáiddáriidda

Sámi kulturásahusat guovddážin sámi kultuvrra gaskkusteapmái ja muosáheapmái

Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain

Ángiruššansuorggis 1 Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái áigu Sámediggi čielgasit dovddahit doarjaga Sámediggeráđi ákkasteapmái ahte váilot duohta prosedyrat ja proseassat gaskal ráđdehusa ja Sámedikki kultursuorggis. Dát mielláhtut áigu dán oktavuodas čujuhit dasa ahte leat stuorra hástalusat sihke infrastruktuuralaš dásis ja bargiid dáfus, ovdalgo sáhtta dadjat ahte sámi dáidda- ja kultureallin lea sávahahti dásis. Dán vuodul orru Sámediggái imaš go Sámediggeráđđi orru dovddaheamen duhtavašvuoda dainna go ráđdehus 2013 stáhtabušehtas lea dieđihan áigumuša ángiruššat sámi giellan ja kultuvrrain 50 miljon ruvnnuin 5 jagi badjel. Go árvoštallá hukset earret eará

Beaivváža, min nationála teáhtera, ja eará kulturviesuid, de orru leamen čielggas ahte ráddehusa ambišuvdnadássi dán suorggis lea menddo vuollin.

Nu mo namuhuvvon bajábealde, de vuosttalda Sámediggi garrasit daid dadjanvugiid ahte nannet kultuvrra “rievttes guvlui” nu mo dat dađibahábut maiddáí bohtá ovdan ángirusšansuorggis 2. Dakkár dadjanvuogit go daid geahččá dan ektui ahte Sámediggeráđđi dieđáhusas áigu čadahit árrjaleappo politihka min dáiddáriid ektui, sáhtá bohciidahttit boasttu áddejumiid ja lea ge mielddisbuktán ahte sámi dáiddárat leat čájehan vuostehága maŋŋágo dieđáhus biddjojuvvui ovdan.

Sámediggi lea ovdal meannudan guokte dieđáhusa dáidda- ja kultursuorggis (2001, 2005). Dát dieđáhusat leat bidjan vuodu earret eará dáiddáršiehtadussii gaskal Sámedikki ja sámi dáiddárganisašuvnnaid mat áhahuvvojedje 2004:s. Ortnet evaluerejuvvui 2012:s ja ođđa válđošiehtadus galgá šiehtadaljojuvvot ja bohtit fápmui 2014 rájes. Evalueremis bohtá ovdan ahte šiehtadus orru doaimmain sealluheadđin ii ge atte olus vejolašvuoda dynamihkkii beliid gaskkas. Sámediggeráđđi čujuha dasa ahte šiehtadus várra lea ráddjen sámi dáiddárganisašuvnna gulahallama Sámedikkiin ja maiddáí sin vejolašvuoda oazžut ovdan sin dárbbuid. Sámediggi áigu maŋŋá gulahallama organisašuvnnaiguin árvvoštallat sierra fágarađi ásaheami dán suorggi várás.

Sámediggeráđđi ovddida sierra ángirusšansuorggi mas geahččaluvvo fievrredit viidáseappot dan áhahuspolitihka mii ovddiduvvui 2008 áhahusdieđáhusas. Sámediggi lea mángga oktavuodas ovddidan kritihkalaš mearkkašumiid dasa mo Sámediggi orru áigumin stivret sámi áhahusaid. Politihka ulbmil lea mitalit gosa mii áigut, ja mo mii galgat beassat dohko. Sámedikki áhahusovddideami ulbmil ferte leat guovttebeallásaš. Ferte ollašuttit Sámedikki dárbbu čorgatvuhtii organisašuvnamáliid ja stivraovddastusaid ektui, ja einnostañvejolašvuoda bušeahttameannudeamis. Uhcimusat seamma deatalaš lea ahte Sámediggi árvvoštallá mo áhahusat galget nannejuvvot vai sáhtá fuolahit sihke dálá ja bohteáiggi dárbbuid – ja mo Sámediggi galgá váikkuhit dasa rámmaeavttuid ovddideami ja politihkalaš barggus bokte. Dasa lassin ferte Sámediggi mearridit guđe ođđa áhahusaide lea dárbu sámi servodaga ovddideapmái. Dakkár strategiija bohteáiggi várás ii sáhte ovddiduvvot almmá árrjalaš oassálastima haga siviila sámi servodaga bealis.

Dát mielláhtu oaivvildit ahte dat bienasta bitnii stivrejupmi mii orru leamen Sámediggeráđi áigumuš ovttaskas áhahusaid ektui, ii leat buorre. Earret eará lea ráđi áigumuš ahte dušše guokte organisašuvnamálla leat sávahttit Dikki bealis. Sámi áhahusat lea ovddiduvvon ja organiserejuvvon dan árvvoštallama vuodul mii orru leamen govttoleamos báikkálaš dilálašvuodaid vuodul daid ulbmiliid vuodul mat leat biddjojuvvon báikkálaččat servodaga ovdáneapmái. Sámediggi dovddaha, vuostálasvuodas Sámediggeráđiin, ahte lea luohttámuš sámi organisašuvnnaid ja ovttaskas olbmuid dáhttu ja návccaide ieža sáhttit ovddidit iežaset áhahusaid. Sámediggi ii sáhte doarjut Sámediggeráđi áhahuspolitihka nu mo dat doaimmahuvvo dál.

Dát mielláhtu dovddaha doarjaga Sámediggeráđi ángirusšamii árvoháhkamiin ja ovdánemiin kulturealáhusain nu mo bohtá ovdan ángirusšansuorggis 4. Lea deatalaš ahte Sámediggi váikkuha dasa ahte kulturdoaimmaheadđit ja dáiddárat sáhttet eallit sin bargguin dán suorggis. Dattetge lea Sámedikki mielas dárbu čujuhit dan ahte ii leat riehta go Sámediggeráđđi hástalusas čuoččuha ahte ii leat mihkkege organiserejuvvon fierpmádat ja ovttasbargu dán suorggis. Norgga Sámiid Riikkasearvi lea oasálaš INTERREG proševttas Indigee - Indigenous Entrepreneurship. Prosjektet, mii lea nuoraid várás, fálla ođđaálggahuvvon fitnodagaide ja ealáhusdoaimmaheddjiide vejolašvuoda ovddidit iežaset plánaid main áigumuš lea áhahit bargosajiid ja doaimma, dávjá kultuvrra vuodul. Sámediggi áigu viidáseappot fievrredit doaimmabiju ja árrjalaččat doarju eanet dakkár vuodđudemiid.

Nordkalottfolket labttu Toril Bakken Kåven, ovddidii čuovvovaš mearkkašumi:

Dát mielláhtu mearkkaša ahte dieđáhusas ii leat dáidda- ja kultursuorggis listejuvvon; bargiidlohku, ekonomalaš mearkkašupmi, buvttadeami sturrod, ja mo buvttadeapmi ja kulturovdanbuktimat

juohkásit geográfalaččat riikkas. Baicce välljejit čálmustahttit maid, ja lea go Sámediggi ieš gii addá ekonomalaš ja eará veahki. Dát ii válldahala dáidda- ja kultursuorggi, ja dagaha hui váttisin mearridit mat dat leat rivttes strategijat boahsteáigái. Nappo eat dieđe guđe guvlui sámi dáidda ja kultuvra lea mannamin. Oppa áiggi čujuhuvvo dás olggobealde raporttaide mat válldahit stáhtusa. Lea šallošahti, go sámi álbmot ánsšáša oazžut govda ja oanehis visogova das mii lea dán deatalaš fágasuorggi sisdoallu ja mo dat lea organiserejuvvon. Danne mis ii leat ge dat deataleamos fáktavuodđu politihkkahábmemei.

Dát mielláhttu gávnna maiddái ahte dieđáhusas eai namuhuvvo sámi kultuvrra deatalaš bealit, muhto guđdet sámi kulturdoaimmaheddjiide ieža dovddahit ja ovddidit maid sii háliidit. Dat lea áddehahti, ja maiddái riehta go ii galgga bidjat rájaid iešguđet dáidda- ja kulturovdanbuktimiidda – muhto ii leat riehta ahte Sámediggi galgá leat mielde doarjumin buot lágan dáidda- ja kulturovdanbuktimiid. Baicce daddjojuvvon dieđáhusas ahte eai háliit digaštallat dan mii dat sámi dáidda lea. Dát mielláhttu oaivvilda ahte Sámedikki ovddimus ulbmil berre leat váikkuhit ahte sámi dáidda- ja kulturovdanbuktin ceavzá, nannejuvvo ja viidáseappot ovddiduvvo boahsteáigái. Muhto, jus dat ii seammás earuhuvvo eará oarjemáilmmi kultuvrras, de ii leat šat veara dan sealluhit. Sámedikkis lea eará rolla go Norgga stáhtas, mii váikkuha dáidda- ja kulturovdanbuktin eanet oppalaš vuodis. Jus ii háliit defineret mii dat sámi dáidda- ja kulturovdanbuktin lea, de sáhtá Sámediggi adnojuvvo liiggálaš áshussan ja bargu dáidagiin ja kultuvrrain sáhtá sirdojuvvo eará almmolaš áshusaide. Dat livččii hui unohas Sámedikki bargui.

Lea maid välljejuvvon dakkár bajimus mihttomearri mii dadjá ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta ja mii lea olámuttus buohkaide, dainna erenoamáš čálmustemiin ahte dán vuoru háliiduvvo eanet deaddu kvalitehtii. Kvalitehta sáhtá defineret mángga láhkai: sihke teknihkalaš kvalitehta ja vásihuvvon kvalitehta. Ii teknihkalaš kvalitehta birra ii ge vásihuvvon kvalitehta birra leat vejolaš dadjat maidege nu guhká go ii háliit defineret mii dat deattuhuvvo sámi dáidagis ja kultuvrras. Kvalitehtadoaba šadde de juoga maid olmmoš navdá iežas persovnnalaš referánssaid vuodul.

Dieđáhus ii gieđahala dan mii galggašii leat sámi dáidaga ja kultuvrra geađejuolgin. Nordkalottfolket oaivvildit ahte dat lea hui deatalaš vai alla kvalitehta mihttomearri šattašii nana geađejuolgin. Sáhtá ovdamearkka dihtii dadjat ahte dat sámi dáidda- ja kulturovdanbuktin mii ruhtaduvvo, galgá speadjalastit sámi vieruid, árbedieđu, geográfalaš čatnaseami ja buolvvaid doaimmaid davviriikkain mihtilmas luonddulagašvuodá, čatnaseami lundui ealáhusaid, luonddulagaš eallivugiid ja ávkkástallanvieruid eallinoainnu, máilmmiáddejumi ja sámi máilmmi vuoigŋalašvuodá, sihke ođđaáiggi ja árbevirolaš oskunvugiid bokte sápmelaččaid ođđaáiggi dáiddaovdanbuktima ja sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami boahsteáigái sámi álbmoga oassin ođđaáiggi servodagas, ođđaáiggi ovdanbuktimiiguin ja ođđaáiggi eallinvugiin

Dainna vuolggasajiin de sáhtá álggahit duohta digaštallamiid dan birra guđe dáidda- ja kulturovdanbuktimiid Sámediggi galgá doarjut ekonomiiain, buoret rámmaeavttuiguin ja eará váikkuhangaskaomiiguin.

Ovddádusbellodaga labttu Aud Martinsen ovddidii čuovvovaš mearkekašumi:

Dát mielláhttu bidjá stuorra jearaldaga dán dieđáhusii. Ráđđi dadjá ahte Sámediggi galgá leat deháleamos premissadahkki sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneapmái. Seammás dadjá ráđđi ahte sii eai dieđe mii sámi dáidda ja kultuvra lea, geat leat doaimmaheadjit, dahje mo galgá defineret sámi dáidaga ja kultuvrra!

Ráđđi čujuha dieđáhusas sihke dutkái Thomsas Kinteliu ja dáiddadiehtái Hanne Hansenii, geat goappašagat guorahallaba mo galgá defineret sámi dáidaga ja kultuvrra.

Dát mielláhttu jearrá mo sáhtta ráđđi oavvildit ahte Sámediggi galgá leat premissadahkki sámi dáidagii ja kultuvrii, go ráđđi ieš ii sáhte defineret mii dát lea, ja go dieđáhus čielgasit dadjá ahte dán ságastallama ii áiggo váldit!

Dát mielláhttu oavvilda ahte almmolašvuota ii galgga seaguhit iežat dáidagii ja kultuvrii, ja ahte kultureallin ovdána buoremusat go ii leat čadnon almmolašvuhtii ja almmolaš doarjjaortnegiidda.

Lea liikká almmolašvuoda bargu veahkehit sealluhit sámi árbevieruid ja kultuvrra, muhto dát dahkko buoremusat árbevirolaš álbmotválljejuvvon orgánaiguin, gielddastivrraiguin, fylkkadikkiiguin ja stuorradikkis.

Lávdegotti ráva

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi mearrádusárvalusa.

Evttohus 1, áirras Geir Tommy Pedersen, NSRa sámediggejoavku, Johttisápmelaččaid listu, Olgešbellodat ja Ovddádusbellodat

Sámedikki dieđáhusbarggus sámi dáidaga ja kultuvrra birra evttohuvvojit 4 vuoruhansuorggi, main okta lea árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain. Oktanaga lávdegotti meannudemiin, geigii Sámediggeráđi doaibmaplána kulturealáhusaid birra mii lea juo mearriduvvon. Doaibmaplánas čujuhuvvo ahte plána vuoddu lea dieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra mii galgá áššin geassemánu dievasčoahkkimis, gč. ášši 23/13. Sámediggeráđii ii sáhte mohttege ovdalgihit einnostit bohtosiid dievasčoahkkima meannudeamis ovttá sámediggedieđáhusas. Dát ii čuovo áššmeannudeami Sámedikkis. Dákkár bargovuogi mielde hilgu Sámediggeráđi dievasčoahkkima vejolašvuoda buktit cealkámušaid áššide mat gusket sámi dáidagii ja kultuvrii.

Dasa lassin eai leat min mielas faktavuodut dieđáhusas doarvái buorit ahte sáhtta veardádallat makkár dárbbut leat vai sáhtta bidjat johtui iešguđet lágan doaibmabijuid mat nannejit sámi dáidaga ja kultuvrra.

Dáinna ákkain bivdá Sámediggi ahte dieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra meannuduvvo odđasit Sámediggerádis.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 34 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

Evttohus 1 hilgojuvvui 18 jienain. 16 jienastedje beali.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Inga-Lill Sundset áššejođiheaddji	
2	Geir Tommy Pedersen	Inga-Lill Sundset Mariann Wollmann Magga
	Aud Marthinsen čoahkkinortnegii	
	Geir Tommy Pedersen	
	Marianne Balto čoahkkinortnegii	
	Geir Tommy Pedersen čoahkkinortnegii	
	Marianne Balto	
3	Aud Marthinsen	Inga- Lill Sundset
	Aud Marthinsen	
4	Mathis Nilsen Eira	Inga- Lill Sundset
	Mathis Nilsen Eira	
5	Randi A. Skum	Inga- Lill Sundset
6	Heidi P Greiner Haaker	
7	Per A. Bæhr	Gunn - Britt Retter
8	Vibeke Larsen	
9	Mariann Wollmann Magga	
10	Geir Tommy Pedersen	Inga- Lill Sundset Ann-Mari Thomassen Ragnhild Melleby Aslaksen
	Geir Tommy Pedersen	
	Inga- Lill Sundset áššejođiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi lea digaštallan sámediggedieđáhusa sámi dáidaga ja kultuvrra birra. Dieđáhus lea mielde čoahkkingirjjiis.

Álggahus

Dán dieđáhusa bokte ovddida Sámediggi láidsteaddji politihka sámi dáidaga ja kultuvrra birra, mii galgá čielggadit prinsihpalaš gažaldagaid sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneamis servodatsuorgin. Dat galgá maddái leat čujuheaddjin Sámedikki boahhtevaš kulturpolitihkas.

Sámediggi lea ovdal giedahallan guokte dieđáhusa dáidda- ja kultursuorggis (2001, 2005). Dasa lassin lea mis ásaš dieđáhus mii ain lea min ásašpolitihka vuodđun. Kultuvra lea suorgi man Sámediggi vuoruha. Danne lea dárbbalaš ovddidit ođđa dáidda- ja kulturdieđáhusa.

Sámedikki kulturpolitihka váldomihttomearri lea dássáži leamaš ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin. Dát mihttomearri čájeha ahte Sámediggi áigu váldit ollislaš ovddasvástádusa sámi dáidda- ja kultureallimis. Dien kulturpolitihkalaš áigumuša vuodđun leat oppalaš ja bajitdási láidestusat das ahte mánát ja nuorat ja gielalaš girjávuohta galget vuoruhuvvot, seammás go galgá leat sadji dáiddalaš friddjavuhtii.

Dán diedáhusa bokte áigu Sámediggi viiddidit mihttomeari dainna lágiin ahte eambo deattuhit kvalitehta ja ahte sámi dáidda ja kultuvra galgá lea olámuttos buohkaide. Min ođđa bajimus mihttomeari sámi dáidaga ja kultuvrra dáfus lea:

Ealli ja girjás sámi dáidda ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta ja mii lea olámuttos buohkaide.

Olahan dihte dán mihttomeari, de leat mii välljen njeallje ángiruššansuorggi. Dáid leat välljen daid hástalusaid vuodul mat mis lea kulturpolitihkas. Diedáhusa ángiruššansuorggit leat:

Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái

1. Buoret rámmaeavttut sámi dáiddáriidda
2. Sámi kulturásahusat guovddážin sámi kultuvrra gaskkusteapmái ja muosáheapmái
3. Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain

Sámediggi galgá leat deataleamos eavttuidbiddji sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideapmái. Vai oazžut áigái aktiiva ja ovddideaddji kulturpolitihka, de dárbašit mii buorebut čielggadit Sámedikki ja eará almmolaš bealálaččaid ovddasvástádusa ja rolla sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Vuosttaš ángiruššansuorgi fátmasta danne Sámedikki ovttasdoaimma eará almmolaš eiseválddiiguin kulturpolitihka dáfus.

Dainna diedáhusain áigu Sámediggi fuolahišgoahtit eambo aktiiva politihka sámi dáiddáriid guovdu. Min ovddasvástádus sámi dáidaga ovdánahttimis lea fuolahit dáiddáriidda buriid ja einnostahti eavttuid sin doibmii. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min ekonomalaš váikkuhangaskaoamit, muhto maiddá dat váikkuhanvejolašvuohta mii mis lea gulahallama, oktavuoda ja ovttasbarggu bokte eará almmolaš eiseválddiiguin. Nubbi ángiruššansuorgi lea ge danne Sámedikki politihkka sámi dáiddáriid guovdu.

Dál lea vihtta jagi áigi dan rájes go Sámediggeráđđi ovddidii ásahusdiedáhusa. Sámediggeráđđi lea diedáhusas dovddahan čielga áigumuša Leahkit guovddáš lágideaddji sámi ásahusovdáneamis. Dán viđa jagis leat mii ollen guhkás sámi ásahusaid huksemis ja ođđasisorganiseremis. Iskkadeamit čájehit earret eará ahte bargosajiid lohku sámi ásahusain lea lassánan. Dainna diedáhusain áigut mii giddet fuomášumi sámi kulturásahusaid doibmii ja sisdollui, sihke infrastruktuurain sámi dáidda- ja kulturdoaimmii ja deatalaš bealálažžan sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideapmái. Maiddá dákko leat min deataleamos reaidun ekonomalaš váikkuhangaskaoamit ja min gulahallan, oktavuoha ja ovttasbargu eará almmolaš eiseválddiiguin ja ásahusaiguin iežaineaset. Goalmmát ángiruššansuorgi sisttisdoallá dan movt Sámedikki ásahuspolitihkka galgá jotkojuvvot. Go diedáhusas namuhit sámi ásahusaid, de oaivvildit dainna maiddá sámi festiválaid.

Sámedikki diedáhusas ealáhusovddideami birra (2011) lei kulturealáhus okta ángiruššansuorgi. Áibbas mearrideaddji eaktun kulturealáhusaid dáfus lea ahte mis lea ealli ja nanu sámi kultureallin. Seammás lea kulturealáhusa ovdáneapmi daid rámmaeavttuid duohken mat láchčojuvvojit sámi dáiddáriidda. Sámi ásahusat eai leat kulturealáhus, muhto dat addet bargosajiid mat leat kultuvrra ala vuodduvvon. Dát diedáhus lea lasáhus ealáhusdiedáhussii kulturealáhusaid dáfus go geahčada ealáhusbeliid dáidda- ja kultursuorggis. Njealját ángiruššansuorgi lea danne sámi kulturealáhusa ovddideapmi.

Nu go eará dieđáhusbarggus, de lea okta dieđáhusa ulbmiliin čielggadit Sámedikki politihka dán suorggis. Mii áigut čielggadit doahpagiid, čielggasmahttit Sámedikki ovddasvástádusa ja sajádaga fágasuorggis ja háhkat buoret diehtovuoddu fágasuorggis.

Dieđáhus lea guovtti oasis. Vuosttaš oassi válddaha Sámedikki kulturpolitihka stáhtusa, makkár eavttuid mielde mii bargat, mii Sámedikki dáidda- ja kultursuorgi lea ja makkár máhttovuoddu mis lea iežamet hálddus. Nuppi oasis ságaškuššat ovdáneami ja guhkesáiggi mihttomeriid, strategiijaid ja áŋgiruššansurggiid boahhtevaš sámi kulturpolitihkas.

Doahpagat ja ráddjejumit

Sámi dáidda ja kultuvra lea viiddis áššesuorgi. Servodatdieđalašvuodas definerejuvvo kultuvra leat dat árvvut, dábit, kodat ja symbolat maid olbmot oamastit ja fievrredit viidáseappot buolvvas bulvii. Du kultuvra muitala nappo juoidá dan birra gii don leat, gos don boadát ja masa jáhkát, ja dat lea juoga mii dus lea ovttas earáiguin. Dán kulturmearkkašupmái čujuhuvvo dávjá go hupmat sámi kultuvrra birra juonin man vuodul mii galgat bargat. Digaštallan servodatdieđalaš kulturdoahpaga vuodul lea deatalaš debáhtta mii fátmasta buot Sámedikki bargosurggiid. Mii hupmat vuoddoealáhusaid birra mat leat deatalaš kulturguoddit, mánáidgárddiid mat leat huksejuvvon sámegeiela ja kultuvrra ala ja sámegeiela birra, mat leat min kultuvrra vuodđun. Dien digaštallama eat váldde dán dieđáhusas.

Dán dieđáhusas lea kultuvra okta máŋgga servodatsuorggis. Sámi dáidda ja kultuvra lea okta min kultuvrra vuodđogedggiin. Dát fátmasta sihke dáiddalaš ovdanbuktimiid ja ásašusaid ja organisašuvnnaid, mat iešguđet láhkái albmanahttet diekkár kultuvrralaš beliid. Dáiddalaš albmanahttimat leat ovdamearkka dihte lávdedáidda, girjjálašvuolta, juoigan, musihkka, dánsa, filbma ja dáidda, ja ásašusat ja organisašuvnna fas leat kulturviesut, museat, festiválat ja valáštallan. Diekkár dáiddalaš albmanahttimat ja ovdanbuktimat gohčoduvvojit dáiddan dán dieđáhusas. Dáidagis lea iešárvu. Dáidda addá midjiide muosáhusaid ja dovdoma, ja dat vuolgga suokkardallamiid, illudahtta min ja provosere min. Dáidda lea maiddái oassin sihke ásašusaid sisdoalus ja kulturealáhusa vuodđun.

Dávjá digaštallojuvvo mii lea sámi dáidda. Lea go sámi dáidda čadnojuvvon sámi čearddalašvuhtii, gillii dahje sisdollui? Lea go sámi filbma jus dat lea ráhkaduvvon sámi guovllus, go dáčča muđui lea dan čállán ja rešisseren? Lea go sámi girji go sámi girječállii lea dan čállán sámegeilli, muhto ii leat sámi sisdoallu? Thomas Kintel (2009) jearrá lea go obage ulbmillaš ráddjet “máilmmi” “sámi dáidaga” ja “sámi dáiddáriid” vuodul, mii dahká sámi dáiddamáilmmi erenoamážin? Sáhtta go “sámi dáidaga” defineret ulbmilin, mii galgá nannet, sealluhit ja ovddidit sámi servodaga? Gávdno go dán áigásaš sierranas sámi dáidda?

Dáiddadiehti Hanna H. Hansen (2009) čuočuha ahte “sámi dáidda sáhtta leat vaikko mii, muhto ii sáhte leat vaikko mii sámi dáidda”. Lea mearrideaddji, gii bidjá eavttuid. Sámi dáiddadoahpagat adnojuvvojit máŋgga láhkái, ja sisdoallu rievddada dan mielde gii daid váldá atnui. Sámi dáidda gehččojuvvo dávjá etnologalaš čalmmiiguin ja otná dáiddateoriija oktavuodas biddjojuvvo dat dávjá olggobeallái dáidaga definišuvnna. Dát dagaha hástalusaid sámi dáiddáriidda, sihke naššuvnnaččat ja riikkaidgaskaččat. Dán dieđáhusas eat guoskkat dieid digaštallamiid.

Maid doaba kvalitehta sisttisdoallá, lea maiddái digaštallan masa ii gávdno čielga vástádus. Digaštallojuvvot galgá álo mii buorre kvalitehta lea. Oaivilat, árvvut, norpmat ja máhttu váikkuhit kvalitehtadigaštallama. Dat rievdá áiggi mielde, dat rievdá šáŋŋeriid mielde ja dat lea dávjá čadnojuvvon servodaga definišuvdnafápmui. Dieđáhusas leat mii geavahan dán doahpaga fáhten dihte kvalitehta dáiddalaš ámmátčehppodaga hárrái. Sámediggi áigu lágidit dilálašvuoda sámi dáidda- ja kulturfálaldagaide, maid fágalaččat gelbbolaš doaimmaheaddjit čađahit.

Eará stuora ja deatalaš digaštallan guoská árbevirolaš dáiddaovdanbuktimiid geavaheapmái ja boasttugeavaheapmái, ja man guhkás sáhtta geavaheapmi fanahuvvot ovdal go dagaha kultuvrra ovdii. Ovdamearkan dása leat gii sáhtta juoigat, gii sáhtta goarrut árbevirolaš gávtti ja gii sáhtta gávtti geavahit. Sámi kultuvrralaš ovdanbuktimat sáhttet maiddái geavahuvvot boastut mátkkoštanealáhusain, gos vuvdet ja boastut geavahit sámi-lágan- buktagiid.

Álgoálbmogiid vuoigatvuodát immateriála kulturárbaí, árbevirolaš máhttui ja árbevirolaš kulturovdanbuktimiidda leat vuosttažettiin suodjaluvvon álbmotrievtti bokte. Maŋemus áiggiid leat álbmotrievttis leamaš guovddázis digaštallamat das makkár vuoigatvuodát álbmogiin leat iežaset erenoamáš kultuvrii. Dát digaštallamat leat leamaš erenoamážit álgoálbmogiid gaskkas. Ollu iešguđet ON-orgánat leat čalmmustahttán vuoigatvuodaid iežas kulturárbaí, árbevirolaš máhttui ja árbevirolaš kulturovdanbuktimiidda. Dat lea deatalaš ja prinsihpalaš digaštallan mii dáhpáhuvvá iešguđetlágan riikkaidgaskasaš forumiin. Diet digaštallan ja áššičuolmmat leat beare viidát ahte sáhttet gieđahallojuvvot dán dieđáhusas.

Kultuvrra doarjumis lea stuora mearkkašupmi maiddái eará servodatmihttomeriide, nugo báikegottiid ovdáneapmái, integreremii ja siskkildeapmái, dearvvašvuhtii, oahppamii ja hutkkálašvuhtii. Dieđáhusas eai áiggo digaštallat kultuvrra mearkkašumi iešguđet servodatmihttomeriide, muhto guoskkahit dan gokko orru leame lunddolaš.

Dieđáhus bissu bajit dásis. Danne eat guoskkat ovttaskas dáiddavugiid eat ge ovttaskas ásašusaid. Jahkásaš vuoruheamit ja doaimmat, dieđáhusa mihttomeriid ja strategiijaid vuodul, bohtet ovdan Sámedikki bušehtas. Muhtin oktavuodain lea dárbbaslaš čielggadit ja prošeavttaid čadahit. Bohtosiid olaheapmi bohtá ovdan Sámedikki jahkedieđáhusas.

Museaid ja girjerádjosiid birra almmuhuvvojit sierra dieđáhusat. Danne eat gieđahala daid erenoamážit dán dieđáhusas. Dieđáhus ii fáttmmas lágádusaid ge, ii ge oskku- ja girkoáššiid.

Proseassa

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvra birra lea boađus Sámedikki siskkáldas proseassas ja proseassain maidda sámi servodat lea searvan.

Sámediggerádis leat leamaš máŋga gulahallančoahkkima gos olggobeali berošteaddjit leat buktán oaiviliid. Berošteaddjit leat maid sáhttán sáddet oaiviliid dieđáhussii e-poastta bokte. Sámi festiválat leat doallan seminára gosa Sámediggi lei bovdejuvvon, ja gos oaččuimet relevánta oaiviliid dieđáhusbargui. Sámedikki dáiddárkonferánssa dollojuvvui vuosttaš geardde čakčamánu 2012. Oaivilat mat leat bohtán čoahkkimiid, e-poasttaid ja dáiddárkonferánssa bokte dahket deatalaš oasi dieđáhusa diehtovuodus.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) lea maid addán oaiviliid dieđáhussii. Iežaset cealkámušas deattuhit sii ahte lea deatalaš ahte sámi mánáide ja nuoraide lágiduvvojit máŋggabealat kulturfálaldagat. Dat lea deatalaš buori bajásšaddamii ja dat addá movtta maŋgel eallimis bargat sámi kultuvrrain ja dáidagiin ja bargat daid ovddas. Sámi valáštallama olis besset nuorat gávnadit ja čoahkkanit riikkarájiid rastá. SNLP deattuha maiddái iežas cealkámušas ahte kultuvra sáhtta leat bargosajiid ja fitnodatdoaimma vuodđun.

Sámediggeráđdi lea diŋgon guokte raportta ja ovttá evaluerema mat dahket oasi dán dieđáhusbarggu diehtovuodus. Dat leat Norut-Áltta raporta ”Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingsutvikling og bedriftsstruktur” (“Kulturealáhusat sámi guovlluin – bargosajit ja fitnodatvuogádat”), Telemarksforskning raporta “Norsk kulturindeks. Resultater fra samisk område” (Norgga kulturindeaksa 2012 – Bohtosat sámi guovllus) ja Norut Áltta evalueren das mo Sámedikki ja sámi dáiddárorganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadus (dáiddáršiehtadus) lea doaimman.

Sámedikki kulturpolitihka stáhtus

Rámmat

Sámi kultuvrra árvovuoddu

Sámedikki bargu sámi servodagaid nannemis ja ovddideamis lea huksejuvvon sámi vuoddoárvvuid ala. Sámi árvvuiguin oavvildit mii dán oktavuodas guottuid ja áddejumiid mat leat min vuoruhemiid ja välljejumiid vuodđun, ja mat sáhttet ipmirduvvot leat oktasaččat sámi servodagain. Vaikko mii muhtin árvvuid geassit ovdan erenoamáš sámi árvun, de dat ii mearkkaš ahte dat eai gávdnoše eará servodagain maid. Seamma árvvut gávdnojit mángga eará álbmogis maid, muhto sáhttet deattuhuvvot iešguđet ládje.

Ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin ii leat dušše mihttun sámedipolitihkas, muhto leat maiddái deatalaš árvun. Dáidda ja kultuvra leat inspirašuvnna, guorahallama, máhtolašvuoda ja muosáhusa gáldun buot ahkásaččaide. Girjás kulturfálaldat sámi mánáide ja nuoraide lea deatalaš buori bajásšaddamis, ja dat movttiidahtta bargat sámi dáidagiin ja kultuvrrain maŋŋil eallimis ja bargat daid ovddidemiin. Sámi vuorrasat leat resursaolbmot buotlágan kulturdoaimmain ja erenoamážit árbevirolaš dáidda- ja kulturalbmanahttimis.

Girjás sámi kultureallin doalaha bajás ealli báikkálaš servodagaid dan bokte go duddjo doaimmaid, gullelašvuoda, loaktima ja identitehta. Vuoigatvuohta bisuhit, doaimmahit, vásihit ja ovddidit min sámi dáidda- ja kultureallima lea árvu mii lea dán diedđáhusa vuodđun.

Sámedikki váldomihttomeriid gaskkas lea ahte servodat galgá leat huksejuvvon dáseárvosašvuoda ala ja ahte buot olbmui galget leat ovttalágan vejolašvuodát beroškeahhtá kultuvrralaš ja sosiála duogázis. Iešguđet sámi servodagat dahket oktiibuot girjás Sámi, gos leat mánggalágan ealáhusat, árbevierut, kultuvrrat ja gielat. Lea min árvvuid dovdomearka ahte diet girjávuohta boahtá oidnosii sámi dáidda- ja kultureallima bokte.

Ovttadássásašvuohta ja dáseárvu lea Sámedikki doaimma ja barggu vuodđun. Sámediggi galgá lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sihke nissonat ja dievddut, nuorat ja boarrásat galget leat ovttadássásaš bealálaččat sámi servodagain. Sámi dáidda ja kultuvra leat deatalaš veahkin dasa. Kultuvra lea eallinkvalitehta, ja mii diehtit ahte nissonolbmot geavahit eanemus kulturfálaldagaid (Norgga kulturbaromehter 2008). Sámi kulturásahusat addet dasa lassin allagelbbolašvuodabargosajiid smávva sámi báikkálaš servodagain.

Sámediggái lea deatalaš ahte sámi álbmogis galget leat seammalágan vejolašvuodát searvat kulturfálaldagaide go álbmogis muđui. Ovttadássásaš fálaldat, ovdánahttojuvvon sámiid iežaset eavttuid mielde, lea bajitdási kulturpolitihkalaš mihttomearri.

Sámedikki politihkalaš stivrendokumeanttat

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulggáštus áigodahkii 2009-2013

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulggáštus lea Sámedikki doaimma vuoddu válgaáigodagas. Signálat mat leat addojuvvon álginjulggáštusas, leat heivehuvvon Sámedikki bušehtii dán áigodagas, maiddái kultursuorggis.

Sámedikki bušeahhta

Sámedikki bušeahhta lea min deataleamos stivrendokumeanta. Das boahhtá ovdan mo Sámediggi galgá geavahit iežas ekonomalaš ja hálddahuslaš resurssaid guoskevaš bušeahttajagis. Bušeahhtas mearrida Sámediggi maiddá mihttomeriid, strategiijaid ja vuoruhemiid fágasurggiin.

Juolludeamet kultuvrii bohtet Kulturdepartemeanttas. Sámedikkis eai leat duohta šiehtadallamat ráđdehusain ovdal go stáhtabušeahhta ovddiduvvo. Dát ráddje dávjá Sámedikki vejolašvuodaid ovddidit politihka kultursuorggis.

Sámedikki bušeahhta čujuha movt váikkuhangaskaoamet galget geavahuvvot kultuvrra ovddideapmái ja lea deatalaš reaidu kulturovddideami doarjagiid hálddašeapmái. Dainna lágiin lea bušeahhta sihke politihkalaš stivrendokumeanta ja reaidu doarjjaortnegiid hálddašeamis.

Dáiddáršiehtadus

Sámediggi ja sámi dáiddárorganisašuvnnat, maid Sámi dáiddárráđdi ovddasta, dahke 2004:s ovttasbargošiehtadusa. Šiehtadusas leat guokte oasi, válđošiehtadus ja dáiddáršiehtadus.

Sámi dáiddárráđdi šiehtadallá viđa iešguđet sámi dáiddarorganisašuvnna ovddas, ja doaibmá Sámi dáiddárfoandda, Sámi girječálliid searvvi, Sámi teáhtersearvvi, Sámi komponisttaid searvvi ja Juigiid searvvi ovddasteaddjin. Organisašuvnnain leat oktiibuot sulli 260 miellahtu Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas.

Válđošiehtadusa ulbmilin lea ásahtit njuolggadusaid, ovddasvástádusa ja geatnegasvuodaid Sámedikki ja sámi dáiddáriid šiehtadallamiidda sámi dáiddáršiehtadusa birra. Bealálaččat nannejit ahte lea deatalaš áimmahuššat ja ain čađahit mánga doaibmabiju maid ulbmil lea ovddidit boahhtevaš dáidda- ja kulturpolitihka. Bealálaččat nannejit maiddá ahte lea dárbbaslaš ahte dilálašvuodát lágiduvvojit dasa ahte sáhttet hábmet ja gaskkustit sámi girjjálašvuoda, musihkka, dánssa ja teáhtera, filmma ja govvideaddji dáidaga ja dáiddaduoji, ja ahte leat stuora vejolašvuodát atnit kultuvrra vuodđun sámi servodaga ovddideapmái. Dat guoská juohke dinggi, árbevieruid rájes filmma, mátkkoštanealáhusa, designa ja kulturbuvttadeami rádjái. Ovttasbargošiehtadus galgá maiddá fámmastit dáidda- ja kulturpolitihka mánáid ja nuoraid várás.

Dáiddáršiehtadusas boahhtá ovdan ahte bealálaččat leat soahpan ahte galget čađahuvvot jahkásaš šiehtadallamat sámi dáiddáršiehtadusa hárrái. Bušeahttajagis 2006 ja dan rájes leaba Sámediggi ja Sámi dáiddárráđdi čađahan jahkásaš šiehtadallamiid dáiddáršiehtadusa sisdoalu ja ekonomalaš rámmaid hárrái. 2012 dáiddáršiehtadusa rámma lea 6 295 000 kr. Dat sisttisoallá doaibmadoarjagiid dáiddárorganisašuvnnaide ja Sámi dáiddárráđđái, dáiddárstipeandaid, ruđa govvaáidagiid ja dáiddaduojiid oastimii, sámi čáppagirjjálašvuoda oastimii, musihkkii ja luohtái ja juolludemiiid čájáhusbuhtadussii, fágakonsuleanttaide ja dáiddárfondii.

Dáiddáršiehtadus lea evaluerejuvvon 2012:s. Maŋnelis dán dieđáhusas lea eambo evaluerema sisdoalu birra.

Bealálaččat leat soahpan ahte ođđa dáiddáršiehtadus galgá leat fámus 01.01.2014 rájes.

Konsultašuvdnasoahpamuš

Soahpamuš stáhta eiseválddiid ja Sámedikki konsultašuvnnaid čađaheami ja vuogi birra dohkkehuvvui Sámedikkis 2005:s ja nannejuvvui gonagaslaš resolušuvnna bokte 2006:s. Álgoálbmogin lea sámiin vuoigatvuohta guldaluvvot áššiin main sáhttá leat njuolga guoskevašvuohta sidjiide.

Konsultašuvdnasoahpamuša ulbmil lea olahit ovttamielalašvuoda stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskka go jurdda lea ásahtit lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámi beroštumiide. Sámedikkis lea maiddá vejolašvuohta ieš ovddidit áššiid.

Konsultašuvdnasoahpamuš ii atte Sámediggái vetovuogitvuođa áššiin mat váikkuhit sámi beroštumiide. Leat ain stáhta eiseválddit ja Stuoradiggi mat dahket formála mearrádusaid. Ortnet addá datte Sámediggái váikkuhanválddi ja vejolašvuođa oaiviliid ovddidit, mii lea ge soahpamuša ulbmil. Jus Sámediggi ja stáhta eiseválddit eai leat ovttaoavilil, de boahhtá dat ovdan go áššit gieđahallojuvvojit ráđdehusas ja stuoradikkis.

Stáhtalaš eiseválddiin lea geatnegasvuohta maiddá konsulteret sámi báikkálaš servodagaid ja/ dahje sámi beroštumiid áššiin mat konkrehta, erenoamážit ja njuolga gusket daidda. Stáhta galgá ovttašttit diekkár konsultašuvnnaid daid konsultašuvnnaiguin mat sis leat Sámedikkiin.

Vaikko konsultašuvdnasoahpamuš čielggasmahtá gulahallama vuogi ja njuolggadusaid, de lea stáhta geatnegasvuohta konsulteret nannejuvvon ILO-soahpamušas nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanalaš stáhtain, ON` 1966` julggaštusas siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra ja ON` 2007` julggaštusas álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra.

Ovttasbargu

Ovttasbargu guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin Sámediggi lea dahkan ovttasbargošiehtadusaid sámi guovllu fylkkagielddaiguin. Šiehtadusaid bajimus ulbmil lea nannet ja čalmmustahttit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Ovttasbargošiehtadusat geatnegahttet goappašagaid gulahallat ja ovttasbargat earret eará kultuvrra, valáštallama, ášahusaid ja museaid hárrái.

Ovttasbargošiehtadusaid olis leat mii čadahan mánga buori prošeavtta ja doaimma. Saemien Sijte huksen, doaibmadoarjja NuorajTV:ii, ovttasbargu Riddu Riddu ja Davviálbmogiid guovddáža hárrái, leat dušše moadde dain ollu buriid ovdamearkkain.

Ovttasbargošiehtadusat galget dál ođasmahttojuvvot vai doaibma boahá eambo guovddáži. Soahpamuš Finnmarkku fylkkagielddain lea easka ođasmahttojuvvon. Soahpamušas lea bajit, strategalaš oassi ja jahkásaš doaibmaplána. Soahpamuša bajit mihttomeari ulbmil lea váikkuhit positiiva ovdáneami Finnmarkkus, erenoamážit sámegeala, kultuvrra ja earáhuseallima ja muđui servodateallima dáfus.

Dađistaga eanebut válljejit fárret eret árbevirolaš sámi ássanguovlluin stuorit čoahkkebáikkiide ja gávpogiidda. Sámediggi dáhttu danne nannet barggu gávpotsuohkaniin, ja doarju aktiivvalaččat iešguđetlágan kulturdoaimmaid, festiválad, sámi viesuid ja nu ain. Seammás rahppojuvvo vejolašvuohta juolludit doarjagiid ealahusovddidandoaimmaide gávpogiin. Seammás lasihuvvo ángiruššan sámi mánáidgárddiid ja sámi oahpahusa dáfus gávpogiin.

Mii leat dál ovttasbargošiehtadusaid bokte formalisereme ovttasbarggu gávpotsuohkaniiguin gos orrot ollu sámit. Mihttomearrin lea čalmmustahttit sámi álbmoga diein gávpotsuohkaniin, ja sihkkarastit sin vuoigatvuodaid geavahit sámegeala, doaimmahit kultuvrra ja oazžut oahpahusa. Sámediggi lea bures boahán johtui ovttasbargošiehtadusain Romssa suohkaniin, ja mii leat sáhkálaga Troanddimiin ja Osloin ovttasbargošiehtadusaid ja eará ovttasbargoprošeavttaid birra.

Eará ovttasbargu

Sámedikkis leat áigges áigái čoahkkimat politihkalaš dásis Sámi girkoráđiin gos áigejuovdilis áššit leat leamaš ovdan. Dasa lassin leaba Sámediggi ja Sámi girkoráđđi dahkan ovttasbargošiehtadusa mii mielddisbuktá ahte bealit galget jahkásaččat doallat čoahkkimiid hálddahaslaš dásis. Ulbmil čoahkkimiin lea goabbat guoibmáseaska addit dieđuid áššiin mat gusket goappašagaide. Áigejuovdilis áššit sáhttet leat sámi girkoeallin ja girkolaš álgoálbmotovttasbargu, ja servodatdilálašvuohta ja olmmošvuoigatvuodadilálašvuođat sámiid ja álgoálbmogiid guovdu.

Davvi-Norgga kultursoahpamuš lea Finnmarkku, Romssa ja Nordlándda fylkkagielddaid soahpamuš. Ulbmil soahpamušain lea joatkit ja viidáseappot ovdánahttit kulturovttasbarggu Davvi-Norggas. Dálá kultursoahpamuš gusto áigodahkii 2010-2013, ja fátmasta višuvnna, mihttomeriid ja strategiijaid Davvi-Norgga kulturovttasbarggus. Šiehtadus ođasmahttojuvvo automáhtalaččat juohke njealját jagi dan oktavuodas go fylkkaplánat ođasmahttojuvvojit. Davvi-Norgga kulturovttasbargu galgá šiehtadusáigodagas 2010-2013 erenoamážit deattuhit golbma suorggi: ámmátdási musihka, filmma ja visuála dáidaga, ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggu mas erenoamážit Davviguovllut ja Barentsguovlu deattuhuvvojit.

Lea áсахuvvon sierra riikkaoasseráđđi kultuvrra vástte, nannen dihte kulturovttasbarggu. Riikkaoasseráđđi lea politihkalaš ráđđi, mii lagas ovttasbarggus dáidda- ja kultursurggiin galgá bargat Kulturlága (2007) ulbmila ovddas “viidát ovddidit ja lágidit dilálašvuodaid buotlágan kulturdoaimmaide, nu ahte buohkain galgá leat vejolašvuhta searvat kulturdoaimmaide ja vásihit girjás kulturfálaldagaid”. Riikkaoasseráđđi áigu, ovttá mángga ángiruššamis, nannet ovttasbarggu Sámedikkiin ja sámi ásahusaiguin, dás maiddá Sámi dáiddaguovddážiin. Sámedikkis leat vuordámušat dasa ahte dát ángiruššan čuovvoluvvo, ja ahte sámi dáidda- ja kulturbealli boahdá eambbo ovddastuvvot soahpamuša boahhtevas ođasteami olis.

Ovttasbargu Statsbyggain (Stáhta huksendoaimmain) lea vuodđuduvvon konsultašuvdnasoahpamuššii sámi kulturviesuid viessoláigoruhadeami birra. Dat mielddisbukta ahte Sámediggi sáhtta mearriduvvon konsultašuvdnavuogádagaid vuodul t gohččunreivve bokte addit Statsbyggii barggu, doaimmahit ođđa huksenprošeavttaid. Ovttasbarggu mihttomearrin lea ahte ođđa sámi kulturvistit sáhttet čadahuvvot Statsbygg prošeaktamodealla ja viessoláigoortnega bokte.

Norgga kulturráđđi addá doarjagiid dáidagii ja kultuvrii miehtá riikka, ovddida ođđa dáidda- ja kulturprošeavttaid, doaimmaha ovddidanbarggu ja lea stáhtii ráđdeaddin kulturáššiiin. Kulturráđis leat mángga hálldášnovddasvástádusa mat vuosttažettiin gullet museadoibmii, arkiivii ja kultursuodjaleapmái, dán vuolde maiddá doaimmat digitála čadahemiid ja bálvalusaid dáfus. Kulturráđis lea sierra dutkan- ja ovdánahttinossodat mii vuolgga ja čadaha dutkan-, čielggadan- ja evaluerenprošeavttaid, ja bargá dutkangaskustemiin. Kulturráđis leat mánggat riikkaidgaskasaš doaimmat, earret eará bargojuvvo EU kulturprográmmain ja EEO kulturlonohallamiin. Fágahálldahusas lea dasa lassin ovddasvástádus oppalaččat čuovvut Kultuvrralaš skuvlaseahka. 2013:s juolluda Norgga kulturráđđi 577 mill. kr Norgga kulturfoandda bokte. Kulturdepartemeanta bidjá láidestusaid jahkásaš juolludanreivve bokte, go celkojuvvo ahte “Norgga kulturráđđi galgá ain bargat dan ovdii ahte ovddidit sámi kultuvrra ja sámi kultuvrralaš girjái vuoda”.

Sámedikkis leat jahkásaččat gulahallančoahkkimat Norgga kulturráđiin gos lonohallat dieđuid áigequovdilis áššiid birra. Sámediggi ovddida maiddá oainnuid áššiid mat guoskkahit sámi kultursuorggi. Erenoamážit leat guovddážiis áššit mat gusket museadoibmii ja kulturárbbiide. Sámediggi oaidná ahte ovttasbargu Norgga kulturráđiin sáhtášii ain ovdánahttojuvvot. Dasa lassin lea kulturráđis gelbbolašvuhta mángga fágasuorggis, mii sáhtášii boahtit ávkin sámi dáidda- ja kultureallimii. Sámi ásahusat ja sámi kultureallin ohcá, ja oázžu juolludemiid Norgga kulturráđis.

Rájiidrastideaddji kulturovttasbargu

Sámi dáidda- ja kultureallimis lea maid rájiidrastideaddji bealli, go sámit orrot njealji riikkas. Sámedikkis lea sajáiduvvon ovttasbargu Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiiguin Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) bokte. Ráđđi gieđahallá áššiid mat gusket sámiide njealji riikkas dahje sámiide oktan álbmogin. Ruošša beale sámiin lea vuoigatvuhta čuovvut ráđi čoahkkimiid. SPR ovttasbargá earret eará evttohasaid ovddidit davviriikkaid ráđi girjálášvuodabálkkašupmái.

Norgga sámedikkis leat, daid eará davviriikkaid sámedikkiid ektui, eambbo resurssat, maiddá dáidda- ja kultursuorggis. Danne leat Norgga sámedikkis stuorát vejolašvuodát bargat sámi vuoigatvuodaid ovddas Davviriikkain. Ovttas Suoma ja Ruota sámedikkiiguin lea ge danne deatalaš ahte Norgga sámedikkis lea diđolaš rolla áimmahuššat ollessámi álgoálbmotberoštumiid. Norgga sámediggi lea maid váldán ovddasvástádusa sámi kultuvrra ovddas olles Sámis. Dan leat mii dahkan earret eará ovttasbargošiehtadusa bokte Sámi dáiddarráđiin, mas leat miellahtut miehtá Sámi ja iežamet doarjaga bokte Arctic Winter Games lágidemiide, gosa Sápmi sádde oasseváldiid buot sámi guovlluin.

Sámedikkis lea maid ortnet mas sáhtta ohcat doarjaga riikkaidgaskasaš doaimmaide, mat galget leat mielde nanneme álgoálbmogiid kultuvrra ja servodateallima. Earret eará lea Riikkaidgaskasaš sámi filbmaguovddáš ožžon prošeaktadoarjaga dán ortnega bokte.

Interreg lea EU` prográmma ovddidit sosiála ja ekonomalaš integrašuvnna riikkarájiid rastá guovlluid ovttasbarggu bokte. Prográmma áhahuvvui nannen dihte ovttasbarggu ránnjaguovlluid gaskka, maid EU siskkáldas rájit ja ránnjáríikkaid rájiid sirrejit. Sápmi oasseprográmma ulbmil lea nannet sámi kultur- ja ealahuseallima dan bokte ahte buoridit eavttuid viidát ja eambo strukturerejuvvon ealahusovttasbargui ja deattuhit oktasaš čovdosiid sámi kultuvrra erenoamáš beliid ovddideapmái.

Sámiin lea maid ovttasbargu ja kulturlonohallan eará álgoálbmogiiguin, sihke davviguovlluin ja riikkaidgaskasaččat muđui. Sámediggái lea deatalaš ahte bargojuvvo lágídit ođđa, ja nannet ovdalaš arenaid mat doibmet gávnadanbáikin ja álbmogiidgaskasaš arenan dáiddáriidda, kulturbargiide, nuoraide ja muđui eará olbmuide davviguovlluin. Álgoálbmogiid dáidda ja kultuvra fertejit leat áŋgiruššansuorggit ja fertejit vuoruhuvvot iešguđetlágan prográmmain ja ruhtadanortnegiin, nu go Barentskult ja Norgga-Ruošša kulturovttasbargu. Álgoálbmogat fertejit beassat searvat dásseárvosaš bealálažžan iešguđetlágan ovttasbargoforumaide, ráđiide ja lávdegottiide.

Ráđđehusa davviguovlluid strategiijain leat álbmogiidgaskasaš ovttasbargu ja kultuvra deatalaš. 2009:s bođii ”Mulighetenes landsdel – handlingsplan for kultur i Nordområdene” (Vejolašvuodaid riikkaoassi – Davviguovlluid doaimbaplána). Doaimbaplána sisttisoallá doaimmaid Davvi-Norgga kultureallimis, doaimmaid mat leat čadnon kulturovttasbargui Ruoššain ja doaimmaid čadnon earret eará riikkaidgaskasaš ráđjerasttideddji kulturovttasbargui. Sáme- ja álgoálbmotkultuvra leat lunddolaš bealit buot golmma dásis.

Norgga-Ruošša ovttasbarggu lea sáme-/álgoálbmotkultuvra okta viđa temásuorggis mat ledje deattuhuvvon kulturovttasbarggu prográmmas Ruoššain, áigodagas 2010-2012. Sámediggi lea ovddidan oainnuid ođđa golmma jagi prográmmii Norgga-Ruošša kultursoahpamuša hárrái. Iežamet cealkámušas leat mii earret eará dorjon dan oainnu ahte mánáid- ja nuoraidkultuvra ja álgoálbmotkultuvra leat deatalaš áššit Norgga-Ruošša ovttasbarggu, beroškeahhtá prográmmaid ođastemiin. Sámediggi oaivvilda ahte álgoálbmogiid dáidda ja kultuvra ferte deattuhuvvot maiddái boahhtevaš prográmmaáigodagas, ja ahte dát eandalii sáhtášii celkojuvvot eambo konkrehta. Prográmmas 2010-2012 lea dát hábmejuvvon ná: “Álgoálbmogiid dáidaga ja kultuvrra oktasaš arenat”. Sámediggi oaivvilda maiddái ahte berre boahtit ovdan movt bealálaččat áigot lágídit dilálašvuodaid ovttasbargui álgoálbmotdáidaga ja -kultuvrra hárrái.

Lágat ja soahpamušat

Norgga stáhta lea geatnegahtán iežas lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sámit sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Dát geatnegasvuodát leat nannejuvvon lágaid ja soahpamušaid bokte. Dat leat vuodđun min gulahallamii naššuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará beliiguin geaiguin mis lea ovttasdoaimma.

Vuodđolága § 100a čuodjá: Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuodta láchit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta sealluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima. Dát mearrádus bođii Vuodđoláhkii 1988:s. Dat mearrádus mearkkaša ahte stáhta galgá leat veahkkinn ovddideame posiitiiva ovdáneami earret eará kulturpolitihka bokte.

Sámelága (Láhka Sámedikki ja eará riektedilálašvuodaid birra, 1989) ulbmil lea lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sámi álbmotjoavku Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

Kulturlága (2007) ulbmil lea čielggasmahttit almmolaš eiseválddiid ovddasvástádusa lágídit dilálašvuodaid ja ovddidit mánggabealat kulturfálaldagaid, nu ahte buohkain galgá leat vejolašvuodta searvat kulturdoaimmaide ja vásihit girjás kultureallima. 3. §:s daddjo ahte stáhta galgá ovddidit ja lágídit dilálašvuodaid viiddis kulturfálaldagaide miehtá riikka rievttálaš, ekonomalaš, organisatuvrralaš, dieđiheaddji ja eará heivvolaš váikkuhangaskaomiid ja doaimmaid bokte. Stáhta galgá hábmet váikkuhangaskaomiid ja čadhat doaimmaid mat ovddidit ja suodjalit mánggabealat kulturovdanbuktimiid riikkaidgaskasaš vuogatvuodaid ja geatnegasvuodaid olis.

ON` julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra, man ON` válđočoahkkin mearridii 2007:s, mielddisbukta álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid ja vuodđofriiddjavuođaid doahhtaleami. Julggaštus čielgasi dohkkeha álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa, dás maiddái sámi álbmoga rievtti friiddja mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dát vuoigatvuohta sisttisdoallá maiddái rievtti friiddja mearridit iežas politihkalaš sajadaga. Álgoálbmogiin lea maiddái riekti iežaset kulturárbbái ja geavahit ja sirdit máhtu mii lea čadnon historjái, gillii ja máhttovuogádagaide. Dát bohtá čielgasepmosit ovdan álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliin 11, 12, 13 ja 31. Álgoálbmogiin lea riekti čalmmustahttit, doaimmahit, ovddidit ja oahppat iežaset kultuvrra ja árbevieruid birra.

ILO-soahpamuš nr. 169 (ILO 169) álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanaláš stáhtain guoská maiddái álgoálbmogiid kultuvrrii ja álgoálbmogiid ásahusaide. 2. artihkkalis bohtá earret eará ovdan ahte ráđđehusas lea ovddasvástádus ovddidit ovtastuvvon ja systemáhtalaš doaimmaid suodjalan várás álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, ja dáhkidit ahte sin integritehta doahhtaluvvo. Guoskevaš álgoálbmot galgá searvat dien bargui. Diekkár doaimmaid gaskkas galget leat váikkuhandoaimmat mat duddjojit guoskevaš álbmogiid sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid dievas duohtandahkama, doahттаlettiin sin sosiála ja kultuvrralaš identitehta, dábiid, árbevieruid ja ásahusaid. 4. artihkkalis nannejuvvo ahte galget čađahuvvot erenoamáš doaimmat sihkkarastit guoskevaš álbmogiid ásahusaid. ILO 169 7. artihkkalis čuovvu ahte maiddái álgoálbmogiin lea riekti mearridit iežaset vuoruhemiid ovdánahttinproseassaide dan muddui go dat earret eará maiddái gusket sin ásahusaide, ja dan muddui go lea vejolaš, gozihit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dán artihkkala ferte maiddái geahččat 6. artihkkala vuodul, mii geatnegahtta ráđđehusa konsulteret álgoálbmoga go lea áigumuš ásahit láhkamearrádusaid dahje hálddahuslaš mearrádusaid main lea mearkkašupmi sidjiide.

ON-soahpamušas 1966 siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra 27. artihkkalis daddjo ahte stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkoldatlaš dahje gielalaš unnitlogut, ii galgga sis geat gullet daidda, rivvejuvvo vuoigatvuohta, ovttas eará miellahtuiguin iežas joavkkus, doaimmahit iežaset kultuvrra, dovddastit iežaset oskku ja čađahit oskkudoaimmaid, dahje geavahit iežaset giela. Norga lea 1991:s vuolláičállán ON-soahpamuša mánáid vuoigatvuođaid birra, Mánáidkonvenšuvnna. Mánáidkonvenšuvdna siskkilduvvui olmmošvuoigatvuođalága bokte 2003:s ja nappo manná dat ovdalii Norgga lágaide. 30. artihkal čujuha njuolga unnitloguid ja álgoálbmogiid mánáide: “Stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkoldat-, dahje gielalaš unnitlogut dahje olbmot geat gullet álgoálbmogii, ii galgga mánás mii gullá unnitlohkui dahje álgoálbmogii, hehttejuvvo su vuoigatvuohta ovttas earáiguin geat gullet su jovkui, eallit iežas kultuvrra mielde, dovddastit iežas oskku ja doaimmahit iežas kultuvrra dahje geavahit iežas giela. Mánáidkonvenšuvnna 30. artihkal addá sámi mánáide oktagaslaš vuoigatvuođa bisuhit iežaset kultuvrra ja iežaset kultuvrralaš identitehta. Mánáidkonvenšuvnna artihkal 17 d) čujuha maiddái álgoálbmotmánáide, go doppe daddjojuvvo ahte stáhta galgá: “ávžžuhit mediahivvodaga erenoamážit válđit vuhtii daid mánáid gielalaš dárbbuid geat gullet unnitlohkui dahje álgoálbmogii”.

UNESCO-soahpamuš vuoigatvuođalaš kulturárbbi birra 2003, lea ráhkaduvvon dainna ulbmiliin ahte sihkkarastit ja lasihit diđolašvuođa vuoigatvuođalaš kulturárbbi mearkkašumi ja dan árvvus atnima hárrái. Norga vuolláičálii soahpamuša 2007:s. Soahpamuša ulbmil lea suodjalit vuoigatvuođalaš kulturalbmanahhtimiid, ja dan bokte čalmmustahttit ja sihkkarastit guoskevaš servodagaid, joavkkuid ja ovttaskas olbmuid kultuvrra ja dan árvvus atnima. St.prp. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven (Miediheami birra vuolláičállit UNESCO konvenšuvnna vuoigatvuođalaš kulturárbbi suodjaleami hárrái) deattuhii ahte lea stuorit dárbu suodjalit Norgga sámi álgoálbmoga ja naššuvnnalaš unnitloguid vuoigatvuođalaš kulturárbbi, ja ahte erenoamážit lea deatalaš deattuhit álgoálbmogiid ja naššuvnnalaš unnitloguid Norggas, go árvvoštallojuvvo deavdá go Norga soahpamuša gáibádusaid.

Norgga kulturráđđi lea Kulturdepartemeanttas ožžon gohččuma dievasmahttit UNESCO-soahpamuša vuoigatvuođalaš kulturárbbi suodjaleami hárrái, ja ášši lea leamaš ságas Sámedikki ja Norgga kulturráđi čoahkkimis. Sámediggi lea deattuhan ahte easka ásahuvvon ráđdeaddi fágálávdegottis, mii galgá Norggas bargat vuoigatvuođalaš kulturárbbi evttohemiin Unesco golmma riikkaidgaskasaš listui, ferte leat gelbbolašvuohta álgoálbmogiid/sámiid ja naššuvnnalaš unnitloguid vuoigatvuođalaš kulturárbbi dáfus.

Sámediggi lea nammadan ovttalahttu fágalávdegoddái. Sámediggi áigu čuoovvilit ságastallama ja ovttasbarggu Norgga kulturráđiin ja Kulturdepartemeanttain soahpamuša dievasmahttima hárrái.

Sámi dáidda ja kultureallin

Sámediggeráđdi lea välljen ahte dán dieđáhusa proseassas ii ovddit čielggadusa kultuvrra birra. Dán teakstaoasis áigut danne oanehaččat čilget dálá dili sámi dáidda- ja kultursuorggis. Čilgehusa vuodđun lea Sámedikki kultursuorggi bušeahtta.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Juolludeamit	29	30	31	32	44	47	53	61	65	67	70
Kulturdep.:s	100	244	734	613	243	905	543	993	353	379	379
Sámediggái											
- lassáneapmi jagis		1 144	1 490	879	11 630	3 662	5 638	8 450	3 360	2 026	3 000
- lassáneapmi jagis, %		3,9 %	4,9 %	2,80 %	35,70 %	8,30 %	11,80 %	15,80 %	5,40 %	3,10 %	4,45 %
Juolludeamit	18	38	40	41	44	53	64	72	77	83	94
Sámedikkis kultuvrii	205	569	028	973	410	624	785	597	007	245	587
- lassáneapmi jagis		20 364	1 459	1 945	2 437	9 214	11 161	7 812	4 410	6 238	11 342
- lassáneapmi jagis, %		111,9 %	3,8 %	4,9 %	5,8 %	20,7 %	20,8 %	12,1 %	6,1 %	8,1 %	13,6 %

Tabella čájeha Kulturdepartemeantta juolludeami Sámediggái (bajimus ráidu) ja juolludeamiid Sámedikkis kulturdoaimmaide oktiibuot Sámedikki bušeahta bokte. Tabella čájeha guokte beali; nubbi ahte juolludeamit Kulturdepartemeanttas Sámediggái eai vástit dan juolludeapmái maid Sámediggi addái kultuvrii, ja nubbi ahte Sámedikki bušeahtas leat ollu jagiid leamaš stuora lassáneamit.

Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanáhusat

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid sámi kulturviesuide ja kulturgaskkustanáhusaide. Doarjja galgá leat veahkin kulturgaskkustanáhusaide mat čalmmustahttet sámi kultureallima ja doibmet sámi kultuvrra ovddideami arenan.

Dáid kulturviesuin ja kulturgaskkustanáhusain leat oalle iešguđetlágan doaimmat. Dat boahťa muhtin muddui das go daid ásaheamis lea iešguđetlágan duogáš ja muhtin muddui leat iešguđetlágan ekonomalaš rámmaeavttut. Lea datte maiddái nu ahte ásaheamis leat leamaš iešguđetlágan návccat ovdánahttit iežaset doaimma ja barggu. Muhtin ásaheamis leat leamaš gievrrat ovdánit ja leat doaimman “čuovgadoardnan” iežaset báikkálaš servodagain, go fas eará ásaheamis lea unnit doaimma, mii fas dagaha unnit ovdáneami ja stuorruma. Go leat dien meari stuora erohusat sámi kulturásahusaid gaska, de lea lunddolaš ahte feritejit čadahuvtot iešguđetlágan doaimmabijut vai ásaheamis leat ovdánit dohkálaččat.

Sámediggi dáhttu doalahit ja ovddidit doaimmaid sámi kulturviesuin, sihke čielga politihka ja jahkásaš ruhtajuolludeamiid bokte. Ásaheamis aldiineaset lea almmotge sierra ovddasvástádus doalahit ja ovdánahttit iežaset ásaheamis, ja háhkat buori ovttasbarggu iešguđetlágan bealálaččaiguin. Danne sámediggi bidjá čielga eavttuid buot ásaheamis doaimmii mat ožžot njuolggodoarjaga sámedikki bušeahta bokte.

Sámediggi lea 2013:s ásaheamis ođđa ortnega iežamet bušeahtas, man leat gohčodan dáidaga ja kulturgaskkusteami arenat, ja masa gullet proševttat, stipeanddat ja doaimmabijut. Sámi kulturviesut ja

kulturgaskustanasahusat mat eai oaččo njuolggodoarjaga sámedikki bokte, sáhttet dán ortnegis ohcat doarjaga.

Ásahusdieđáhusa (2008) čuovvoleapmin leat mii čuovvolan ollu vuoruhuvvon doaimmaid. Dat leat mángga sámi kulturviesu odđasis organiseren, namalassii nuppástuhttin vuodđudussan ja oasussearvin, stivralahtuid nammadanváldi ásahusain maidda Sámediggi addá njuolggodoarjaga, ja vuodđudusaid njuolggadusrievdadeapmi. Dát doaimmat leat oassin sámi ásahusaid ovdánahttimis, ja daid deatlašvuoda deattuheapmi sámi demokratiija nannemis ja ovdánahttimis.

Sámi festiválat

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid sámi festiválaide. Doarjja galgá leat mielde nanneme sámi festiválaide mat čalmmustahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi kultuvrra.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte sámi festiválat galget bisuhuvvot ja ovdánit deatlaš sámi ja eará álgoálbmogiid dáidda- ja kulturarenan, ja ahte dat galget leat jahkásaš doalut mat geasuhit gehččiid, artisttaid ja kulturgaskkusteddjiid Sámis ja eará álgoálbmotservodagain.

Sámi festiválat leat hui deatlaš sámi servodahkii. Dain lea sihke čálgoekonomalaš ja márkaneconomalaš árvu. Festiválain lea kultuvrralaš árvu, gielalaš árvu, dat huksejit identitehta ja ásahit bargosajiid, buktet gálvojođu ja muđui ávkki servodahkii. Dat leat maiddá sámiid, iešguđet buolvvaid ja iešguđet álbmogiid gávnadanbáikkid.

Kultuvrralaš fáldadagat servodagas oppalaččat mannet dan guvlui ahte festiválaide lohku sakka lassána. Eambo fáldatberoštupmi kultureallimis geasuha buotlágan servodatlahtuid ja lasiha vuordamušaid festiválaide kvalitehta ja sisdoalu hárrái. Sámi festiválat atnet dárbbaslašžan čuovvut dien ovdáneami, mii fas eaktuda oadjebas birgenvuođu ja bissovašvuoda, sihke ekonomalaš ja olmmošlaš resurssaid dáfus.

Teáhter ja lávdedáidda

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid guovtti sámi teáhterii, Beivváš Sámi Našunálateáhterii ja Áajelsaemien Teaterii. Doarjja galgá leat mielde ovdánahttime dieid sajáiduvvan sámi teáhteriiid dáiddalaččat, ja leat veahkin dasa ahte dat sáhttet buvttadit alla dási lávdedáidaga ja mátkkoštit lávdedáidagiin, nu ahte doibmet kulturvásiheami ja kulturgaskkusteami arenan, ja báikin gos sámegeiella geavahuvvo ja čalmmustahttojuvvo.

Sámi servodagain lea teáhter čájehuvvon odđaaigásaš lávddis oalle nuorra dáiddavuohki. Sámi lávdedáidda ja teáhterdoaimma lea deatlaš sámi dáidaga, kultuvrra, giela ja identitehta vásiheapmái, čalmmustahttimii ja gaskkusteapmái. Teáhter lea dáiddavuohki masa servet mánggalágan dáiddárat: neavttárat, dánsejeaddjit, rešisevrat, dramatihkkárat, hábmejeaddjit, musihkkárat, scenográfát ja nu ain.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte sámi teáhterdoaimma bisuhuvvo ja ovdána, sihke sajáiduvvan sámi teáhterat ja astoáiggeteáhterdoaimma. Mánáid ja nuoraid teáhterdoaimma lea vuoruhuvvon suorgi.

Sámediggi bargá ovttas Beivváš Sámi Našunálateáhteriiin oazžut odđa teáhervistti sámi našunálateáhterii. Sámediggi lea addán Statsbyggii bargun plánet odđa vistti. Prográmmabargu oktan latnja- ja doaimmaprogrammain lea juo gárvis, ja leat čađahuvvon konsultašuvnnat Kulturdepartemeanttain odđa sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami hárrái. Prošeavtta viidáset čađaheapmi dahkkojuvvo viessoláigoruhtadeami ortnega vuogádaga mielde.

Girjjálašvuotta

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga girjjálašvuoda almmuhemiide ohcanvuđot ortnega bokte. Doarjjaortnega ulbmiljoavkun leat leamaš sámi girjjálašvuoda lohkkat. Hui oallugat ohcet doarjaga girjjálašvuoda almmuhemiide, ja lohku lassána jagis jahkái. Sámediggi lea maŋemus jagiid vuoruhan mánáid ja nuoraid go juolluda ruđa girjjálašvuhtii. Dát guoská erenoamážit sámi čáppagirjjálašvuhtii, jorgaluvvon čáppagirjjálašvuhtii ja jietnagirjjiide. Movttiidahttin dihte mánáid ja nuoraid lohkat eambo ja vai dan golmma sámegeilli almmuhuvvojit eambo, de lea Sámediggi válljen erenoamážit ovddidit girjjálašvuoda mánáide ja nuoraide.

Sámi dáidda- ja kulturbirrasat leat moaitán girjjálašvuoda- ja musihkkaohcamiid árvvoštallama. Dáiddáriid gáibáduš lea ahte fertet earuhit politihka ja fága. Dáidda- ja kulturfágalaš árvvoštallan galgá leat vuodđun go ohccojuvvon proševttat árvvoštallojuvvojit.

Sámediggi lea dadjat áidna mii doarju sámegeiel girjjálašvuoda almmuheami. Dat lea hástalus go lea sáhka addimis sámi girječálliide dohkálaš rámmaeavttuid. Ođđa girjjálaš albmanahttinvuogit, nu mo áppát ja e-girjijt, addet vel stuorit hástalusaid daid ekonomalaš rámmaeavttuid hárrái maid Sámediggi hálddaša.

Musihkka

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga musihkkaalmmuhemiide ohcanvuđot ortnega bokte. Lea maiddá juolluduvvon doarjja musihkka-video ráhkadeapmái ja turné-doibmii. Bohtet hui ollu ohcamat. Sámediggi vuoruhá jahkásaččat bušeahta bokte guđet doaimmat galget oažžut doarjaga, ja vuoruheamit sáhttet rievdat jagis jahkái.

Sámediggi lea maŋemus jagiid vuoruhan nuorra sámi musihkkáriid ovddideami. Erenoamážit leat dorjon nuorra musihkkáriid stuorit márkaniid guvlui, ámmátdási ja márkantievrrideami dáfus. Sámi musihkka ođasmuvvá ja ovdána seamma ládje go musihkka muđui servodagas, mii fas lea boktán eambo beroštumi ja bivnutvuoda.

Árbevirolaš sámi juoigan ii leat vuoruhuvvon 2010 rájes. Vai leat sáhttán doarjut nuorra musihkkáriid ja mánáid ja nuoraid musihka, de lea árbevirolaš juoigan biddjon maŋjelii, ja dat lea dahkkojuvvon ekonomalaš rámmaeavttuid geažil. Nu go girjjálašvuoda doarjagiid dáfus, de leat maiddá musihkkabirrasat moaitán váilevaš einnosteami vuoruhemiid dáfus.

Visuála dáidda

Sámediggi doarju sámi dáidaga dáiddáršiehtadusa bokte. Álggu rájes juo lea sámi dálá áigge dáidaga ja dáiddaduoji sisaoastima ortnet leamaš oassin šiehtadusas. Ulbmilin šiehtadusain lea čalmmustahttit sámi dáidaga. Dáidda galgá čohkkejuvvot boahhtevaš sámi dáiddamusei.

Sámediggi lea addán gulaskuddancealkámuša Stuoradiggedieđáhussii nr. 23 (2011-2012) mii lea visuála dáidaga birra. Stuoradiggedieđáhusas čielggada Kulturdepartemeanta sámi dáidaga ja ovddida departemeantta árvvoštallamiid. Departemeanta árvvoštallá earret eará ahte: “Guovddáš eiseválddit galget vuhtii váldit sámi beali ollislaš kulturpolitihkas, mii galgá speadjalastit kultuvrralaš girjái vuoda mii lea Norggas. Buohkat geat orrot riikkas, galget beassat oahpásmuvvat ja dovddiidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Suorggi nannemis ja viiddideamis lea maiddá positiiva váikkuhus sámi dáiddáriid ja sámi ášahusaid guovdu”.

Norgga kulturráđđi definere otná visuála dáiddasuorggi iežas strategijaplánas 2011--2014, čuovvovaš vugiin: “Otná dáiddasuorgái gullá njuhttojuvvon govva, fotografiija, sárggus, grafihkka, skulptuvra, video/filbma/dokumentára, installašuvnnat, báikái gullevaš ja relašuvdnavuđot ovdanbuktimat, jietnadáidda, performance, neahttadáidda, streetart, grafitti, govvaráiddut, artists' books, olggu ja almmolaš lanjaid geavaheapmi jna. Dáidda sáhtá leat diŋga, muhto seamma bures maiddá dahku,

dáhpáhus ja dilálašvuohta. Dáiddasuorgái gullet maiddá dat deatalaš rollat maid digaštallan ja máhttobuvttadeapmi ovddastit, sihke olbmo iežas dáiddavuohkin, muhto maiddá semináraid ja almmuhemiid hámis.”

Duodji lea guhkes ja nanu árbevierru sámi dáiddabirrasiin. Duodjái gullet buotlágan ráhkadeaddji doaimmat nugo dipmaduodji, ámmátduodji, dáiddaduodji, garraduodji ja smávvaindustriija man vuodđun lea sámi kultuvra ja árbevierru. Odne earuhuvvo dáidda ja duodji, mas dáidda fátmasta friddjahutkkálaš dáiddaduoji, ja duodjin ges adnojuvvo ráhkadeapmi man vuodđun lea sámi árbevierru.

Filbma

Sámedikkis lea ohcanvuđot ortnet mas vuoruhuvvojit doarjagat sámi filbma- ja mediafálaldagaide ja dokumentáraid buvttadeapmái sámi dilálašvuodaid birra.

Sámediggi addá njuolggodoarjaga Internašunála Sámi filbmaguovddázii AS (ISF) Guovdageainnus. Guovddáš ásahuvvui 2007:s ja dan áidna eaiggát lea Guovdageainnu suohkan.

Guovddázis lea riikkaidgaskasaš stáhtus, vaikko stáhtadoarjja addojuvvo ge poastta 73 (guovlulaš filbmaguovddázat) bokte. ISF hástalus lea váilevaš doaibmaruhtadeapmi. Sámediggi lea lohkan iežas mielas searvat filbmaguovddáža eaiggádin. Filbmaguovddáš háliida ahte eambbo almmolaš bealit Norggas, Ruotas ja Suomas berrejit searvat eaiggádin. Dat dagahivččii ahte guovddáš sáhtášii ohcat našuvnnalaš ruhtadeami diein riikkain, mii sáhtášii lasihit sámi filmmaid buvttadeami. Doaimmat ISF olis leat sakka lassánan, ja ođđa proševttat ja taleanttat leat ilbman mearkkašahtti láhkái. Dat ovttasbarget dasa lassin filmbabirrasiguin Norggas, Ruotas Suomas ja Ruoššas. 2011:s ja 2012:s almmuhii ISF doarjagiid sámi filmmaid ovdánahttimii ja buvttadeapmái.

Sámi filbma lea sihke deatalaš kulturfálaldat ja gielladoaibma. Sámediggi lea danne bušeahta ohcanvuđot doarjagiid bokte sámegielladoaimmaide vuoruhan sámi mánáid- ja nuoraidfilmmaid dubbema. Dán ášši leat mii maiddá ovddidan ráđđehussii.

Museat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga guđa konsoliderejuvvon sámi museii. Ulbmil dainna ortnegiin lea seailluhit, hálddašit ja gaskkustit sámi kulturhistorjjá báikkálaš servodagain. Sámi museat doaimmahit iežaset museadoaimmaid museafágalaš prinsihpaid, našuvnnalaš mihttomeriid ja Sámedikki njuolggadusaid mielde. Sámi museadoaibma lea deatalaš ásahussan sámi servodagain, mas sámi museain lea guovddáš sajádat sámi demokratiija čađaheamis, vaikko stáhta ii leat ge daidda láhčán nu buriid rámmaeavttuid. Sámi museat ieža ja Sámediggi háliidit ovddidit sámi museaid ain dobbeli, muhto das leat ollu hástalusat. Leat sihke museafágalaš hástalusat, ja maiddá hástalusat dan hárrái ahte lea dárbbalaš viiddidit ja hukset ođđa museavisttiid.

Lea ráhkaduvvon čielggadus Bååstede – sámi kulturárbbi máhcaheapmi, man maiddá guoskevaš bealit, Kulturhistorjjálaš musea, Norgga álbmotmusea ja Sámediggi, leat mearridan. Mearrádusas daddjo ahte sámi kulturhistorjjálaš dávvirat mat dál leat Norgga álbmotmuseas, galget máhcahuvvot sámi museaide. Diet proseassa lea áigeáddjái ja divrras, ja dasa ferte gávndot ruhtadeapmi.

Sámi museadoaibma ii ovddiduvvo dán diedáhusas, muhto giedáhallojuvvo sierra museapolitiikkálaš čielggadusas.

Girjerádjosat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga ovcci girjebussii. Dasa lassin addit mii investerendoarjaga ođđa bussiid oastimii. Mis lea maiddá iežamet girjerájus sámediggeiviesus Kárášjogas.

Sámedikki váldomihttu sámi girjerájusbálvalusain lea ahte olles sámi álbmot galgá oažžut dohkálaš girjerájusfálaldaga. Sámis ássat olbmot biedgguid. Sámedikki girjerájus ja sámi girjebusset leat deatalaččat dasa ahte lágideat girjerájusfálaldaga álbmogii. Sámedikki girjerájus galgá leat sámi girjjálašvuoda ja girjerájusbálvalusa gelbbolašvuodaguovddáš, ja dat galgá leat hálddašangirjerájus Sámedikki politihkkáriidda ja bargiide.

Girjerájus ja girjebusset eai gieđahallojuvvo dán dieđáhusas. Boahttevaš čielggadusas girjerádjosiid birra guorahallat mii áššesuorggi dárkileappot.

Valáštallan

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid sámi valáštallanorganisašuvnnaide. Ulbmil dáinna ortnegiin lea bisuhit fysalaš doaimmaide arenaid ja arenaid gos sámi mánát ja nuorat besset vásihit oktavuoda, mat leat identitehta huksejeddjit.

Njuolggodoarjja Sámedikkis manná organisašuvnnaid jodiheapmái ja doibmii. Dasa lassin lea Sápmi, Sámi Valáštallanlihtu (SVL) bokte 2004 rájes juohke nuppi jagi searvan guossin Arctic Winter Games lágideamis. Joavkkus mii lea mátkkoštan Canadai/Alaskai, leat mielde leamaš sihke valáštallit ja kulturovddasteaddjit. Sápmi lea gilvvuide sádden nieida- ja bárdnečuigiid ja spábbačiekčamáii ges juniorieiddaid.

Sámediggi lea jahkásaččat 2005 rájes ožžon speallanruđaid bokte juolludeami Kulturdepartemeanttas. Dát ruđat galget juolludaneavttuid mielde mannat bisuhit ja ovdánahttit erenoamáš sámi valáštallandoaimmaid, ja erenoamážit doaimmaid mánáid ja nuoraid váste. Doarjja máksojuvvo Sámediggái, ja dat lea buot jagiid áigodagas 2005-2011 máksán dan viidáseappot SVL-N:ii.

Eaktodáhtolaš searvit ja ovtastusat

Eaktodáhtolašvuodas lea sihke servodatlaš ja ekonomalaš mearkkašupmi. Eaktodáhtolaš organisašuvnna leat guovddáš doaimmaheaddjit máŋgga servodatsuorggis iežaset barggu bokte, maiddá go lágideat vejolašvuodaid aktiivvalaččat searvat, ja dan sosiála oktavuoda bokte man dat ovddastit. Dain leat ollu rollat servodagas, go dat leat gávnadansajit, oahppansajit, kulturgaskusteaddjit, iešguđetlágan bálvalusaid buvttadeaddjit, doaimmaguovddážat, vuolgaheaddjit ja dieđusge maiddá váikkuhangaskaoamit ja “bearráigeahččit”. Danne lea almmolašvuoda ja eaktodáhtolašvuoda ovttasdoaimma hirbmat deatalaš, maiddá kultursuorggi ovddideamis.

Brutto nátionálabuktaga ektui dagai eaktodáhtolaš organisašuvnnaid árvoháhkkan, oktan eaktodáhtolaš bargguin, 3,9 % jagis 2010. Bargu man eaktodáhtolaš olbmot doaimmahit, lea meroštallojuvvon dahkat 60 miljárdda kruvno. Seammás diehtit ahte dien doaimma ii sáhte ruđain mihtidit, go olbmot skeŋkejit iežaset áiggi. Stuora rievdamat politihkas maŋemus jagiid váikkuhit eaktodáhtolaš servviid dietnasiidda, ovdamearkka dihte speallanautomáhtaid gielidn ja buhtadusortnet mii dan sadjái bođii, rásserohtasoassi ja lassiarvodivada buhtadusortnet 2010 rájes. Eaktodáhtolaš doaimma vásiha stuora rievdamiid, sihke viidodaga, hámi ja sisdoalu dáfus, oppalaš servodatproseassaid olis. Go olbmuid searvan kulturfálaldagaide rievdá, organisašuvnavuogit ja demográfalaš bealit rivdet jna., de dat váikkuha eaktodáhtolaš doaimma ja movtta searvat eaktodáhtolaš bargui. Smávva servodagain lihkestuvvet buorebut oažžut stuorit osiid álbmogis searvat eaktodáhtolaš bargui.

Maiddá sámi oktavuodas lea eaktodáhtolašvuodas stuora mearkkašupmi kulturdoibmii. Ollu sámi ášahusat eai livčče áigái bohtán eaktodáhtolaš báikkálaš álggaheddjiid ja olbmuid haga. Eaktodáhtolaš ášahusain lea maiddá mearkkašupmi iešguđetlágan valáštallan-, dáidda- ja kulturorganisašuvnnaide, muhto maiddá nuvttabarggu ja eaktodáhtolašvuoda bokte iešguđetlágan kulturlágidemiin. Eaktodáhtolašvuoda bokte ášahuvvojit deatalaš gávnadansajit, erenoamážit mánáide ja nuoraide. Sámi organisašuvnadoaimmas lea rádjerasttideapmi maiddá mearkkašahhti.

Sámediggi juolluda doaimmadoarjaga iešguđetlágan kulturorganisašuvnnaide, ja juolluda ohcama vuodul doarjaga iešguđetlágan doaluide maid eaktodáhtolaš kulturbealálaččat lágídit.

Dál lea digaštallan eaktodáhtolašvuoda ja profeshonaliserema birra eaktodáhtolašvuodas, maiddáid dáidda- ja kultureallima dáfus. Lea earret eará váttis oažžut olbmuid eaktodáhtolaččat váldit ovddasvástádusa organisašuvnadoaimmaid dáfus, ja de fertejit bálkáhít olbmuid dasa. Mánngat doarjjaohccit mitalit ahte lea šaddan váddáseabbo oažžut olbmuid bargat nuvttá, ja danne dárbbášit sii ruđa bálkáhít/buhtadit olbmuid bargat. Sámi festiválat leat buori muddui vuodđuduvvon eaktodáhtolašvuoda ala, go servodaga rievdan dien dáfus ii vuos leat ollen dohko.

Mihttun lea ahte sámi eaktodáhtolaš kultureallimis galget leat buorit rámmaeavttut vai sáhttet ovdánit ja hutkat ođđa ja gelddolaš doaimmaid, mat addet movtta searvat dakkár bargui, ja mii dahká dan geasuheaddjin gilvvus eará fáldalagaiguin.

Media

Sámedikki mihttomearri mediapolitiikain leat mánngabealat sámi mediat mat čalmmustahttet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima. Mediat galget ieža fállat arenaid gos sámegeielas, sámi kultuvrras ja servodateallimis lea sorjjasmeahttun jietna, ja mii lea identitehta huksejeaddji. Sámediggi juolluda iežas bušeahta bokte doarjagiid iešguđetlágan almmuhemiide ja NuorajTV:ii, mii lea neahta-tv julevsámegillii ja man julevsámi nuorat doaimmahit.

Sámedikkis ii leat hálddašanoovddasvástádus sámi mediapolitiikas. Mediabearráigeahčču hálddaša stáhtadoarjaga sámi aviissaide. Gulahallamis ráđdehusain fertet mii čielgasit ovdanbuktit maid mii atnit váilevažžan sin sámi mediapolitiikas. Lassin ráđdehusa sámi mediapolitiikkii juolluda Sámediggi doaimmadoarjagiid sámi almmuhemiide ja NuorajTV prošehtii.

Girjjiis ”Sámi logut mitalit 3” čujuhuvvo ahte sámi mediaid ovdáneapmi lea leamaš guovddázis bealušteame ja ovddideame sámi kultuvrra. Sámi bealis lea iežaset mediaid ásaheapmái biddjojuvvon stuora fuomášupmi, ja barggu boadusin lea ahte mis odne leat beaivválaš sámegeielfáldalagat radio, tv, aviissaid ja Interneahta bokte.

NRK Sápmi lea nannen iežas sajádaga sámi álbmoga guovdu, go lea dat media mas olbmot válljejit gullat sámi áššiid birra. Go sáddenáiggit leat lassánan ođđasiidda, mánáid-tv:ii ja magasiidnaprogrammaide, de lea das viidámus fáldat sámi álbmogii. NRK ja Sámediggi leaba ságastallan bargat sierra tv-kanála ásaheami ovdii, mii lea ge NRK Sápmi mihttomearri.

Leat ain hástalusat mediafáldalagaid dáfus mat bures áimmahušaše julev- ja lullisámi giellaguovlluid, ja mat attáše julev- ja lullisámiide dohkálaš ja dásearvosas mediafáldalaga. Mediafáldat lullisámegillii lea okta ášši ovttasbargošiehtadusas lullisámi guovllu dáfus. Sámediggeráđđi dáhttu oažžut áigái kártema čielggadan dihte mediafáldalaga lullisámiide ja lullisámegillii. NuorajTV bargá viiddidit seamma fáldalaga nuoraide lullisámi guovllus. Girjjiis “Sámi logut mitalit 3” gávnnavuvvo ahte orru leame nu ahte sámit olggobealde Finnmárkku eai geavat sámi mediaid seamma aktiivvalaččat go sápmelaččat Finnmárkkus. Dát dáidá bohtit das go eanas oassi mediafáldalagas lea davvisámegillii.

Sosiála mediaid ja interneahta geavaheapmi lea ovdáneame nuoraid gaskkas. Sii álkit heivehit iežaset digitála ođasmuvvamiidda, ja dasa lea earret eará NuorajTV buorre ovdamearka.

Eai leat čađahuvvon viiddis iskkadeamit sámi mediaid birra Skogerbo raportta rájes, ”Samiske medier. Innhold, bruk og rammevilkår” (2000) (Sámi mediat. Sisdoallu, geavaheapmi ja rámmaeavttut, 2000). Sámediggi lei dinguon dien raportta.

Artihkal sámi mediaid birra girjjis “Sámi logut mitalit 3” rávve ahte čadáhuvvo ođđa iskkadeapmi sámi mediaid birra. Dat lea erenoamáš deatalaš iskan dihte man muddui sámiide olggobealde eanemus guovddáš sámi guovlluid lea dohkálaš mediafálaldat, ja erenoamážit olggobealde Sis-Finnmárkkku. Berre maiddái dárkileappot guorahallojuvvot mo sámi aviissaide lea beroštupmi ja makkár rámmaeavttut dain leat. Ođđaágásaš mediaid geavaheapmi sámiid gaskkas berre maiddái iskojuvvot, mo sámit geavahit daid, ja man muddui dat geavahuvvojit diehtogáldun sámi dilálašvuodaid hárrái.

Kulturealáhus

Sámedikkis lea iežas ealáhusdieđáhusas (2011) bidjan kulturealáhusa oktan áŋgiruššansuorgin. Dán áŋgiruššansuorggi mihttomearrin lea háhkat eambo bargosajiid sámi kulturealáhusain ja kultuvrii vuodustuvvon ealáhusain.

Kulturealáhus ráddjejuvvo ealáhusdieđáhusas priváhta ealáhusan mat ráhkadit ja vuvdet kultuvrralaš gálvvuid dahje bálvalusaid. Diet leat earret eará sámi almmuhus- ja máinnusdoaimmat, arkitektuvra, girjjit, aviissat, bládit jna, design, foto, filbma, video, duodji, dáiddalaš doaibma (čadaheaddji ja ráhkadeaddji dáidda, dáiddaduodji) ja musihkka. Mátkkoštanealáhus adnojuvvo leat sierra ealáhus, mas sámi kulturelemeantat leat guovddáš oassin fitnodaga doaimmas. Duodjealáhus lea deatalaš ealáhus mas leat guhkes árbevierut sámi servodagas. Mihttomearit ja strategiijat mátkkoštanealáhusa ja duoji hárrái leat gieđahallojuvvon Sámedikki ealáhusdieđáhusas.

Eará bealit dien ealáhusas leat dat dáiddalaš buktagat maid sámi dáidda- ja kulturdoaimmaheaddjit ráhkadit. Kulturealáhusas lea buori muddui sáhka sámi dáiddáriid rámmaeavttuin. Danne áigut mii maiddái dán dieđáhusas váldit ovdan ášši sierra áŋgiruššansuorgin, mas dáiddáriid doaibma erenoamážit deattuhuvvo.

Sámedikki áŋgiruššan kulturealáhusaid ovddas boahá lassin dan viiddis áŋgiruššamii mii muđui lea sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Lea áibbas mearrideaddji eaktu ahte mis lea ealli ja nanu sámi dáidda- ja kultureallin, go dan haga ii livčče mis makkárge kulturealáhus.

Kulturealáhus lea hui áigejuovdilis ášši miehtá riikka. Kulturdepartemeanta, Ealáhus- ja gávpdepartemeanta ja Gielda- ja guovlodepartemeanta ovddidit 2013 mielde kulturealáhusaid doaibmaplána. Buot fylkkagielddain sámi guovlluin leat sierra doaibmaplánat iežaset kulturealáhusáŋgiruššamiidda, ja Romssas ja Finnemárkkus leat ásahuvvon sierra kulturealáhusfoanddat. Dasa lassin lea Davvi-Norgga Seastinbáŋku ásahan vuodđudusa mii galgá juohkit 100 miljovna kruvno kulturealáhusáigumušaide riikkaosis.

Hástalusat otná kulturpolitihkas

Sámi dáidaga ja kultureallima dála dili guorahallan čájeha ahte mis leat ollu hástalusat kultursuorggis. Dieđáhusas eai leat vástádušat buot hástalusaid, muhto áŋgiruššansurggiid oktavuodas gieđahallat mii mánga dain surggiin bajit dásis.

Sámedikki stuorimus hástalus sámi kulturpolitihkas lea min váilevaš doaibmanmunni sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái. Mii háliidivččimet leat njunuš eavttuidbiddji sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideamis. Sámedikki vejolašvuodát váldit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái ráddjejuvvo dan dihte go Sámedikki ja ráđđehusa gaskka leat váilevaš bušeahttačielggadeamit. Mii fertet áigges áigái eallit daid láidestusaiguin maid ráđđehus bidjá stáhtabušehta bokte.

Viidáseappot oaivvildit mii ahte sámi kultuvra ii leat ožžon iežas lunddolaš ja deatalaš saji eará almmolaš eiseválddiid politihkas. Sámediggi šaddá dávjá akto bargat sámi dáidaga ja kultuvrra

nannemiin, ovddidemiin ja gaskkustemiin. Dát dagaha vuosttažettiin sámi dáidaga ja kultureallima doaimmaheddjiid ovdii. Dat dagaha maiddáí álbmoga ovdii geat eai beasa vásihit ja muosáhit sámi dáidaga ja kultuvrra. Dat lea vahágin Norgga dáidda- ja kultureallimii.

Sámi dáiddár- ja kulturbiras moaitá Sámedikki das go mii bidjat politihkalaš láidestusaid dáiddáriidda sin beaivválaš dáiddalaš barggus. Lea go vejolaš earuhit dáiddalaš ja kulturfágalaš árvoštallamiid politihkalaš árvoštallamiin? Gokko galgá ráđji mannat, ja gean vuoruheamit/árvoštallamat galget biddjojuvvot vuodđun? Sáhtta go Sámediggi, mii lea sihke politihkalaš orgána ja hálddašanorgána, sirrejuvvot olggobeallái friddja ja sorjjasmeahttun dáidaga? Movt sáhtta Sámediggi bures hálldašit Sámedikki kulturráđaid sirrema prinsihpa vuodul, seammás go Sámediggi, mii dábálaččat šaddá akto ruhtadit sámi dáidda- ja kulturprošeavttaid, galgá sáhttit bidjat eavttuid gáibádusaid? Seammás lea ealli ja mánggabealat dáidda- ja kultureallin Sámedikki kulturpolitihkalaš mihttomearrin. Dát mearkaša ahte kulturpolitihkalaš árvoštallamis galget oppalaš ja bajitdási láidestussan leat gielalaš girjávuohta ja mánáid ja nuoraid vuoruheapmi, seammás go dáiddalaš friddjavuohta galgá vuhtii váldojuvvot.

Dát leat deatalaš gažaldagat mat gusket sámi dáiddáriid rámmaeavttuide. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min doarjagat sámi dáidagii ja kultuvrii, sihke njuolggodoarjagat, ohcanvuodot doarjagat ja dáiddársiehtadus. Vástádušat dáidda gažaldagaide fertejit gávdnot ovttasráđiid sámi dáiddárorganisašuvnnaiguin.

Ásahusdieđáhusa bokte 2008:s bijai Sámediggi iežas ásahuspolitihkkii vuoddu. Dieđáhusas leat láidestusat earret eará ásahusaid ođđasis organiseremii. Dat bargu lea dál jođus ja galgá ain jotkojuvvot. Ásahusdieđáhusas bohtet maiddáí ovdan makkár doaimmagáibádusat ásahusaide biddjojuvvot. Mii bidjat čielgaset gáibádusaid doaimma hárrái buot ásahusaide ja organisašuvnnaide mat ožžot njuolggodoarjaga Sámedikki bušeahta bokte. Sámediggi oaidná datte ahte mii eat leat leamaš doarvái čielgasat iežamet gulahallamis ásahusaiguin doaimmaid ja vuordámušaid hárrái.

Sámit lea álbmot mii orru njealji riikkas. Ráđjárasttideaddji bealli ferte maiddáí leat kulturpolitihka vuodđun.

Diehtovuodđu

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra lea ráhkaduvvon daid dieđuid vuodul mat mis leat eará dokumeanttain, statistihkas, evalueremiin ja dutkamis, raporttain maid leat diŋgon erenoamážit dán dieđáhusa ráhkadeapmái ja dasto vel dieđuid vuodul maid kultuvrii gullelaš olbmot leat vásáhusaid bokte háhkan.

Dán kapihttalis addit oanehis bajilgova diein dieđuin ja čilget oanehaččat manne dat leat relevanttat.

Sámi kultuvrra servodatdieđalaš mearkašupmi lea bures duodášuvvon. Muhto sámi kultuvra servodatbeallin, ja dat makkár mearkašupmi dáidda- ja kulturdoaimmaheamis lea servodahkii, lea unnán dutkojuvvon. Sámi dáidda- ja kulturuodot ealáhus lea maiddáí unnán dutkojuvvon. Dutkan dán suorggis attášii midjiide ávkkálaš dieđuid áiggis goas dát lea deatalaš ángiruššansuorgi riikkadásis ja okta dain ođđa ealáhusgeainnuin davvin.

Raporttat ja evalueremat

Kulturdieđáhusa bargui lea Sámediggi diŋgon guokte rapporta/váikkuhusanaliissa; Telemarksforskningas “Norsk kulturindeks 2012 – Resultater fra samisk område” (Norgga kulturindeksa 2012 – Bohtosat sámi guovllus), ja Norut Álttás “Kulturnæringer i samiske områder – sysselsetting og bedriftskultur” (Kulturealáhusat sámi guovlluin – bargosajit ja fitnodatvuogádat).

Goappaš raporttain leat mii bivdán vuodđun atnit 24 dihto suohkana. Dát ráddjeypmi lea dahkkojuvvon SED-guovllu vuodul, mii lea Sámedikki doarjjaortnegiid ealáhusovddideami doarjagiid guovlu, ja lea nappo oalle viiddis ráddjeypmi mii fáttmasta ollu suohkaniid gos sámi álbmot iešguđet muddui lea unnitlogus.

Liigeváikkuhusanaliissat dadjet dávjá juoidá doaimma birra dan jagis/áigodagas goas mihtida liigeváikkuhusaid, muhto unnán ovddit ja mañit jagiid birra. Seammás leat diekkár analiisat deatalaččat earret eará bealuštan dihte kulturdoaimmaid doarjuma. Vai oazžu politihkalaš dohkkeheami, de fertejit addojuvvot eambo čilgehusat dasa manne eambo ruhta geavahuvvo dáidda- ja kultursuorgái. Kultuvrra iešárvu ii leat doarvái ágga go suorgi galgá gilvalit ovdamearkka dihte oahpahusain, dearvvašvuodain ja ealáhusaiguin. Avkkálašvuoda árvu mii čuovvu ekonomalaš ja servodatbealálaš váikkuhusas, lea maiddá deatalaš. Sámi oktavuodas leat maiddá árvovariábelat nugo identitehta, gullelašvuhta ja giella guovddázis.

Lea ain stuora dárbu háhkat statistihka ja vuodđodieđuid sámi servodatdilálašvuodaid birra. Sámediggi árvvoštallá oazžut ráhkaduvvot sámi kulturindeavssaid ja liigeváikkuhusiskkademiid maiddá boahteáiggis, vai beasašeimmet čuovvut ovdáneami áiggi mielde. Lassin Sámedikki iežas bajilgovaide ja eará raporttaide ja čielggademiide attášii dat buori gova kultureallima ja bargosajiid dilálašvuodas sámi guovlluin.

Norgga kulturindeaksa 2012. Bohtosat sámi guovllus

Norgga kulturindeaksa lea jahkásaš bajilgovva Norgga suohkaniid, guovlluid ja fylkkaid kulturfálaldagain ja kulturdoaimmain. Indeaksa ráhkaduvvo dieđuid vuodul mángga almmolaš ossodagas, beroštusorganisašuvnnain ja servviin. Raporttas sámi guovllu dáfus ovddida Telemarksforskning bajilgova mii sáhtá mitalit juoidá kultureallima dili birra sámi guovllus Norsk kulturindeks 2012 loguid vuodul. Ovdbuktimis leat logut ja rehkenastimat sámi guovlluid hárrái, buohtastahttojuvvon riikka gaskameriin ja njeljiin davimus fylkkain, ja logut 24 välljejuvvon suohkanis. Vaikko Norsk kulturindeks vuodđodieđuin váilot soames áigeguovdilis dieđut sámi oktavuodas, de addá dat vuodu buohtastahttit kultureallima dilálašvuoda dán sámi guovllus eará regiovnaiguin, ja dadjat juoidá das mo kultureallima stáhtus lea iešguđet sámi suohkaniin.

Raporta čájeha ahte barggaheapmi lassána kulturealáhusain sámi guovlluin, ja ahte lassáneapmi lea leamaš stuorimus vásáhus- ja aktivitehtafitnodagain ja beroštusorganisašuvnnain. Barggaheapmi lea goasii beiliin lassánan ja lea stuorit lassáneapmi go riikkaoasis ja Norggas muđui. Sámi guovlluin barget 594 olbmo iešguđetlágan kulturfidnuin. 204 sis barget medias, 110 iešguđetlágan dáiddalaš bargguin, 228 olbmo leat kulturgaskkusteaddjit, omd. musea- ja girjerájusbarget, ja 52 olbmo barget dáiddaoahpahusain kulturskuvllain dahje sullasaš doaimmas.

Oktiibuot ássat 96 dáiddára sámi guovlluin. Dat vástida guokte dáiddára juohke duhá ássis, ja dat dáiddárluhku lea sullii bealli riikka gaskamearis. Dáiddáriid lohku sámi guovllus lea lassánan 6 % mañemus jagi. Riikkadásis ii leat dáiddáriid lohku lassánan.

Sámi guovlluid suohkaniin lea Guovdageaidnu dat stuora dáiddársuohkan. Dáppe leat oktiibuot 30 dáiddára, namalassii 10,2 juohke duhá ássi nammii, namalassii lea okta proseanta álbmogis miellahttu ovttá dahje mángga dáiddárorganisašuvnnas. Guovdageainnus lea 17 musihkkara ja komponistta, čieža neavttára ja guhtta visuála dáiddára. Guovdageaidnu lea goalmát sajis dáiddársuohkaniid logus.

Kulturealáhusat sámi guovlluin – barggaheami ovdáneapmi ja fitnodatkultuvra

Ulbmil raporttain man Norut Áltá lea ráhkadan, lea analiseret barggaheami ovdáneami ja fitnodatkultuvrra kulturealáhusain sámi guovllus. Raporta čájeha earret eará ahte dáiddáriid lohku lassána sámi guovlluin, ja ahte sámi guovlluin lea stuorit lassáneapmi go muđui riikkas. Analiissat čájehit ahte kulturealáhus vástida 4,5 % barggaheamis dan 24 suohkanis maid leat rehkenastán sámi suohkanin, mii lea veahá badjelis go Davvi-Norga, ja veahá vuollelis riikkadási. Leat veahá eambo nissonolbmot go dievddut mat barget kulturealáhusain. Bargiid lohku kulturealáhusain lea 2002 rájes

lassánan 33 % otnáži, goas bargiid lohku lea 880. Dat lea stuorit lassáneapmi go riikkaosis ja muđui riikkas.

Lassáneapmi lea erenoamážit leamaš vásáhus-/aktivitehtafitnodagain, doaibmi dáidaga/musihka guovdu ja ealáhusa beroštusorganisašuvnnain, ja duot maŋemus danne go ealáhussii gullet maiddá mánŋa dain giella- ja kulturguovddážiin mat leat ášahuvvon maŋemus logi jagis. Sámediggi doarju mánŋa dain.

Sámedikki ja sámi dáiddárorganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadusa evalueren Sámi dáiddárorganisašuvnnat ja Sámediggi ledje soahpan ahte sin gustovaš ovttasbargošiehtadus galgá evaluerejuvvot ovdal go ođđa váldošiehtadus galgá sohppojuvvot 2014 rájes. Evalueremis gehččojuvvui dáiddáršiehtadusa beaktilvuolta, mo dat lea doaibman, ja lea go dat leamaš mielde nanneme dáidaga ja dáiddáriid vejolašvuoda ovdánit sámi servodagas.

Evalueren čájehii ahte dáiddáršiehtadus lea leamaš deatalaš bissovaš ekonomalaš rámmaid ja ortnegiid lágideamis sámi dáidaga várás. Dat addá dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide sihkkaris vuodu mii dahká vejolažžan plánet doaimmaid guhkit áigái ovddasguvlui.

Dáiddáršiehtadus addá datte váilevaš ekonomalaš doaibmavejolašvuodaid. Norut Áltá čujuha ahte duogázin dasa lea šiehtadallandilálašvuolta Sámedikkiin, mii buori muddui lea mearridan ekonomalaš rámmaid ovdal go šiehtadallamat álget. Šiehtadallamiid rámmat dahket maiddá ahte lea váttis oazžut ođđa doaibmavugiid mielde šiehtadussii. Šiehtadus navdojuvvo maiddá ráddjet sámi dáiddárorganisašuvnnaid gulahallama Sámedikkiin, ja ráddje nappo sin vejolašvuoda gaskkustit iežaset dárbbuid dohko.

Evalueren čájeha maiddá ahte okta stuorimus hástalusain dasa ahte sáhttit dadjat maide šiehtadusa beaktilvuodas, lea ahte dáiddáršiehtadusas eai leat mearriduvvon mihttomearit. Dát ráddje vejolašvuoda sáhttit árvoštallat ahte addet go ekonomalaš doarjagat sávvojuvvon bohtosiid ja ahte ovdána go sámi dáidda rievttis guvlui.

Norut Áltá ávžžuha evalueremis ahte čađahuvvo vuđolaš ságaskuššan das máid bealálaččat áigot olahit diekkár ovttasbargošiehtadusain, maid sáhtta dahkat vai sámi dáidda ovdána, ja lea go ođđa šiehtadus rievttis geaidnu ovdáneapmái.

Sámedikki Kulturovdáneapmi-doarjjaortnega evalueren 2010:s evaluerejuvvui Sámedikki doarjja kulturovdáneapmái áigodagas 2006-2008. Evalueremis gehččojuvvui movt váikkuhangaskaoamit geavahuvvojedje áigodagas, ja movt doarjjaortnega ohccit ledje árvoštallan Sámedikki veahkkáivuoda bagadallamis ja áššemeannudeamis.

Evalueren čájehii ahte ruđat ledje adnon ollu iešgudetlágan doaimmaide mat leat ollu beroštumi baktán sámi kultureallimis. Eanas proševttat maida ohccojuvvo, eai livčče čađahuvvon almmá Sámedikki doarjaga haga. Evalueren čájehii viidáseappot ahte doarjagat kulturovdáneapmái leat háhkan eambo didolašvuoda sámi kultuvrra seailuheami, ovddideami ja gaskkusteami hárrái. Sámedikki doarjagat leat mielde addime sámi kulturovddideddjiide árvvu ja movtta joatkit iežaset proševttaiguin.

Evalueren čájehii maiddá ahte Sámedikkis lea buoridanmunni bagadallama dáfus ja proševttaid čuovvoleamis ja dárkkisteamis máksimiid oktavuodas.

Norut-Áltá čujuhii maiddá ahte Sámedikki doarjagiin kulturovddideapmái guhkit áiggi vuollái maiddá bohtá leat bargosajiid dáfus mearkkašupmi, muhto dán evalueremis ii leat leamaš vejolaš mihtidit dienlágan váikkuhusaid.

Evalueren duodaštii ahte Sámedikki doarjagat kulturovddideapmái leat deatalaččat sámi kultuvrra ovddidanbargus.

Čoahkkimat ja ávžžuhusat

Sámedikki vuosttaš dáiddárkonferánssa dollojuvvui Sámedikkis Kárášjogas čakčamánu 2012. Ulbmil konferánssain lei ásaht arena gos sáhtta lonohallat fágalaš vásáhusaid, sámi dáidaga ja kultuvrra muosáhusaid ja digaštallat kulturpolitihka. Prográmmas ledje logaldallamat ja dáiddalaš ovdanbuktimat buot dáiddašáŋŋeriin nugo lávdedáidda, luohiti, musihkka, girjjálašvuohta, visuála dáidda ja filbma. Konferánssa loahpas ledje joavkobarggut ja ávžžuhusat ja oainnuid ovddideapmi boahhtevaš kulturpolitihkkii.

Ávžžuhusat leat váldojuvvon mielde viidáset barggus kulturdieđáhusain. Okta oaidnu man oallugat ovddidedje, lei ahte našuvnnalaš kulturpolitihkka lea unnán váldán vuhtii sámi dáidaga ja kultuvrra ja nu nappo ohcaluvvo našuvnnalaš sámi kulturpolitihkka. Lei stuora beroštupmi searvat konferánsii ja oasseváldiid áŋgirvuohta čájehe ahte sámi dáiddáriin ja kulturbargiin lea stuora dárbu fágalaš čoahkkananbáikkiide. Danne áigu Sámediggi maiddá boahtteáiggis doallat dáiddárkonferánssaid áiggis áigái. Konferánssa lágduvvui ovttasráđiid Sámi dáiddárráđiin ja lea okta dáiddáršiehtadusa bohtosiin.

Sámediggeráđdi lea maiddá doallan gulahallančoahkkimiid kulturdoaluin 2012 geasi. Gulahallančoahkkimiid olis háliideimmet mii sámi dáidda- ja kultureallima oasálaččain ja eará berošteddjiin oazžut oainnuid boahhtevaš kulturpolitihkkii. Gulahallančoahkkimat leat addán Sámediggái vejolašvuođa oazžut áigái njuolggodigaštallama kulturpolitihka birra singuin geat gullet dohko ja geat beroštit das. Ovttas oainnuiguin mat leat boahán e-poastta bokte dahket oainnut ja ávžžuhusat gulahallančoahkkimiin deatalaš oasi dán dieđáhusa diehtovuodus.

Diehtovuoddu muđui

Ovdalaččas gávdnojit maiddá dieđut sámi dáidaga ja kultuvrra ja Sámedikki kulturpolitihka hárrái. Mii leat geavahan soames dutkamušaid dieđáhusbarggus. Dat boahá ovdan girjjálašvuodalisttus.

Kommenterejuvvon sámi statistihkka ráiddus “Sámi logut muitalit” addet vuđolaš dieđuid dilálašvuodaid birra sámi servodagas. 4. girjjis gehččojuvvojit erenoamážit Sámedikki juolludeamit kulturáigumušaide. Guoskevaš artihkkalis lea buorre bajilgovva Sámedikki juolludemiid sturrodagain, ohcanloguin dáidda ortnegiidda ja das gos ohcamat bohtet. 3. girjjis giedáhallojuvvot sámi mediat.

Ráđđehusa politihkka lea deatalaš vuodđun Sámedikki kulturpolitihkkii. Sin stuoradiggedieđáhusat ja čielggadeamit oppalaš sámeapolitihka ja kulturpolitihka hárrái leat maiddá deatalaš vuodđun dán dieđáhusbarggus.

Dasa lassin leat fágasuorggis ráhkaduvvon iešguđetlágan bajilgovat ekonomalaš ovdáneami hárrái Sámedikki iežas doarjagiid vuodul sámi kultuvrii.

Áŋgiruššansuorggit

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra galgá vuoruhit áŋgiruššansurggiid ja čalmmustahttit daid hástalusaid, mihttomeriid ja strategiijaid mat mis leat. Dás čuovvovaččat áigut almmuhit dan 4 áŋgiruššansuorggi. Dat ovdanbuktojuvvot sierralagaid, muhto oktasaš mihttomearri lea dattege ealli ja máŋggabealat dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta ja lea buohkaide olámuttos. Dat njeallje áŋgiruššansuorggi leat:

- 1. Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái**
- 2. Sámi dáiddáriidda buoret rámmaeavttut**
- 3. Sámi kulturásahusat sámi kultuvrra gaskkusteami ja muosáheami arenan**

4. Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain

Hástalusaid identifiseren kultursuorggis lea daid vásáhusaid vuodul mat mis alddiineamet leat politihka ovddideamis ja daid máhtuid vuodul mat mis dien suorggis leat olámuttos. Erenoamážit leat mii deattuhan oainnuid ja ávžžuhusaid mat bohtet sámi dáidda- ja kulturdoaimmaheddiin.

1 Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái

Sámediggi ii sáhte ii ge dáhto akto guoddit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Maiddái nášuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiin lea ovddasvástádus das ahte sámi dáidagis ja kultuvrras leat seamma ovdánanvejolašvuodát go muđui Norgga dáidda- ja kultureallimis leat. Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnama ala, sápmelaččaid ja dáččaid. Sámeigiella ja sámi kultuvra adnojuvvojit leat Norgga álgogiella ja -kultuvra ja danne lea dain seamma vuoigatvuohta suodjaluvvot ja ovddiduvvot go dárogielas ja Norgga kultuvrras lea. Sámi álbmot vásiha ahte nášuvnnalaš, guovlulaš ja suohkanlaš eiseválddit eai atte sámi kultuvrii seamma suodjalan- ja ovdánaneavttuid go dáčča kultuvrii. Vuosttaš ángiruššansuorgi lea danne Sámedikki ovttasdoaimma eará almmolaš eiseválddiiguin kulturpolitihkas.

Hástalusat

Sámedikki ovddasvástádus

Sámedikki váldobargun kulturpolitihkas lea lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sámi dáidda- ja kulturdoaimmat sáhttet ovdánit. Min mihttomearrin lea ahte mis galgá leat buohkaide olámuttos ealli ja mánggabealat sámi dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta.

Sámi servodat lea ain servodathuksejeddji dásis, mas vuodđooasit kultuvrra ja giela dáfus leat vuoruhuvvon ja ain fertejit vuoruhuvvot. Dát eaktuda garra ángiruššama sámi servodaga iežas bealis, sámi ášahusaid, Sámedikki ja stáhtalaš eiseválddiid bealis. Sámediggi atná iežas ovddasvástádussan áimmahuššat ja ovddidit daid álgagiid ja doaimmaid maid sámi álbmot ovddasta ja áigu dán proseassas leat deataleamos eavttuidbiddji. Stáhtalaš eiseválddiin lea liikká bajimus ovddasvástádus lágídit dilálašvuodaid nu ahte sámi servodat ieš sáhtta viidáseappot ovdánahttit ja hukset iežas servodaga.

Sámedikkis lea ovddasvástádus mángga hálddašandoaimma dáfus sámi dáidda- ja kultureallimis. Ovdalaččas ášahuvvon sámi ášahusaid ja ortnegiid hálddašanoovddasvástádus sirdojuvvui stáhtas midjiide 2002:s. Dát guoskkai sámi museaide, Beaivváš Sámi Našunálateáhterii, sámi festiválaide, sámi valástallamii ja mángga eará ekonomalaš ortnegii kultursuorggis. Dát mielddisbuvttii earret eará ahte Sámediggi dál hálddaša ja juolluda stáhtadoarjaga dieidda doaimmaide. Sámediggi lea dasa lassin siskkildan eambo ortnegiid ja ášahusaid min kulturhálddašepmái olahan dihte iežamet mihttomeriid dán suorggis.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte ráđđehus galggašii áimmahuššat sámi dáidda- ja kultureallima ovdánahttima iežaset bajitdási politihkas. Dát guoská áššiide main Sámedikkis lea formála hálddašanoovddasvástádus ja áššiide main ráđđehusas lea ovddasvástádus. Dán barggus leat min deataleamos readdut konsultašuvdnašiehtadus ja gulahallančoahkkimat juohke jahkebealis Kulturdepartemeanttain.

Sámedikki ja ráđđehusa konsultašuvdnašiehtadusas boahdá ovdan ahte galgá Sámedikkiin gulahallojuvvo buot lágan áššiin mat sáhttet njuolga čuohtat sámiide. Stáhta konsultašuvdnageatnegasvuodáide gullet buot lágaid ja hálddašandoaimmaid ásaheamit, mat sáhttet njuolga váikkuhit sámiide álgoálbmogin. Lea buori muddui Sámedikki duohken mearridit guđet áššit gusket njuolga sámiide. Dat čuovvu sámelága §:s 2-1. Dat mearkkaša ahte ieš konsultašuvdna maiddái galgá čielggadit boahdá go doaimma váikkuhit sámiide njuolga. Sámediggi áigu ain garraseappot geavahit konsultašuvdnašiehtadusa iežas barggus buoridit sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneami.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte buohkain galgá leat vejolašvuohta muosáhit sámi dáidaga ja kultuvrra. Mii leat rámis sámi historjjáin, iežamet kulturárbbiin ja iežamet dáidagiin ja kultuvrrain. Sámi ásausat leat min deataleamos báikkit gos sámi dáidda ja kultuvra gaskkustuvvo.

Ráđđehusa ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái
Sámi kultuvrra sealluheapmi lea naššuvnnalaš ovddasvástádus. Norgga stáhta lea Vuodđolága, lánkaásahusaid ja soahpamušaid bokte geatnegahttan iežas váldit ovddasvástádusa sámegeala, sámi kultuvrra, historjjá ja servodateallima ovddas. Sámi beroštumiid vuhtiváldin galgá leat mielde politihkkahábmemis buot áigeoovdilis surggiin. Sámediggi ásašuvvui sihkkarastin dihte sámiide dáseárvosaš dili. Danne ferte ráđđehus hálldašit iežas ovddasvástádusa ovttasráđiid Sámedikkiin.

St. dieđ. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken (Sámedipolitiikka) nanne ahte ráđđehus áigu kulturpolitihkalaččat guovtti váldolinjjá mielde doaimmahit stáhta ovddasvástádusa sámi kultuvrra hárrái. Vuosttažettiin áigu ráđđehus lágdit dilálašvuođaid dasa ahte Sámediggi sáhtta čadahit iešheanaláš kulturpolitihka. Ráđđehus áigu dasa lassin čadahit oppalaš ja bajitdási kulturpolitihka, mas maiddái sámi kultuvrras lea lunddolaš ja deatalaš sadji.

Sámediggi oaivvilda ahte ráđđehus ii fuolat dien ovddasvástádusa doarvái bures.

Stáhtabušehta bokte mearrida ráđđehus rámmaid Sámedikki juolludemii sámi dáidagi ja kultuvrii. Go ráđđehusa ja Sámedikki gaskka eai leat čielggaduvvon vuogádagat ja proseassat kultursuorggi dilálašvuođa, ovdánandárbbuid ja bušehttavuoruhemiid birra, de lea maiddái ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái eahpečielggas.

Sámedikki vejolašvuođat váldit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddas ráddjejuvvo das go Sámedikki ja ráđđehusa gaskka leat váilevaš bušehttavuogádagat. Mii fertet áigges áigái doalahit iežamet daidda láidestusaide maid ráđđehus bidjá stáhtabušehtas. Lea leamaš hástalussan ahte juolludeamit stáhtabušehta bokte várrejuvvojit dihto doaimmaide ja ahte vejolaš lasiheamit dušše gokčet hadde- ja bálkálássáneami. Sámedikki rolla šaddá dan geažil eahpečielggas. Mis leat ollu sámi dáidda- ja kulturortnegiid dáfus hálldašanovddasvástádus, muhto juolludeamit stáhtabušehta bokte eai atte suorgái muni ovdánit.

Ráđđehusa ovddasvástádussii sámi kultuvrra ovddas gullá maiddái ahte sámi kultuvrras galgá leat lunddolaš ja deatalaš sadji oppalaš ja bajitdási kulturpolitihkas. Ráđđehus čadahá jeavddalaččat ođđa ođastusaide, ángiruššamiid, čielggademiid, lánvegeottiid ja proševttaid kultursuorggis. Čállojuvvojit stuoradiggedieđáhusat kultuvrii gullevaš fáttáin ja stuoradiggedieđáhusat eará áššesurggiin mat váikkuhit kultursuorggi. Dat lea buorre ja dárbbalaš. Sámediggi oaivvilda ahte diekkár doaimmaid plánemis berre árvoštallojuvvo man muddui dat maiddái guoskkahit sámi dilálašvuođaid ja kultuvrra, njuolga dahje eahpenjuolga. Dan oktavuodas sáhtta maid leat relevánta čielggadit diekkár čuoimmaid Sámedikkiin juo dalle go plánegohtet. Ovdamearkka dihte go iešguđetlágan lánvegeottiide hábmejuvvo mandáhtta ja nammaduvvojit olbmot.

Ráđđehus lea kulturloktema oktavuodas našuvnnalaččat ovddideame kultuvrra. Kulturloktema ulbmil lea lasihit ruhtadoarjagiid kultursuorgái, addit kultureallimii ja eaktodáhtolašvuhtii eambo ánsu ja stáhtusa, ja čielggasmahtit eiseválddiid ovddasvástádusa kultursuorggis. Sámediggi ii leat duhtavaš daid lasáhusaiguin mat dán ángiruššama olis leat bohtán sámi kultuvrii. Mii vásihit ahte ráđđehus bidjá meriid dasa mo ruhta galgá geavahuvvot, ja mii vásihit ahte sámi giella ja kultuvra eai čalmustahattojuvvo ja siskilduvvo kulturloktema eará ángiruššamiin. Sámediggi lea datte duhtavaš ráđđehusa signálaide 2013 stáhtabušehtas, gos ráđđehus dieđiha sámi kultuvrii ja gillii bohtit 50 miljovna 5 jagis.

Oppalaš ja bajitdási politihka dahká oasi maiddái sámi dáiddáriid ja sámi dáiddár-organisašuvnnaid rámmaeavttuin. Dan lea Sámediggi mángga háve čujuhan ráđđehusa kulturpolitihka hárrái. Sámediggi

vásiha dávjá ahte ii váldojuvvo mielde dakkár proseassaide, ahte eai váldde vuhtii min cealkámušaid, dahje ahte ráđđehusain sohppojuvvon áigumušaide eai čuovo doarvái ruđalaš doarjagat.

Okta ovdamearka duon maŋemussii lea konsultašuvdna Sámedikki ja Kulturdepartemeantta gaskka St.died. nr. 32 (2007-2008) Bak kulissene hárrái. Konsultašuvnnaid boadusin šattai eambo teaksta sámi kultuvrra ja sámi lávdedáidaga birra, mas ráđđehus deattuhii iežas bajimus ovddasvástádusa sámi kultuvrra guovdu ja ahte lea dárbbalaš ahte teáhteriin leat buorit rámmaeavttut iežaset doibmii. Liikká lea dilli ain nu ahte Beaivváš Sámi Našunálateáhter lea sámi našunálateáhter, muhto das eai leat seamma resurssat go eará teáhteriin seamma institušunála dásis. Beaivváš sáhtta buohtastahttit iežas eará riikkaidgaskasaš ja guovlulaš teáhteriiguin Norggas dáiddalaš kvalitehta hárrái. Muhto teáhter ii sáhte ekonomalaš eavttuid hárrái buohtastahttit iežas eará našunála lávdedáiddaásahusaiguin, ii ge vel unnimus guovlluteáhteriiguin ge.

Mii muittuhit ahte stáhtas lea konsultašuvdnageatnegasvuohta sámi beroštumiiguin áššiin mat konkrehta, muhtin muddui ja njuolga gusket daidda.

Sámediggi oavvilda ahte ráđđehusas maiddá lea ovddasvástádus dasa ahte sámi dáidda ja kultuvra lea oidnosis ja olámuttos buohkaide. Mii oavvildit ahte lea vahágin Norgga kultuvrii go eambo bealálaččat kultursuorggis eai ane eambo beroštumi dasa ahte sámi kultuvra lea deatalaš ja diehttelas oassi min riikka kultuvrras. Mis lea sámi našunálateáhter mii čájeha bihtáid sámegillii ja bihtáid maid duogážin leat sámi servodatdilálašvuođat. Mii háliidivččimmet oaidnit eambo buvttademiid ovdamearka dihte Nasjonalteáhteris dahje daid eará guovlluteáhteriin main temán leat sámi servodatáššit dahje maid sámi dáiddarat leat buvttadan. Vaikko ságas dávjá leat ge sámi guovllut, de han sámit ássat miehtá Norgga. Dađistaga eanebut fárrejit gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide. Mii jáhkkit ahte norgalaččaide muđui nai livččii hávski vásihit sámi dáidaga ja kultuvrra.

Ráđđehusas leat ollu ortnegat mat buoridit dáiddáriid rámmaeavttuid. Muhtimat dain eai addojuvvo sámi dáidagii ja kulturprošeavttaide danne go atnet vuodđun dušše dárogiehta ja dáčča kultuvrra.

Okta ovdamearka lea NORLA (Norwegian Literature Abroad), mii lea dienaskeahtes informašuvdnakantuvra mii oazžu stáhtadoarjaga. Guovddáš vuovdala ja gaskkusta Norgga girjjálašvuođa olgoriikii. NORLA hálddaša iešguđetlágan doarjagiid Olgoriikkadepartemeantta (ORD) ja Kulturdepartemeantta (KUD) ovddas Norgga girjjálašvuođa jorgaleapmái ja eksporteremii. Girjjálašvuođa jorgaleami ortnet eaktuda ahte girjjálašvuohta vuos lea almmuhuvvon dárogillii. Dat mearkaša ahte sámegiel girjjálašvuohta ii sáhte dien ortnega bokte oazžut doarjaga jorgaluvvot eará gielaide.

Sáhttit buohtastahttit eará doarjjaortnegiiguin mat Olgoriikkadepartemeanttas leat riikkaidgaskasaš dáidda- ja kulturovttasbargui (ovdamearka dihte musihkkii, lávdedáidagii, dáiddaduodjái, govvadáidagii, designii ja arkitektuvrii, filbmii). Ii guđesge dain leat eaktun ahte ohccit vuos galget buvttadan/almmuhan dárogillii.

Guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiid ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái
Maiddá guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiid ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái lea eahpečielggas. Sámediggi oavvilda ahte sihke fylkkagielddain ja gielddain lea ovddasvástádus ovddidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Dat mearkaša ahte dat fertejit iežaset barggus maiddá váldit ovddasvástádusa das ahte sámi kultuvrras galgá leat lunddolaš ja deatalaš sadji sin politihkalaš ovdánahttimis.

Mis leat mánga buori ovdamearka dasa ahte guovlulaš eiseválddit váldet dán ovddasvástádusa. Sápmi music lea prošeakta Finnmarkku fylkkagieldda olis, man mihttomearri lea suhppet sámi musihkkáriid viidát máilbmái. Sámi musihkkárat sáhttet ohcat šaddat jagi artistan ja oazžut veahki márkanfievrridit iežaset buvttademiid siskkobealde ja olggobealde Norgga rájiid, ja veahki searvat riikkaidgaskasaš

festiválaide. Mis lea maiddá buorre ovttasbargu Romssa fylkkagiieldain sin guovllu kulturviesuid ja festiválaid hárrái.

Sámediggi lea datte vásihan ahte go Sámediggi oažžu hálldašanoavddasvástádusa ortnegiidda sámi kultuvrra várás, de geassádit regiovnnaš eiseválddit. Dat dáhpáhuvai earret eará dalle go Sámediggi válddii badjelasás hálldašanoavddasvástádusa sámi museaid dáfus. Muhtin fylkkagiieldat eai šat atte maide sámi ášahusaid doaimmaheapmái, vaikko sis lea ge stuora sámi álbmot iežaset guovllus. Dát rihkku Kulturlága (2007), mii nanne stáhta, fylkkagiielda ja suohkana ovddasvástádusa kulturdoaimmaid hárrái. Kulturláhka cealká maiddá ahte lea geatnegasvuohta fuolahit ahte eanemus lági mielde olbmot besset muosáhit mánggabealat kulturfálaldagaid.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat fylkkagiieldaiguin Hedmárkku rájes lullin gitta Finnmárkku davvin. Dat lea min deataleamos reaidu ovttasdoaimmas fylkkagiieldaiguin. Leat maiddá ekonomalaš váikkuhangaskaoamit čadnojuvvon šiehtadusaide ja dain eaktuduvvo ahte prošeavttaid galgat mii ovttas ruhtadit. Sámediggi lea, ovttas fylkkagiieldaiguin álggahan barggu oažžut ovttasbargošiehtadusaid eambo konkrehtan ja čielggasmahttit ulbmiliid. Mii bargat dan ovdii ahte dát sáhtášii leat mielde nanneme sámi kultureallima.

Fylkkagiieldat eaiggáduššet ja ruhtadit dahje nammadit stivralahtuid ollu kulturásahusaide. Sámediggi oaivvilda ahte fylkkagiieldat sáhtáše dien stivrenvejolašvuođa geavahit bargat dan ovdii ahte diet ášahusat ovttasbarggaše sámi ášahusaiguin dahje lágdivčče dili nu ahte diet ášahusat sáhtáše gaskkustit sámi dáidaga ja kultuvrra. Ovdamearkka dihte leat sihke Finnmárkku ja Romssa fylkkagiieldat oasuseaiggádat Hålogaland teáhteris ja nammadeaba ovttas ovttá áirasa stivrii. Fylkkagiieldat sáhtáše garraseappot oččodit sámi buvttademiid teáhteriidda dahje ovttasbarggu sámi ášahusaiguin. Sámediggi áigu dieđusge maiddá bargat dan ovdii.

Kultuvrralaš skuvlaseahkka rahpá ollu mánáide ja nuoraide geainnu mánggalágan kulturvásahusaide ja dat olaha oallugiid. Kultuvrralaš vázzinsoabbi ges lágida kultuvrralaš vásahusaid vuorasiidda. Ortnegat ferttejit jotkojuvot ja eandalii viiddiduvvot. Sámi kultuvra ferte šaddat lunddolaš ja siskkilduvvon oassin diein ortnegiin. Diekko lea Norgga kulturráđis deatalaš ovddasvástádus.

Suohkanat leat deatalaččat doaimmaid čađaheamis sámi álbmoga várás. Ollu suohkaniin leat sámi ášahusat, mat buktet bargosajiid smávva suohkaniidda. Suohkaniid heajos ruhtadili geažil de unnidit ollu suohkanat iežaset doarjagiid sámi kulturdoaimmaide ja -ásahusaide, ja muhtimat juo heahtihit oalát. Sámediggi šaddá ollu ovdamearkkain de akto ruhtadit ášahusaid ja festiválaid mat addet kulturfálaldagaid ja -vásahusaid olles álbmogii, seammás go leat buorit bargosajit.

Suohkaniid kulturskuvllat leat buorit fálaldagat mánáide ja nuoraide, ja berreše oažžut dohkálaš vuođu iežaset doibmii. Sámi guovlluin berrejit maiddá fállujuvot sámi kulturdoaimmat kulturskuvllain. Deanu gielddas lea iežas kulturskuvlafálaldaga bokte mánáidteáhter mii buori vuogi mielde geavaha sámegeala ja hukse iežas buvttademiid sámi duohtadiliid vuođu.

Sámediggi bargá dál ráhkadit ovttasbargošiehtadusa Romssa suohkaniin. Mii leat maid sáhkalaša Álttáin, Osloin ja Troanddimiin dan birra. Ulbmil šiehtadusaiguin lea lágide dilálašvuođa bissovaš ja diehttevaš ovttasbargui bealálaččaid gaska sámi áššiin ja ahte bealálaččat barget dan ovdii ahte sámit sáhttet gáhttet ja ovdánahttit iežaset geala, kultuvrra ja servodateallima. Ovttasbargu suohkaniiguin addá ollu vejolašvuođaid. Dat sáhtta nannet ja váikkuhit politihkkahábmema sámi servodatsurggiin, mat ovdal eai leat leamaš lunddolaččat suohkaniidda. Kultureallimii sáhtta dat mearkkašit ahte dat olaha eambo ja ođđa olbmuid ja gehččiid, ja nu beassá sámi kultuvra oažžut eambo fuomášumi.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldoulbmil:

- Sámediggi lea sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami deataleamos eavttuidbiddji.

Oasseulbmil:

- Duohta šiehtadallamat ráđđehusain juolludemiid birra sámi dáidagii ja kultuvrii
- Sámi kultuvrras lea lunddolaš ja deatalaš sadji ráđđehusa oppalaš ja bajitdási kulturpolitihkas
- Guovlulaš ja báikkálaš eiseválddit barget ovttas ovdánahttit sámi dáidaga, kultureallima ja sámi kulturásahusaid
- Sámi dáidda ja kultuvra galgá leat buohkaide olámuttos
- Sámi kultuvra lea diehttelas oassi našuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš dáidda- ja kulturgaskkusteamis

Strategiijat:

- Ovddasvástádus sámi kultuvrra ovddas čielggasmahttojuvvo ráđđehusa ja Sámedikki bušeahttašiehtadallamiid bokte
- Eambo geavahit konsultašuvdnašiehtadusa kulturáššiid gulahallamis ráđđehusain
- Ovttasbargošiehtadusaid bokte čalmmustahttit guovlulaš eiseválddiid ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddas
- Oččodit buori ovttasbarggu guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái

2 Sámi dáiddáriidda buoret rámmaeavttut

Sámedikki ovddasvástádus sámi dáidaga ovddideamis lea fuolahit ahte dáiddáriin leat buorit ja einnostahtti rámmaeavttut sin doibmi. Mii galgat sihke lágideat dilálašvuodaid dasa ahte mis lea girjás sámi kultureallin seammás go galgat láchit vuodu dasa ahte kvalitehta ja profeshunalitehta sáhtta ovdánit. Mii galgat láchit dili árbevirolaš ovdanbuktinvugiide, seammás go galgat láchit dili dán áiggi sámi dáidagii. Sámit leat álbmot mas leat mánga sámegeala. Dat riggodat galgá oidnot maiddá kulturoktavuodain. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min ekonomalaš váikkuhangaskaoamit, muhto maiddá dat váikkuhanváldi mii mis lea ságastallamiid, gulahallamiid ja ovttasbarggu bokte eará almmolaš eiseválddiiguin.

Dát áŋgiruššansuorgi lea Sámedikki politihka sámi dáiddáriid guovdu. Dán dieđáhusa olis áigut čađahišgoahtit eambo aktiiva politihka iežamet dáiddáriid guovdu.

Hástalusat

Sámedikki ohcanvuđot doarjagat

Dáiddárkonferánssas, oainnuin e-poasttaid bokte ja gulahallančoahkkimiin lea Sámediggi ožžon moaitagiid min ohcanvuđot doarjagiid vuostá kultursuorggis ja dasa movt mii daid hálldašit. Vásihuvvo ahte doarjjaortnegat leat gáržžit ja unnán einnostahttit. Sii ohcalit ahte kvalitehta deattuhuvvošii eambo ja sii ohcalit eambo stupeanddaid. Sámi dáidda- ja kulturbirrasiid ovddasteaddjit oaivvildit ahte ruhta stivrejuvvo beare instrumentálalaččat, ja ahte Sámediggi politihkalaš orgánan bidjá politihkalaš láidestusaid dáiddáriidda ja sin dáiddalaš bargui. Dáiddáriid gáibádus lea ahte fertet earuhit politihka ja fága, ja ahte dáidda- ja kulturfágalaš árvvoštallan ferte leat vuodđun ohccojuvvon proševttaid gieđahallamis. Dat guoská erenoamážit girjjálašvuoda ja musihka fágasurggiide.

Dáid čuolmmaid ja moaitámušaid váldá Sámediggi duodas. Vai olahivččimet iežamet mihttomeari ealli ja mánggabealat dáidda- ja kultureallima hárrái mas lea buorre kvalitehta ja mii lea olámuttos buohkaide, de ferte leat sadji dáiddalaš friddjavuhtii. Seammás leat mis oppalaš ja bajitdási láidestusat das ahte mánat ja nuorat ja gielalaš girjávuohta galget leat vuodđun kulturpolitihkalaš árvvoštallamis. Stáhtalaš doarjagiin leat, ja galget leat, nanu njuolggadusat vuodus.

Dáidda galgá leat friddja ja galgá viiddidit ovdanbuktinvejolašvuodaid servodahkii. Eambo rabasvuohtha, fágalaš lávdegottit gos dáiddafágalaš árvoštallamat dahkkojuvvojit buriid árvoštallamiid vuodul, ja buorit rámmaeavttut galget leat mielde ovddideame aktiiva diehtovuđot kulturpolitihka. Sámedikkis lea mihttun doalahit veahá gaska friddja dáidda- ja kultureallimii, seammás go fertet jierpmi geavahit goappaš bealde beavddi. Sámedikkis ja sámi servodagas lea legitiima riekti stivret iežas beroštumiid dihto guvlui, muhtin kulturpolitihkalaš mihtut galget duohtan dahkkojuvvot.

Rabasvuohtha das mo proseassat čađahuvvojit, digaštallamat árvoštallamiid ja eavttuid birra, ja fágalačat vuodustuvvon árvoštallamat ohcanproseassain sáhttet leat mielde buorideame luohttámuša dasa movt Sámediggi hálddaša doarjjaortnegiid. Dáiddarat ja kulturdoaimmaheaddjit fertet ges bealsteaset maiddá guldatit politihkalaš beallái, dáidda ii leat luvvejuvvon servodagas. Doarjut mánggabealatvuoda sámi servodagas lea seamma go doarjut kvalitehta ja ođasmahttimiid. Dáidda lea maiddá servodatberošteaddji, dáidda lea maiddá servodatoasseváldi.

Sámediggi áigu dárkilit guorahallat iežamet ohcanvuđot doarjjaortnegiid. Dat dáhpáhuvvá ovttasráđiid sámi dáiddárganisašuvnnaiguin.

Dáiddáršiehtadus

Ovttasbargu Sámedikki ja Sámi dáiddárráđi gaska lea regulerejuvvon Sámedikki ja sámi dáiddárganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadusa (dáiddáršiehtadusa) bokte. Evalueremis 2012:s deattuhuvvui ahte dáiddáršiehtadus lea hui deatalaš dasa ahte sámi dáidagis leat muhtin einnostahtti rámmat ja ortnegat. Dat addá dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide sihkarvuoda mii dahká vejolažžan guhkit áigái plánet doaimmaid. Šiehtadus sihkarastá maiddá ahte dáiddarat ieža buori muddui besset stivret dan ruđa mii boahá šiehtadusa olis.

Evalueren čájeha datte ahte dáiddáršiehtadus dovdo bisuheaddji instrumeantan mas lea unnán sadii dakkár dynamihkkii mii sáhtášii sámi dáidaga doalvut ovttá lávkki viidáseappot. Duogázin dasa lea váilevaš ekonomalaš doaimmanmunni šiehtadallandilálašvuodas, danne go Sámediggi buori muddui juo lea mearridan ekonomalaš rámmaid šiehtadallamii, ovdal go dat oba álget ge. Viidáseappot dahket šiehtadallama rámmat váttisin oazžut ođđa doaimmaid šiehtadussii. Šiehtadus navdojuvvo maiddá ráddjet sámi dáiddárganisašuvnnaid gulahallama Sámedikkiin, ja nu nappo sin vejolašvuoda olahit dohko iežaset dárbbuiguin.

Okta dain stuorimus hástalusain sáhttit dadjat maide šiehtadusa váikkuhusaid birra, lea go dáiddáršiehtadusas eai leat biddjojuvvon mihttomearit mat galget olahuvvot. Dat ráddje vejolašvuoda árvoštallat addá go ekonomalaš doarjja sávvojuvvon ávkki ja lea go sámi dáidda ovdánan rievttis guvlui. Eai leat mearriduvvon mihttomearit ovdáneami hárrái, mat sáhtáše čujuhit guđe guvlui ovdáneapmi galggašii mannat. Danne lea váttis organisašuvnnaide ákkastallat dárbbuid ovddas doaimmaide mat sáhtáše leat veahkkin olahit mihttomeriid mat leat dobbelis otná dási. Dieinna lágiin sáhtta dadjat ahte dáiddáršiehtadus lea oadđinguoddán sihke organisašuvnnaide ja Sámediggái.

Dáiddáršiehtadus ii leat ođasmahttojuvvon dan rájes go áshuvvui 2004:s. Ođđa váldošiehtadus galgá sohppojuvvot ja leat gustovaš 2014 rájes. Šiehtadusa evaluerema bohtosat ja rabas gulahallan dáiddárganisašuvnnaiguin šaddá dien barggu vuodđun. Sámediggi áigu láchit dili dasa ahte sámi dáiddárganisašuvnnaid sáhttet leat aktiiva bealálažžan sámi kulturpolitihkas.

Eará rámmaeavttut sámi dáiddáriidda

Gávdnojit mánga deatalaš vuodu sámi dáiddáriid rámmaeavttuide. Earret eará infrastruktuorra maid sámi áshusat dahket, našuvnnaš eiseváldiid oppalaš kulturpolitihkka, báikkálaš ja guovlulaš eiseváldiid kulturpolitihkka, eará ruđalaš doarjjaortnegat kultuvrii, ovttasbargovejolašvuodat eará dáiddáriiguin ja eará áshusaiguin ja kulturealáhusa ovdáneapmi. Dat gieđahallojuvvojit daid eará áŋgiruššansurggiid vuolde.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldomihttomearit:

- Hábmets, doaimmahit, gaskkustit ja vásihit girjás ja máŋggabealat sámi dáidda- ja kulturovdanbuktimiid

Oassemihttomearit:

- Sámi dáiddáriin leat buorit ja einnostahtti rámmaeavttut iežaset bargui
- Gievrras ja aktiiva sámi dáiddárorganisašuvnnat

Strategiijat:

- Buoret mihttomearre- ja boadusstivrejupmi sámi dáidaga ja kultuvrra ohcanvuđot doarjagiidda
- Nannet dálá áiggi sámi dáidda- ja kulturdoaimmaid
- Gáhttet, doaimmahit ja gaskkustit árbevirolaš dáidda- ja kulturvugiid
- Sámedikki kulturpolitihkas áimmahuššat sámi mánáid ja nuoraid ja gielalaš girjái vuoda
- Ovdánahttit Sámedikki ja Sámi dáiddárráđi ovttasbargošiehtadusa (dáiddáršiehtadusa)
- Háhkát guovlulaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbargoarenaid sámi ja eará dáiddáriidda
- Dáiddáršiehtadusa bokte addit Sámi dáiddárráđái vejolašvuoda váldit stuorit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideamis
- Oččodit áigái guovlulaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbargoarenaid sámi ja eará dáiddáriidda
- Politihkkahábmens lagas gulahallama bokte dáidda- ja kultursurggiin
- Oččodit áigái arenaid, fierpmádagaid ja ovttasbargoprošeavttaid mat dagahit ahte sámi dáidda ja kultuvra eambo fállujuvvo ja vuvdojuvvo riikkaidgaskasaš márkaniin

3 Sámi kulturásahusat sámi kultuvrra gaskkusteami ja muosáheami arenan

2008:s ovddidii sámediggeráđi ášahusdieđáhusa. Dieđáhusas bohtá ovdan ahte sámediggeráđi mihttomearit ášahusaid ovddidemiin lea nannet ja ovdánahttit sámi ášahusaid guovddáš servodatsurggiin sámi demokratiija, máhtolašvuoda ja kapasitehta vuodđun, ja ávkin sámi servodahkii. Sámediggi lea dieđáhusas dovddahan iežas čielga áigumuša leat guovddázis láhčime dili sámi ášahusaid ovdánahttimii.

Dán ángiruššansuorggi olis áigu Sámediggi viidáseappot fievrredit iežas ášahuspolitihka.

Hástalusat

Sámediggi lea maŋemus jagiid geavahan olu návccaid ášahusdieđáhusa čuovvoleapmái. Mii leat atnán fuola ášahusaid huksemis ja organiseremis. Ollu ášahusat leat ođđasis organiserijuvvon, sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami ortnet lea dál ášahuvvon, mánga huksenproseassa leat joatkašuvvan ja álggahuvvon ja eambo kulturásahusat leat bohtán mielde Sámedikki bušehtti. Norut-Álttá (2012) raporta kulturealáhusaid birra sámi guovlluin čájeha ahte almmolaččat ruhtadan sámi kulturásahusain lea lassánan barggaheapmi.

Bargu hukset ja nannet sámi ášahusaid organiserema lea leamaš dárbblaš. Dainna bargguin áigut joatkit, nu ahte olahit iežamet mihttomeriid gievrras sámi ášahusaid hárrái.

Ášahuspolitihka viidáset čađaheamis ferte leat čielgaset geahčastat kulturásahusaid doaimma ja fágalaš sisdoalu guvlui, ja dasa movt ášahusaid rolla kultursuorggis galgá leat. Sámediggi ferte čielgaseappot dovddahit makkár doaibmadási mii vuordit ovdamearkka dihte kulturviesuin. Mii fertet čielgasit oážžut ovdan ahte sámi ášahusat leat deatalaš bealálaččat ja ovttasbargoguoimmit sámi dáidda- ja kultureallima ovdánahttimis. Sámi ášahusat leat maiddái deatalaš infrastrukturen sámi dáiddáriidda. Dat galget leat arenan gos ođasmahttin, gaskkusteapmi ja ovdáneapmi dáhpuhuvvá, ja gos sámegealla

ja sámi kultuvra leat guovddážiis. Dat ii mearkkaš ahte ásašusat eai juo leat dakkárat odne. Mii nappo háliidit čielggasmahttit daid sisdoalu ja rolla.

Sámi ásašusat leat maid ohcalan lagat čuovvoleami ja gulahallama Sámedikki bealis, nu ahte min vuordámušat ásašusaide boadáže čielgaseappot ovdan, earret eará doarjjajuolludemiid mihttomearreja boadusstivremis, ja nu ahte ásašusat sáhtáše čilget iežaset dárbbuid ja hástalusaid.

Lea ásašusaid iežaset ovddasvástádus doalahit ja ovdánahttit iežaset ásašussan ja háhkat buriid ovttasbargooktavuođaid eará bealálaččaide. Sámedikki ovddasvástádus lea earret eará láchit dasa dili váikkuhangaskaomiidis bokte, gulahallama bokte ja go ásaša ovttasbargoarenaid. Sámediggi áigu maiddá joatkit dán barggu ráđđehusa guovdu nannen dihte sámi ásašusaid ekonomalaš rámmaeavttuid.

Sámediggi lea eanas ovdamearkkain sámi ásašusaid stuorimus ruhtadeaddji. Stuora oassi Sámedikki bušehta juolludemiin kultuvrii manná sámi ásašusaid ja organisašuvnnaid doibmi. Iežamet doarjjagiid bokte sáhttit mii maiddá bidjat gáibádusaid ásašusaide. Mii fertet čielgaseappot oazžugoahhtit ovdan iežamet vuordámušaid dan hárrái masa njuolggodoarjagat sáhttet geavahuvvot. Sámediggi áigu aktiivvalaččabut geavahit ruhtadandoarjaga ovddidit dan eavttu ahte eambo doaimma addá buoret bušehtabohtosiid. Nu go boahťa ovdan ásašusdieđáhusas, de ii leat Sámedikkis dainna makkárga sávaldat stivret ásašusaid.

Sámediggi nammada stivralahtuid iešguđetlágan kulturásahusaide. Mii áigut dárkileappot geahčadit movt min stivranammadanrolla sáhtášii ovdánahttojuvvot. Stivračoahkkádus mas lea guoskevaš gelbbolašvuohta heivehuvvon ásašusa rollii ja ulbmili, lea oassin ásašusa ovddideamis. Oassin ásašusaid gelbbolašvuođahukseamis lea Sámediggi ovdal doallan seminára stivralahtuide geaid mii ieža leat nammadan sámi kulturásahusaide. Mii oaidnit ahte sáhtta maiddá leat dárbbášlaš koordineret eará stivranammadeaddji orgánaiguin vai stivrrain šaddá vejolaš olahit mihttomeari unnimusat 40-60 % sohkaebelovddasteami hárrái.

Sámi ásašusat leat deatalaš infrastrukturen sámi dáiddáriidda. Sámi dáidda ja dáiddadoaimmaheapmi lea mángga láchkái sámi ásašusaid vuodđun. Teahterat ja festiválat leat dat ásašusat gos diet boahťa čielgasepmosit ovdan. Boahťevaš sámi dáiddamusea šaddá hui deatalaš sámi dálá áiggi dáidaga gaskkusteamis. Boahťevaš sámi dáiddamusea lea deatalaš fágalaš, gaskkustan-, diehtjuohkin- ja koordinerejeaddji orgána mángga sámi dáiddárii ja dáiddaduojárii. Dutkan- ja dáiddarviessu Lásságámmi lea iežas guosseorruide inspirašuvdnan ain joatkit ja ovdánit fágalaččat. Sámediggi áigu bargat dan ovdii ahte sámi ásašusaid ja sámi dáiddáriid gaska šaddá ain lagat ovttasbargu.

Sámi ásašusat lea maiddá deatalaččat barggaheami ja bargosajiid dáfus. Dat addet allagelbbolašvuođabargosajiid smávva sámi báikegottiide. Dás lea maiddá dásseárvobealli danne go ollu nissonolbmot barget dán ásašusain, mii sáhtta leat mielde doalaheame sin báikkis ja eastadeame eretfárreme. Norut Álttá raporta kulturealáhusa birra sámi guovlluin čájeha ahte bargiid lohku sámi giella- ja kulturguovddážiin lea mearkkašahtti láchkái lássanan.

Mihttomearit ja strategijat

Váldomihttomeari:

- Sámi kulturásahusat leat deatalaččat sámi dáidaga ja kultuvrra ovdánahttimis

Oassemihttomearit:

- Fágalaččat nanu sámi kulturásahusat
- Sámi ásašusat leat resursan sámi dáiddáriidda ja kulturdoaimmaheddjiide
- Sámi ásašusain lea buorre ovttasbargu gaskaneaset

- Sámi ášahusat addet kulturbargosajiid sámi servodagaide
- Sámi ášahusat leat sámi dáidaga ja kultuvrra deatalaš gaskkusteadđjit

Strategiijat:

- Bargat dan ovdii ahte sámi ášahusaide leat buorit rámmaeavttut nu ahte sáhttet leat mielde ovdánahttime ja gaskkusteame sámi dáidda- ja kultureallima
- Čielgasit ovdanbuktit iežamet vuordámušaid sámi ášahusaid ovddasvástádusa hárrái sámi dáidaga ja kultuvrra ovdánahttimis
- Dárkileappot čuovvolit ja gulahallat ášahusaiguin stivrraid nammademiid ja doarjagiid bokte
- Bargat ain buoret ášahusaid gaskasaš ovttasbarggu ja buoret fágalaš ovddasvástádusjuogu ovdii
- Bargat ain buoridit ovttasbarggu sámi dáiddáriid ja sámi kulturásahusaid gaskka
- Bargat viidáseappot hukset bajás ja ođđasis organiseret sámi kulturásahusaid

4 Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain

Kulturealáhusa ovddideapmi lea buori muddui seamma go buoridit sámi dáiddáriid rámmaeavttuid. Kulturealáhussuorggi otná dovdomearkkat leat ollu smávva bealálaččat mat leat čiekŋudan iežaset dáidda- ja kulturalbmanahhtimiidda. Dán suorggis lea árvoháhkkan vuosttažettiin ekonomalaš árvvut.

Dát áŋgiruššansuorgi lea vuosttažettiin dat movt Sámediggi sáhtta bargat dan ovdii ahte eambo dáiddarat sáhtše birgenlági oažžut dáidaga bokte.

Hástalusat

Kulturealáhussuorgi doaimmahuvvo garra idealismina bokte ja dábálaččat almmá ámmátlaš jodíheami haga. Ollu bealálaččain leat eará barggut lassin dahje lotnolasat eará ealáhusaiguin. Bealálaččat atnet dábálaččat iežaset dáiddárin dahje kulturdoaimmaheaddjin – eai ge ealáhusdoallin. Hástalusat mat čuožžilit go kultuvra galgá deaivvadit ealáhusdoahpágiin, leat oktasaččat dán suorggis miehtá riikka.

Sámi kulturbuktagiid kvalitehta lea dábálaččat hui buorre ja das lea stuora ealáhuspotensiála našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Hástalussan lea nannet sámi kulturealáhusa bealálaččaid, nu ahte sis livččii iešluohttamuš ja máhttu mii nagodivččii doalvut sin buktagiid máilbmái.

Dat mii earuha sámi kulturealáhusa bealálaččaid dáčča dakkáriin, lea erenoamážit sin oktavuohhta sámi kulturárbbái. Mánge sámi kulturbealálačča hálddašit ja gaskkustit sámi servodaga árbejuvnon kulturárvvuid. Dat dahká ahte sámi kulturbealálaččain lea guovttegeardán vuordámuš čadnojuvnon sin bargui. Sii eai galgga dušše dáiddalašvuoda áimmahuššat, muhto maiddái guoddit persovnnalaš ovddasvástádusa kulturárbbi ovddas. Dasa lassin boahat gažaldat gi galgá dinet sámi kultuvrra vuodul. Ja galgá go sáhttit vuovdit buotlágan sámi kultuvrra? Ságas lea ávkki oažžut sámi kultuvrras almmá billiskeahhtá sámi kultuvrra. Hástalussan buohkaide geat barget sámi kulturealáhusas lea áimmahuššat ehtalaš beali ealáhusovddideamis.

Dasa lassin lea davvi guovllu bealálaččaide hástalussan ahte sin márkanguovlu lea oalle báikkálaš, ja ahte stuora márkaniidda lea nu guhkki. Liikká lea deatalaš geahččat kulturealáhusa stuorit oktavuodas go dušše ovttaskas bealálaččaid sierra. Sii leat dávjá oasis stuorit árvogollosis, gos čađaheaddjit dárbbasit guđet guimmiideaset iežaset buktagiid ovdandivvumis ja gaskkusteamis. Ovttaskas čađaheddjiid gelbbolašvuoda nannen nannešii olles árvogollosa ja sámi kulturealáhusa oppalohkái.

Kultuvra vs. ealáhus

Okta dain stuorimus hástalusain čuožžila juo go deaivvada kulturealáhusdoahpágiin. Kulturpolitihkka lea vuodustuvvon dasa ahte kultuvrras lea iešárvu ja dasa leat ollu vuordámušat čadnojuvnon: nannet sámi gullevašvuoda ja identitehta, ovddidit ealli báikkálaš servodagaid ja áimmahuššat min kulturárbbi

leat dušše muhtin ovdamearkkat. Ealáhuspolitihkka lea árvoháhkkan, ja das leat mánggat mihttomearit ja váikkuhangaskaoamit mat galget nannet doaimmaid ekonomalaš potenciála. Kultuvra ja ealáhus nappo eai álo huma ovttá giela, ja sáhttet čuožžilit hástalusat go moalkás kultureallin galgá geahččalit iežas heivehit gáržžes ealáhusipmárdussii mii lea hutkojuvvon áibbas eará surggiid váste. Lea maiddái deatalaš dovddastit ahte eai buot kulturdoaimmaheaddjit dáhto dahje galgga heivehuvvot ealáhusdoahpaga vuollái. Vai sáhttit hukset nanu kulturealáhusa, de lea vuosttaš hástalus oažžut kulturdoaimmaheddjiid dovdat iežaset gullat ealáhusdoahpaga vuollái. Ealáhusoktavuođas eai leat ceavzilis ja bistevaš bargosajit dušše almmolaš doarjagiid duohken.

Gelbbolašvuohta

Dáidda- ja kulturdoaimmaheaddjit leat árbevirolaččat bidjan návccaideaset dasa masa leat čeahpimusat, namalassii iežaset buktagii. Nie ferte ain leat, nanu kultureallin lea bures lihkestuvvan kulturealáhusánjiruššama deataleamos vuodđu. Liikká lea hástalus olles árvogollosii, ja ovttaskas kulturdoaimmaheddjiide alcceseaset, ahte oallugiin lea beare unnán gelbbolašvuohta doaimma ealáhusbeliide. Dás oaivvilduvvo buot gávpedoaimma ovddideami rájes merkantiila ja ekonomalaš gelbbolašvuhtii, márkanipmárdus, buvttaovddideapmi, márkanstrategiijat jna. Muhtin sámi kulturdoaimmaheaddjit fertejit álgit álggu rájes iešluohttamuša nannemiin ja váldit oahpu fitnodatásaheamis, ja earáide lea doarvái oahppat strategiijaovdáneami oaidnin dihte iežaset doaimma potenciála. Váldohástalus šaddá oažžut kulturdoaimmaheddjiid oaidnit iežaset deatalaš ealáhusbealálažžan.

Dáidda ja kultuvra lea kompleaksa ja allaárvosaš iežas jurddašuvuogi bokte. Hoigat kultuvrra ovdánahttinprográmmaide mat leat oaivvilduvvon ealáhuseallimii, sáhttá dahkat ahte dat buorit kreatiiva proseassat mannet duššái. Riska lea dalle ahte báhcet buorit fitnodatplánat, muhto heittot buktagat. Bures lihkestuvvan kulturealáhusánjiruššama huksemis lea kultuvrra iešárvvu ipmirdeapmi ja dohkeheapmi hui deatalaš.

Sámi kulturealáhus ja kulturvuđot ealáhus lea beare unnán dutkojuvvon. Dutkan dán suorggis attášii midjiide ávkkálaš dieđuid áiggis goas diet leat deatalaš ánjiruššansuorggit riikkadásis ja oassin dain ođđa ealáhusgeainnuin dáppe davvin.

Unna kulturealáhussuorggážis gos ollu bealálaččat dárbbasit guđet guimmiideaset lea hástalus ahte eai gávdno áhahuvvon fierpmádagat ja ovttasbarggut. Sámi dáiddárorganisašuvnnaid ja kulturásahusaid ásahan gelbbolašvuodabirrasin sáhttit datte viežžat ollu vásihusaid.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldomihttomearit:

- Ceavzilis bargosajit sámi dáidda- ja kulturvuđot ealáhusas

Oassemihttomearit:

- Eambbo ruhtajorru ja gánnáheapmi kulturealáhusa doaimmaheddjiide
- Eambbo bargosajit sámi dáidda- ja kulturvuđot ealáhusa olis
- Kulturealáhus mas jáhkehahttivuohta ja duohta kultuvra lea guovddážis
- Kulturealáhus huksejuvvon gelbbolašvuoda ala

Strategiijat:

- Ovddidit gánnáheami kulturealáhussuorggis
- Lasihit profesionaliserema sámi kulturealáhusas
- Lágidit gávnadansajiid ja fierpmádagaid kulturealáhusdoaimmaheddjiide
- Vuolggahit eambbo dutkama sámi kulturealáhusa hárrái
- Ovttasbarggus ráđdehusain ja guovlulaš bealálaččaiguin bargat hukset kulturealáhusa oktan ođđa ealáhusgeaidnun sámiide

Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat

Diedáhusa čuovvoleapmi boahá dahkkojuvvot jahkásaš bušehtaid bokte mas doaimmat vuoruhuvvojit iešguđet mihttomeriid vuolde. Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat ráhkadit sierra doaimmaplána diedáhusa čuovvoleapmin. Diedáhusas lea guhkesáiggi perspektiiva, ja lea lunddolaš ođđasis geahčadit diedáhusa golmma njealji jagi geahčen, árvvoštallan dihte lea go Sámediggi olahán daid mihttomeriid maid lea bidjan diedáhusas.

Kulturkapihtal lea stuorimus kapihtal Sámedikki bušehtas, gos leat ollu njuolggot ja ohcanvuđot doarjjaortnegat. Stuora oassi min hálddahaslaš resurssain manná hálddašit dáid ortnegiid. Mii leat diedáhusas čujuhan dárbbaslašžan ahte ásahuvvojit eambo geatnegahtti dialogakanálat nu mo konsultašuvdnašiehtadus ja ovttasbargošiehtadusat, ovddidan dihte sámi dáidaga ja kultuvrra eará almmolaš eiseválddiid guovdu. Mii leat maid oaidnán ahte lea dárbbaslaš čielggasmahttit gulahallama sámi ásahusaiguin ja sámi dáiddárorganisašuvnnaiguin.

Buori gulahallama bokte guovddáš eiseválddiiguin vuordá Sámediggi ahte ekonomalaš rámmat sámi dáidda- ja kulturovddideapmái lasihuvvojit sakka. Sámi servodat ii leat ožžon oasi seamma ovddideamis dáidda- ja kultursuorggis Kulturloktema doarjagiid ja eará almmolaš doarjagiid bokte go servodat muđui, ja dál vurdojuvvo ahte sámi kultuvra oažžu dan loktema mii lea dárbbaslaš vai olahit ovdáneami ja doaimmanmuni suorggis. Sámediggi vuordá maiddá ahte guovlulaš ja báikkálaš eiseválddit váldet iežaset ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái.

Diedáhusa čuovvoleapmi eaktuda ekonomalaš ja hálddahaslaš resurssaid. Ásahusdiedáhusa čuovvoleapmi ja boahhtevas čilgehus sámi museaid birra ferte maiddá váldojuvvot mielde ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusaid ollislaš dárbbuid logahallamii kultursuorggis. Dárbbasuvvojit eambo bargit, ja stuorit ekonomalaš juolludeamit sáhttit olahit mihttomeriid dán diedáhusas daid áigemeriid sisa mat leat jurddašuvvon.

Girjjálašvuohta

Bååstede – tilbakeføring av samisk kulturarv (2012). Norsk Folkemuseum, Sámediggi ja Kulturhistorjjálaš musea.

ON` julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra (2007)

ON` riikkaidgaskasaš soahpamuš siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (1966)

ON` soahpamuš mánáid vuoigatvuođaid birra (Mánáidkonvenšuvdna) 1989.

Vuodđoláhka (1814). Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta.

Hansen, Hanna H. (2009): Fra stereotypi til parabol – en fortelling om samisk samtidskunst. I Gierdu – Bevegelser i samisk kunstverden. SKINN - samorganisasjonen for kunstformidling i Nord-Norge ja RiddoDuottarMuseat (SKINN – dáiddagaskkusteami ovttastahti organisašuvdna Davvi-Norggas ja RiddoDuottarMuseat).

Hermetikken Næringshage(2010): Sluttrapport, forprosjekt for samiske kulturnæringer.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 (ILO 169) álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanaláš stáhtain.

Kintel, Thomas (2009): Hva står på spill i den samiske kunstverdenen? I Gierdu – Bevegelser i samisk kunstverden. SKINN - samorganisasjonen for kunstformidling i Nord-Norge og RidduDuottarMuseat. (SKINN – dáiddagaskusteami ovttastahtti organisašuvdna Davvi-Norggas)

Kramvig, Britt (2007): Kultur som næring – møter som sammenstøter. Magma 9/2009.

Kramvig, Britt(2012): Orientalisme eller kulturmøter? Tendenser i samisk turisme og kulturnæringer. I Forbord, M., Kvam, G. og Rønningen, M.: Smak, kultur og opplevelser” – nye ideer om reiseliv i Norge, fagbokforlaget 2011.

Kulturláhka (2007). Kulturdepartemeanta.

Norsk kulturbarometer 2008. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Norgga kulturráđđi. Strategi 2011–2014.

Norut (2010): Evaluering av Sametingets tilskuddsordning Kulturutvikling.

Norut (2012): Evaluering av samarbeidsavtalen mellom Sametinget og de samiske kunstnerorganisasjonene.

Norut (2012): Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingsutvikling og bedriftskultur.

Sámedikki bušeahtta (2012). Sámediggi.

Sámedikki bušeahtta (2013). Sámediggi.

Sámediggediedáhus ealahusovddideami birra (2011). Sámediggi.

Sámediggiráđi diedáhus sámii ásašaid birra (2008). Sámediggi.

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulgaštus. Sámedikki eanetloguráđi politihkalaš vuoddu 2009-2013. Sámediggi.

Láhka Sámedikki ja eará sámii riektediliid birra (Sámeláhka) (1987). Ođasmahttin-, hálddašan- ja girkodepartemeanta.

Sámii logut mitalit 3. Kommenterejuvvon sámii statistihkka 2010. Sámi allaskuvla ja Norden.

Sámii logut mitalit 4. Kommenterejuvvon sámii statistihkka 2011. Sámi allaskuvla ja Norden.

Skogerbø, Eli (2000): Samiske medier. Innhold, bruk og rammevilkår.

St. died. nr. 22 (2003-2004): Kultur og næring.

St. died. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken.

St.died. nr. 32 (2007-2008) Bak kulissene.

St. died. nr. 23 (2011-2012): Visuell kunst.

St.prp.73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.

Telemarksforskning (2012): Norsk kulturindeks 2012. Resultater fra samisk område.

UNESCO-konvensjoudna vuoiŋŋalaš kulturárbbi suodjaleami birra (2003).

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 04.06.13 dii. 17.35.